

Colecția PLURAL

De același autor :

Semnele timpului, eseuri, Editura Junimea, 1988

Pharmakon, poezii, Editura Cartea Românească, 1989

Căutarea căutării, poezii,

    Editura Cartea Românească, 1990

1990. Vremea în schimbare, interviuri,

    Editura Moldova, 1993

Jurnal din anii ciumei : 1987-1989,

    Editura Polirom, 1995

Paideia. Fundamentele culturale ale educației,

    Editura Polirom, 1996

© by POLIROM Co SA Iași, 1997

    Editura POLIROM

B-dul Copou nr. 3, P.O. Box 266, 6600 Iași

Tel. & Fax (032) 214100 ; (032) 214111 ;

    (032) 217440 (distribuție)

ISBN : 973-9248-70-5

Printed in ROMANIA

Liviu Antonesei

O PROSTIE A LUI PLATON
INTELECTUALII ȘI POLITICA

POLIROM
Iași, 1997

Prefață

Mulți autori își adună textele elaborate cu diverse prilejuri, le aranjează în anumite combinații, le machiază puțin pentru a le actualiza și armoniza, apoi scriu o prefață în care explică entuziasmat că respectiva carte este o *construcție*, o arhitectură riguros urmărită pe care, cu generozitate, o oferă cititorilor. Am observat că astfel de apucături auctoriale se poartă chiar și la case foarte mari. Mă gândesc, de pildă, la *Limba păsărilor*, excelenta *colecție* de studii și eseuri datorată lui Andrei Pleșu, care n-ar fi avut nevoie de asemenea „sulemenire” pentru a-și dovedi excelența. În ce mă privește, nu voi încerca să câștig bunăvoința cititorilor în acest fel. Nu de bunăvoința cititorilor mă frământ acum, ci de atenția lor. De aceea, declar de la bun început că această carte nu este altceva decât o *culegere* de texte, scrise între 1992 și 1996 și publicate în presa culturală, uneori chiar în cea curentă. Nici măcar secțiunea *Intelectualii și politica* nu a fost gândită unitar. Episoadele s-au scris lună după lună și, adesea, poartă în ele semnele conjuncturalului. Poate ale unui conjunctural semnificativ, dacă îmi este permisă formula. Dacă, prin absurd, cititorul va avea senzația unei construcții, el poate fi liniștit, el poate fi convins că acest lucru se întâmplă împotriva intențiilor mele. Vinovată de o anume unitate de ton nu poate fi decât constanța preocupărilor mele, uneori a obsesiilor mele. De la Revoluție încoace, m-am tot întrebat asupra locului intelectualului în lumea tranziției noastre, asupra implicării ori retragerii sale. Din aceste întrebări, din aceste obsesii, au rezultat textele reunite în volum. Și, poate, ca să mă pot vindeca de aceste întrebări și obsesii, textele s-au și întrupat. Odată reunite în volum, nutresc nădejdea că terapeutica va fi mers pînă la capăt și că se vor naște alte întrebări, alte

obsesii. Un intelectual fără întrebări este o contradicție în termeni. Pentru intelectual, întrebarea este mai importantă decît răspunsul. Răspunsul este apanajul tehnocraților, politicienilor, administratorilor. Uneori, dau și eu răspunsuri, dar atunci, cu siguranță nu în calitatea mea de intelectual !

Am avut unele mici ezitări în ceea ce privește titlul volumului. L-am mai folosit în 1992, cînd am publicat prima oară *Încercarea de spovedanie* și mi s-au făcut obiecții că l-aș demitiza pe Platon prin respectiva asociere de cuvinte. Cineva a pronunțat chiar cuvîntul blasfemie, neglijînd totuși că Platon a fost filosof și nu un zeu ori un sfînt. Eu rămîn la convingerea că nimeni nu este scutit de spus/scriș/făcut prostii. Mai mult, cred că prostiile mari sînt privilegiul oamenilor cu adevărat mari. Nici Platon nu este iertat, prin urmare, de acest destin comun al omenirii. Și nu e nimic ofensator în a sesiza din cînd în cînd un asemenea exemplu major de prostie. E bine și pentru marele autor, pentru că-l ajută să pară mai viu, mai autentic, atunci cînd îi zgîlțîi puțin statuia. Dar e bine și pentru autorii în viață, e pedagogic – devin mai atenți cu prostiile proprii, mai autocritici, mai vigilenți. Din aceste motive m-am decis să păstrez titlul pe care-l gîndisem de la bun început. Și, desigur, pentru că-mi place să provoc. Prin urmare, aștept și reacțiile !

Am spus că este vorba despre o culegere de texte. La sfîrșitul fiecăruia, voi menționa referința bibliografică exactă. În final, vreau numai să mulțumesc publicațiilor în care au apărut întîia oară, inclusiv pentru permisiunea de a le relua în volum. E de la sine înțeles că intervențiile ulterioare – foarte puține – sînt marcate în text.

L. A.

12 februarie 1997, în Iași

Curriculum vitae

Elogiu bunicii, cărților, cîtorva profesori și muzicii rock*

I

Cîteva articole din ultima vreme, unele polemici iscate de ele, precum și preocupările mele legate de ceea ce se întîmplă cu tinerii m-au făcut să mă gîndesc la felul în care m-am format eu, să mă întreb cui datorez ceva pentru că sînt așa cum sînt. Nu spun bun sau rău, pentru că nu e treaba mea să mă apreciez. Sau, dacă încerc să fac asta, e mai bine s-o fac în intimitate. Însă discutarea faptelor formative, a întîlnirilor cu rol formativ veritabil e importantă – ele pot explica rezultatul la care ajungem noi la maturitate. Am copilărit la țară, unde părinții mei lucrau la un dispensar medical. Cum erau ocupați cu cele 5-6 sate, de sănătatea cărora răspundeau, principalul meu educator „de acasă” a fost bunica dinspre tata, bucovineancă de origine, credincioasă, cu frică de Dumnezeu. Pe la patru ani, îmi citea din *Biblie*, iar pe la cinci a reușit să mă învețe să citesc destul de binișor. Cum literele din *Carte* erau foarte mici, m-a învățat alfabetul după titlurile din ziarul „Scînteia”, astfel că pe la șase ani puteam citi singur. Nu „Scînteia”, bineînțeles, *Biblia*! S-ar putea zice că avea talent pedagogic! De altfel, tot ea m-a învățat și puținele cuvinte nemțești pe care le știu și astăzi, în ciuda faptului că am făcut germana în liceu. Am devenit, prin urmare, credincios pe nesimțite, fără eforturi, fără a se face presiuni asupra mea. În bună

---

* „Contrapunct”, 6, 7, 8/1994.

tradiție ortodoxă, aș îndrăzni să spun. Bunica mă lua cam în fiecare duminică la Biserică. Acolo, la un moment dat, se întâmpla ceva ciudat, bunica, un om care nu se plîngea niciodată de nimic – îmi spunea : „Hai să mergem, mă dor picioarele”. Tîrziu de tot, cînd venisem deja în Iași, dar continua să mă ia la biserică, am observat că „începeau s-o doară picioarele” într-un moment precis – atunci cînd preotul începea să se roage pentru Gheorghiu-Dej și sinistrii săi colegi de conducere. Cînd i-am spus ce-am observat, a zîmbit și mi-a spus să tac, pentru că „ăsta e secretul nostru”. Adevărul e că, dacă n-ar fi existat această femeie, cu credința ei onestă și cu tactul ei pedagogic, aș fi putut deveni cu ușurință ateu. Preotul din sat făcea mereu chefuri cu intelectualii locului, juca poker cu aceiași, iar cu prilejul unui An Nou l-am văzut fumînd și spunînd anecdote fără perdea. Nici preoții de la Iași nu mi s-au părut mai împliniți și mai plini de har – cei mai mulți erau atenți cum s-o „taxeze” pe bunica, făceau slujbele cam în silă, îi tot dădeau cu „conducătorii noștri iubiți”, ceea ce provoca noi „dureri de picioare” bunicii, iar pe mine mă exaspera pentru că țineam enorm la ea.

În liceu și în facultate, în ciuda a ceea ce ne spuneau „dascălii”, mergeam la slujba de Înviere împreună cu colegii, dar acum începeau „să mă doară pe mine picioarele”. Nu puteam înțelege cum te poți ruga în public, cum poți aduce laude în biserică unor atei declarați și militanți, unor persecutori ai credinței. La un moment dat, mă gîndisem chiar să trec la catolicism sau la un cult neo-protestant. Dacă n-am făcut-o, faptul se datorează numai amintirii bunicii mele care mi-a spus, cîndva, că e bine să mori în biserică în care te-ai născut. Deci, bunica mi-a inculcat credința, amintirea ei mi-a păstrat-o și nu, din păcate, cei care ar fi fost în drept s-o facă. De altfel, și acum intru rar în biserică –

nu vreau să fiu nevoit să ies, să mă prefac că „mă dor picioarele” atunci cînd încep osanalele pentru niște criminali necredincioși. Tot nu pot înțelege cum îi poți omagia pe cei cu mâinile pline de sînge, pe cei care se declară ateî dar, din motive electorale, își fac mari cruci prefăcute cu prilejul diferitelor aniversări. Există, desigur, o tradiție ortodoxă a rugăciunii pentru conducători, dar ea se referea la acei conducători de drept divin, unșii lui Dumnezeu – de la împărații Bizanțului la domnitorii și regii noștri – și nu la acești impostori ai credinței.

Deci, sînt credincios mai degrabă în ciuda bisericii noastre decît datorită ei. Din păcate, nu pot spune că aș datora mai mult școlii și universității. Sigur, am învățat să scriu și să socotesc la școală, am adunat o mulțime de informații acolo și la Universitate.

Însă n-aș putea susține că aceste instituții m-au și educat. Poate că e mai bine ! Ce fel de educație mi-ar fi putut oferi ? În spiritul luptei de clasă, al ateismului militant și al imbecilității comuniste ?

Prefer să fi rămas un eșec al sistemului comunist de educație. Au existat, totuși, cîțiva oameni minunați în aceste instituții – învățătoarea din clasa I, de la țară, profesorul de matematică din clasa a doua – era un fel de experiment cu profesori în loc de învățător –, care m-a învățat algebra de clasa a VII-a, o profesoară de limba română din liceu, care mi-a încurajat încercările literare, cea de filosofie, căreia-i datorez probabil cariera mea universitară de acum. La fel, cel puțin 5-6 profesori de la Universitate merită recunoștința mea. Dar, începînd cu clasa I primară, eu am avut zeci de profesori, poate peste 100, și cei mai mulți n-au contribuit, de fapt, cu nimic la educația mea. Și repet, teamă îmi este că trebuie să fiu bucuros că s-a întîmplat așa.

II

Pînă la urmă, observ că sînt un fel de autodidact. Cele mai multe lucruri le-am învățat de unul singur, din cărți pe care singur mi le-am ales. Am citit enorm – și foarte împrăștiat – de mic. Trebuie să mulțumesc părinților că m-am născut într-o casă în care exista o bibliotecă. La început, am citit numai în limba română, pe la 12 ani, am început să citesc și în franceză, iar din facultate în mai multe limbi, mai ales neolatine. Îmi amintesc că, în anul al doilea de studii, stăteam toată ziua la BCU și ajunsesem la un ritm de cel puțin o carte zilnic. Între timp, bineînțeles, lipseam de la cursuri. Noroc că, pe vremea aceea, profesorii erau destul de înțelegători – dacă erai bine pregătit, nu mai făceau mare caz de frecvență. În cel mai rău caz, îți puneau un 9 în locul celui 10 binemeritat. Unul singur mi-a pus un șapte, dar, pentru el, lectura era un fel de viciu, chiar un atentat la puritatea doctrinei oficiale. Cum a murit, să ne rugăm pentru sufletul său păcătos. Oricum, n-am suferit prea mult din cauza asta – mai important decît notele mi se părea că este faptul de a ști ceva – un autor, o temă, un domeniu – pînă la capăt.

Bun. Bunica m-a învățat credința. Cărțile m-au învățat toleranța. Chiar și unele cărți foarte intolerante. Spre sfîrșitul liceului am citit *Manifestul partidului comunist*. Nu mă obligase nimeni, am făcut-o din curiozitate. Am citit *Manifestul* și mi s-a făcut părul măciucă, m-am îngrozit pînă aproape de leșin. Am jurat atunci să nu fiu niciodată comunist – și n-am fost. Sper să nu devin! În anul al doilea de facultate, am citit *Mein Kampf* într-o ediție franceză și-am știut că nici fascist nu voi putea fi niciodată, că extremismul, de orice natură, nu va fi pentru mine niciodată o soluție. Însă, în asumarea toleranței, bunica are iarăși un rol. Cînd am venit în Iași, am nimerit într-o curte în

care locuiam români și evrei în proporții egale. Mai era și o numeroasă și necăjită familie de țigani. Bunica discuta toată ziua „cele religioase” cu o vecină de-a noastră evreică. Uneori, mai trăgeam și eu cu urechea. Așa am aflat că Iisus Christos este evreu. Cu mult înainte de a fi citit *Mîntuirea prin evrei* a lui Léon Bloy, pe care am și prefațat-o recent, în ediție românească. Îmi aduc aminte că bunica mi-a și spus într-o zi, după ce insultasem un coleg de joacă evreu : „Să nu uiți niciodată că Iisus Christos a fost evreu”. N-am uitat, poate de aceea m-a dezgustat mereu antisemitismul. Cum mă dezgustă ciudatul antisemitism de acum – care e unul fără obiect. În România trăiesc mai puțin de 20.000 de evrei, dar avem partide, campanii și publicații antisemite. Dumnezeu să-i ierte, deși ei știu foarte bine ce fac, știu că fac chiar și țării un rău enorm, dar asta nu-i împiedică să continue.

Bunica, apoi cărțile, cîțiva profesori. Dar mai este și muzica *rock*. Ea mi-a dezvoltat unele tendințe nonconformiste spontane și m-a învățat libertatea. Eram copil cînd au apărut *Beatles*-ii, apoi *Phoenix*-ul cu primele sale cîntece, acelea de revoltă aproape pură, care, după 1971, n-ar mai fi putut să apară : *Canarul*, *Nebunul cu ochii închiși*. Apoi, desigur, sute de interpreți și formații. Și „martirii” rockului (am pus ghilimele ca să nu strige bigoții : „Blasfemie !”) : Jim Morrison, Brian Jones, Janis Joplin, Hendrix. Adică aceia care s-au stins dintr-o prea mare ardere, dintr-o uriașă dorință de libertate absolută, cea care-ți distruge pînă și sistemele fizice de autoprotecție. O veritabilă mitologie a libertății, născută odată cu muzica *rock* care, probabil, a fost mai eficientă *aici* decît dincolo de „Cortina de Fier”. Dar care a străpuns „Cortina...” și a inițiat dărîmarea „Zidului”. Cum să nu mă enervez atunci cînd oameni care s-au trezit cu libertatea, ca un cadou, în brațe, se apucă, acum, să subsumeze rockul satanismului? Poate nu e mare lucru să te tundă

echipele milițisto-uteciste, poate nu e mare lucru să-ți crezi zona de libertate într-o lume neliberă, poate nu e mare lucru să-ți recunoști credința cu riscul exmatriculării, poate nu e mare lucru să-ți riști pielea împotriva lui Ceaușescu, a zbirilor și a urmașilor săi, poate toate acestea nu înseamnă nimic. Dar nici măcar sacrificiul curat al tinerilor din decembrie nu mai are importanță? Mă îndoiesc profund că acei tineri, exasperați de intoleranță pînă la a se arunca în calea gloanțelor și sub șenilele TAB-urilor, se vor fi sacrificat cu gândul la o paradoxală libertate a intoleranței. Intoleranții, de orice vîrstă, nu moștenesc nimic de la acei tineri. Absolut nimic. Și asta în vecii vecilor!

III

Bun. Dacă sînt așa cum sînt, datorez enorm acest lucru bunicii și familiei, cărților, cîtorva profesori și muzicii *rock*. Desigur și poeziei pe care am descoperit-o în pre-adolescență. Nu datorez nimic instituțiilor oficiale de educație, cu excepția bibliotecilor publice. Din păcate, nu datorez mare lucru nici acelei instituții care ar fi trebuit să fie de partea turmei, dar a pactizat cu lupii. Asta nu înseamnă că nu au existat și în biserică oameni admirabili, care și-au sacrificat libertatea și chiar viața pentru credință. Dar biserica oficială s-a desolidarizat de ei, i-a lăsat să umple pușcăriile în loc să-i apere. *Calvarul României creștine* de Sergiu Grossu inventariază nenumăratele cazuri ale preoților martiri. Ierarhia i-a trădat, așa cum a trădat și poporul. Chiar și în 1977, biserica noastră l-a excomunicat pe Părintele Calciu pentru a putea fi arestat și condamnat. Cinci ani de pușcărie care s-au adăugat altor 17 făcuți în timpul primului stalinism. Dacă n-ar fi fost presiunile internaționale, pedeapsa ar fi fost cea stabilită la proces – zece ani. Din fericire, cazuri izolate au salvat onoarea bisericii și în timpul ceaușismului – Părintele Stăniloae,

editînd *Filocalia* și instruind tinere generații de preoți, I.P.S. Nicolae, Mitropolitul Banatului, cîțiva călugări și preoți care n-au făcut legămîntul cu Antihristul. Din păcate, n-am avut fericirea să-i cunosc la timpul potrivit, pe unii nu i-am cunoscut deloc. După Revoluție, a fost o adevărată lumină întîlnirea cu Părintele Galeriu sau cu Părintele Iustin Marchiș, chiar dacă a fost o întîlnire tardivă sub aspect formativ. Acum, sînt bucuros să știu că există I.P.S. Nicolae la Timișoara, Bartolomeu la Cluj sau Daniel la Iași. Din păcate, puțini oameni din jurul lor le sînt pe măsură. Poate tinerii să rezolve ceva, după ce le vor fi trecut bolile copilăriei – intoleranța, trufia, militantismul religios stupid. Oare nu vor fi avut și ei bunici credincioase și înțelepte? Profesori, în adevăratul sens al cuvîntului, au avut, probabil, chiar mai puțini decît generația mea. Iar cărțile, dacă nu știi cum să le citești, pot fi și un cumplit meșteșug de tîmpire, cum observa cineva mai important și mai înțelept decît mine.

Am simțit nevoia să fac aceste completări pentru că nu-mi plac judecățile lipsite de nuanțe. Cum au existat profesori care nu s-au supus total directivelor comuniste, fără îndoială că au existat și preoți care nu și-au trădat vocația. Și aici poate ar fi locul unei precizări – unele profesii nu pot fi făcute „funcționărește”, ca oricare altă meserie. De pildă, profesoratul, preoția și profesiile ce țin de domeniul medicinei, în opinia mea, nu pot fi profesate de cei lipsiți de vocație în domeniu, de altruism, de posibilitatea de a se proiecta în ființa celui cu care lucrează. A lucra cu oamenii nu e același lucru cu a lucra pămîntul sau minereurile.

P.S. În ceea ce privește problemele rugii pentru conducători, ale iertării lor „după dreptate” ș.a.m.d., mărturisesc că am avut discuții aprinse cu mai mulți preoți, călugări și chiar laici. Oricum, mie îmi place cum este formulată această problemă în *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, al căror autor real se prea poate să fie un călugăr autentic :

„Iar domnul care va judeca pre dreptate, acela-i domn adevărat și unsul lui Dumnezeu și va dobîndi și lumina ce nu se trece niciodată. Iar domnul care nu va judeca pre dreptate și pre legea lui Dumnezeu, acela nu iaste domn, nici să vă cheme îndreptător și unsul lui Dumnezeu, ci va pierdut în piericiunea cea de veci și pentru fățarnicia lui nici fața lui Dumnezeu nu o va vedea.” Prin urmare, nu e legitimă închinăciunea unor clerici față de conducătorii mult prea pămînteni, care nu judecă cu dreptate, care-și fac cruci fățarnice numai pentru a impresiona babele și care, în veci, fața lui Dumnezeu nu o vor vedea ! Aș fi curios să aflu părerea P.F. Teoctist, Patriarhul României. Mai ales acum, după *Înviere*, cînd iarăși am auzit prin biserici omagii pentru anticriști !

**O prostie a lui Platon.
Încercare de spovedanie**

O prostie a lui Platon. Încercare de spovedanie

„Prostia” oamenilor mari

Sîntem tentați să credem că oamenii mari nu fac și nu spun prostii, acestea fiind doar apanajul oamenilor obișnuiți. Nimic mai eronat : oamenii mari spun cel puțin la fel de multe prostii ca și oamenii obișnuiți numai că – din păcate ! – prostiile lor au viața mai lungă, sînt chiar menite să devină maxime și îndreptare de comportament. Bineînțeles că nu pentru prostiile spuse sau făcute sînt oamenii mari ceea ce sînt. E limpede, deci, că nici spiritele cele mai înalte nu sînt absolvite *a priori* de păcatul prostiei. Între altele, Platon ne îndemna să încredințăm puterea celor ce n-o doresc, să împingem în funcțiile publice, în treburile cetății pe cei care nu iubesc puterea. De mai bine de doi ani, mă tot întreb cum a putut face o carieră atît de viguroasă o asemenea aberație, „o copilărie” atît de evidentă. A cere omului politic să nu iubească puterea este ca și cum ai cere poetului să nu iubească poezia sau agricultorului să nu fie îndrăgostit de ogorul său. M-a amuzat, în 1990, să citesc această stranie ineptie pe afișul electoral al unui grup de intelectuali, care de altfel a căzut la alegerile de atunci. E și firesc – de ce-ar fi cîștigat cineva care nu iubește puterea ? Am regăsit-o într-un articol al lui Gabriel Liiceanu și, de cîteva ori, în alte articole din revista „22”. În ce-l privește pe Gabriel Liiceanu, mi se pare normal – filosoful la filosof trage și, chiar dacă se mai critică între ei, pînă la urmă tot fac pace. Și în cazul celorlalți intelectuali mi se pare de înțeles – cînd e de calitate,

intelectualul se simte cel mai bine în opoziție cu orice putere și, din principiu, îi va suspecta pe cei care o iubesc. Cum observa și Camus, funcția intelectualului este să spună *nu* oricărui abuz, oricărei aberații politice sau de altă natură, să se împotrivescă mortificării gândului și obstacolelor puse libertății.

Mai comic mi s-a părut faptul că respectiva „prostie” a lui Platon e rostită adesea, cu emfază culturală, de oameni politici ce mi se păreau serioși. Dacă nu sînt niște naivi simpatici, rătăciți din întîmplare în politică, cu siguranță că sînt niște șarlatani. Nu este prin nimic plauzibil ca omul politic să nu dorească puterea, să nu o iubească. Dacă n-o dorește și nici n-o iubește, de ce a mai intrat în acest joc, în această junglă? De ce n-a rămas la profesia lui „de bază”, de ce n-a continuat să scrie cărți, să predea cursuri sau să construiască locuințe? Adevărata problemă este cea a „normalității” iubirii, pentru că, în acest domeniu, ca în oricare altul, iubirea poate fi „normală”, „sănătoasă”, fie ea „clasică” sau „romantică”, sau, dimpotrivă, se poate transforma în pasiune patologică sau, Doamne ferește!, în nu știu ce ciudată perversiune. Profit de ocazie pentru a atrage atenția celor care fac campania Domnului Emil Constantinescu, pe care îl admir pentru curajul de a se fi dedicat politicii, că este puțin profitabil să insiste pe ideea că Domnia Sa n-ar iubi puterea, că nu o dorește. Orice adversar inteligent îl poate imediat întreba: atunci, pentru ce mai candidați? Și nici nu e adevărat – Domnul Constantinescu nu și-ar fi părăsit o carieră didactică și științifică strălucită dacă n-ar fi atras de jocul politic, dacă ar disprețui sau urî puterea. Nimeni nu intră în politică numai ca să se afle în treabă, ci pentru că știe că are ceva de făcut în acest domeniu și pentru că acest lucru îi place. Bineînțeles, dacă nu e un frivol, un bovaric irecuperabil sau un șarlatan, ceea ce nu e cazul Domniei Sale. Părerea mea este că Domnul Constantinescu iubește puterea, ceea ce e

foarte bine. De altfel, din declarațiile optimiste și curajoase ale Domniei Sale, acest lucru reiese cum nu se poate mai bine. Încrederea pe care o are în propria sa victorie îmi spune același lucru. Că nu iubește puterea în sine, ca exercițiu gol, ci pentru binele ce poate fi amenajat cu ajutorul ei – e cu totul altceva. Asta intră în zona „normalității” iubirii, a firescului acesteia. În fond, nu doar Ceaușescu sau Hitler au iubit puterea, ci și De Gaulle sau Masaryk. Important rămîne ce au făcut cu ea cînd au ajuns în posesia acesteia. Și Brejnev a iubit puterea, cum a iubit-o și Gorbaciov, cum și Elțîn o iubește, și Bush sau Mitterrand. Ajunge să-l vezi pe Ion Iliescu vorbind „maselor largi, populare”, adresîndu-se minerilor, vizitînd fabrici și uzine sau atacînd „o anumită parte a presei”, ca să înțelegi că iubirea Domniei Sale pentru putere depășește cu mult marginile normalului. Ca la oricare „om de aparat” care s-a visat decenii în șir în postura *Șefului Suprem*, pe post de *Big Brother*. Ceea ce-l deosebește fundamental pe Domnul Constantinescu de actualul președinte nu e deci absența dragostei pentru putere, ci normalitatea acestei iubiri, faptul că e dispus să și-o autolimiteze, chiar s-o părăsească în momentul în care ar fi nevoit să iasă în stradă însoțit de o numeroasă gardă de pretorieni. De aceea îl admir pe Domnul Emil Constantinescu, nu pentru că n-ar iubi puterea. „Prostiile” oamenilor mari au și această funcție, de a ne provoca să gîndim asupra lucrurilor ce par evidente, deja clasate.

Începe spovedania

Am ajuns la partea de spovedanie. Nici o spovedanie nu are valoare dacă nu e sinceră pînă la capăt. Voi încerca, deci, să fiu cît mai sincer. Foarte mulți prieteni – și o mulțime de cunoscuți și chiar necunoscuți – m-au întrebat de ce nu candidez la alegerile din septembrie întrucît aş avea șanse foarte mari să fiu ales. Da, probabil, chiar așa este. Scriitor fiind – și iubitor de paradoxe –, unora le-am răspuns că tocmai de aceea nu candidez, pentru că am prea multe șanse și ar dispărea sentimentul jocului, al riscului. Altora le-am răspuns parafrazîndu-l pe Nae Ionescu – „cine nu poate fi senator sau deputat în România?” Din păcate, chiar așa stau lucrurile, e suficient să privești la televizor o ședință a actualului Parlament ca să te amuzi – cuprins de tristețe însă – mai mult chiar decît la un spectacol cu *Scrisoarea pierdută*. În sfîrșit, am mai răspuns invocînd o mulțime de obligații profesionale și științifice pe care chiar le am. Bineînțeles că fiecare din aceste răspunsuri cuprindea partea sa de adevăr, dar nu adevărul în întregul său. Pe care, de altfel, și eu l-am aflat cu destulă greutate. Mai multe luni în șir, m-am întrebat dacă n-ar trebui să candidez, nu pentru prestigiul problematic al funcției – a fi scriitor mi se pare cel puțin la fel de prestigios –, ci pentru binele pe care aş putea să-l fac, mai ales prin blocarea drumului vreunei nuliități patente, dacă nu din alte motive. M-am și autoacuzat de lașitate, mi-am spus că mi-ar fi frică de amenințările ce n-ar înceta să reapară în scris și/sau telefonic, cum e obiceiul pe la români. Cu onestitate, a trebuit să-mi răspund că am dat totuși suficiente probe de curaj, iar cu injuriile și amenințările m-am obișnuit mai mult chiar decît dracul cu păcatele. Nu de asta era, deci, vorba, mai ales că nici măcar violențele fizice din 1989 nu m-au intimidat. Nu de aici

provenea reticența mea. Destul de târziu, foarte recent în fapt, mi-am dat seama că „prostia” lui Platon e, totuși, bună la ceva. Am revăzut întâmplător citatul amintit la începutul acestui ciclu de mărturii și, pentru început, m-a enervat „prostia” conținută acolo. În același timp, am realizat că, de fapt, eu nu iubesc puterea și nu doresc s-o exercit – oricît de corect, de onest, de incoruptibil – asupra altora. Pur și simplu, mi-am dat seama că nu pot face asta. Poate e o infirmitate a mea, poate e o sechelă moștenită din vechiul regim, cînd am resimțit mereu puterea ca opresiune și represiune, dar așa stau lucrurile. De aceea, probabil, am preferat să particip la crearea Alianței Civice decît să intru într-un partid sau altul. De aceea, bănuiesc, în mai 1990, în urma unor presiuni amicale, dar groaznic de insistente, am acceptat să candidez pe listele unui partid lipsit de șanse, deși mi se făcuseră oferte mult mai serioase, capabile să conducă la succes. De aceea, instinctiv aproape, le-am și refuzat.

Știu foarte bine că am o anumită autoritate morală și profesională, precum și o oarecare credibilitate publică – am aflat asta de la cititorii cărților sau articolelor mele – dar, cel puțin deocamdată, nu doresc să transform acest capital de autoritate în putere. Pentru că, cel puțin deocamdată, nu iubesc puterea și nu înțeleg să încurc numai locul, să ocup locul altuia care, sper, chiar iubește puterea de vreme ce s-a decis să intre în jocul politic. Totdeauna am încercat să fac numai ceea ce efectiv îmi plăcea. Am reușit asta în vechiul regim, cînd nu era tocmai ușor. De ce-aș renunța acum cînd e – nu-i așa – democrație? Nu e vorba chiar de egoism aici, cum ar putea să pară la o privire superficială. Întotdeauna am un randament mai bun cînd fac ceea ce îmi place cu adevărat. De ce să nu fiu „exploatat” unde pot da rezultate mai bune? Cer prietenilor și cunoscuților mei – precum și necunoscuților ce m-au abordat – să aibă încredere : autoritatea,

pe care ei mă încredințează că o am, va fi mai bine folosită aici, chiar și în aceste pagini, decît pe băncile, pentru mine reci și inospitaliere, ale Parlamentului viitor. *A bon entendeur salut !*

Nu-mi place să-i conduc pe ceilalți

A iubi puterea înseamnă, între altele, *a putea* să iei decizii în numele altora, înseamnă să-ți placă să conduci. Mie nu-mi place. Cine a fost măcar o dată la ședințele Alianței Civice știe că nu-mi place asta, știe că nu-mi place să dau ordine, că prefer să conving, să-mi folosesc autoritatea – cîtă este – în dialog, că nu dau ordine, ci prefer să rog pe cineva să facă un lucru sau altul. În afara propriei persoane – și nici măcar nu știu cît de bine ! –, niciodată nu mi-a plăcut să conduc pe nimeni. Nici să fiu condus, e adevărat. Mă și întreb dacă filiala ieșeană a organizației n-ar fi mai eficientă dacă ar avea pe altcineva în fruntea sa, cineva care să iubească totuși – cît de puțin – puterea. Chiar și biata putere conferită de o organizație cetățenească, nu de una propriu-zis politică. De altfel, dacă aș găsi pe cineva dispus să preia această responsabilitate – care pentru mine e adesea o corvoadă –, aș prefera să mă retrag din această mică demnitate care, totuși, mă împovărează. Din păcate, oamenii nu au înțeles că, pentru democrație, nu atît persoanele sînt importante, cît funcționarea mecanismului democratic însuși. Exagerez puțin – cei mai mulți au început să înțeleagă acest lucru. Cred că e un bun prilej să lansez postul „la concurs”, ca să zic așa. După alegerile din septembrie, s-ar putea organiza o conferință județeană pentru rezolvarea acestei probleme „de personal”. Să sperăm că vor apărea candidații.

Sînt un singuratic cordial

Că nu sînt un om politic mi se pare evident, deși am făcut o mulțime de politică „de amator” în ultimii trei ani. Sînt mai degrabă un singuratic cordial, care se simte bine înconjurat de cîțiva prieteni, care iubește totuși admiratorii pentru că-l reconfortează și căruia nu-i displac nici cei ce-l atacă pentru că-l mobilizează, îl pun „în priză”, îi dau prilejul să reacționeze. Pentru că sînt un „reacționar” – în sensul că reacționez. E ceva din iubirea de spectacol consubstanțială, probabil, firilor cu înclinații artistice. Nu sînt, deci, un om politic, ci încerc să fiu un artist. Sau poate chiar sînt. În altă ordine a lucrurilor, nu sînt decît un „simplu cetățean”. Uneori, un militant civic, un apărător al drepturilor omului. Știu bine că propria mea libertate – care e, mai ales, una interioară – mi-o pot apăra și singur, cum am făcut-o chiar și în cele mai negre zile ale comunismului ceaușist. Atunci însă, în mod surprinzător pentru mine, am simțit și solidaritatea, chiar și acolo de unde nu mă așteptam. Am o datorie de solidaritate deci. Dacă uneori sînt un militant civic, e pentru că nu toți sînt în stare să-și apere propria libertate, pentru că foarte mulți din cei din jurul meu sau din depărtarea mea sînt fragili, derutați, lipsiți de apărare. Societatea civilă în România este, din păcate, încă într-o stare embrionară. Se naște societatea politică în absența celei civile. Militantismul civic – pus în practică și în aceste articole – e pentru mine forma pe care o iau iubirea de oameni, fraternitatea și solidaritatea. Într-o lume normală, aș prefera desigur „turnul de fildes” și aș redacta pe loc o *declarație de independență*. Cum lumea noastră e încă departe de normalitate, ofer ceea ce am – solidaritatea mea activă, puțina autoritate pe care o dețin și întreaga compasiune de care sînt în stare față de cei aflați în suferință. Bineînțeles că aș dori ca lucrurile să meargă spre bine pentru a-mi putea mări zona de retragere și

pe cea de libertate. În 1990, după mineriadă, aş fi putut rămîne în străinătate, cu o slujbă destul de convenabilă. Aş fi fost infinit mai bogat, fără îndoială, nu însă şi mai liber. Chiar dacă societăţile occidentale au o îndelungată experienţă a libertăţii. Însă libertatea personală nu e un dat definitiv şi ea nu ţine neapărat doar de condiţiile exterioare de exercitare a ei – ea este o zonă mereu în construcţie, o valoare pe care trebuie să ţi-o apropii şi s-o aperi în permanenţă. Poate acesta este patriotismul meu – să vreau să trăiesc într-o ţară în care să mă pot simţi oricînd liber luptînd pentru păstrarea acestei libertăţi. Restul sînt vorbe sforăitoare, propagandă demagogică pentru handicapaţi. Nu sînt un handicapat.

Cum poate fi un artist disciplinat ?

Politica înseamnă disciplină, ea impune respectarea disciplinei de partid. Aceasta nu este o invenţie a comuniştilor, ci e regula de fier a oricărei organizaţii politice. Este însă greu să ceri unui artist să fie disciplinat. Probabil şi din acest motiv am preferat să rămîn în afara unei astfel de organizaţii. Asta nu înseamnă că artistul e neapărat un boem, un „indisciplinat” în tot ceea ce face. Însă disciplina lui e pur interioară sau ţine de regulile, adesea foarte stricte, ale artei sale. Orice disciplină venită din exterior este privită ca o limitare a libertăţii sale, dacă nu chiar ca o agresiune. De altfel, chiar în propriul său domeniu, adesea, operele cu adevărat remarcabile sînt rezultatul încălcării regulilor acestuia, al „indisciplinei” artistului. De aceea artistul se „încadrează” greu, de aceea „înregimentarea” îi poate ucide chiar ceea ce formează esenţa muncii sale. În această privinţă, îi înţeleg pe „scriitorii acreditaţi la Cotroceni”. Îi înţeleg în ceea ce spun, nu în ceea ce fac. Dacă spun ceea ce spun, de ce merg mereu în pelerinaj la Cotroceni ca la Sfintele Moaşte ?

Există un paradox aici – artistul nu poate fi altruist decât prin apelul la un egoism propriu creației. Creația este întotdeauna egoistă și altruistă în același timp. Artistul nu se poate oferi, în calitatea sa de artist, decât, într-un anume sens, retrăgându-se, derobându-se, făcând „opinie separată”, ca să zic așa.

Pentru că a venit vorba de disciplină, îmi amintesc că, în campania electorală pe care am condus-o – și am câștigat-o, îmi face plăcere să amintesc acest lucru foștilor mei adversari, dar și prietenilor mei care par a fi uitat –, de câteva ori nu m-am putut abține, cu toate eforturile pe care le-am făcut, și am spus exact ceea ce gândeam, uitînd că nu mai puteam vorbi numai în nume propriu. A și trebuit să dau o declarație presei, pentru a-mi calma aliații, în care precizam că unele fraze dintr-un interviu exprimau, în exclusivitate, punctul meu de vedere și nu pe cel al Convenției Democratice locale în întregul său. Or, mie întotdeauna mi-a plăcut să vorbesc în propriul meu nume, indiferent de consecințe. Chiar și înainte de 22 decembrie 1989. Oare ar fi elegant să-i întreb pe aliații mei unde se aflau ei în vara și în toamna aceluia an? Probabil că nu e elegant, așa că pun întrebarea numai pentru mine. Pe ei nu-i întreb nimic, nu aștept nici un răspuns din partea lor. Îmi place, deci, să vorbesc în nume propriu. Ce să caut eu, atunci, în politică? Cum să mă angajez să vorbesc în numele altora? Am făcut-o înainte de 22 decembrie? E adevărat, dar atunci – nu știu din care motive – ceilalți nu puteau vorbi. Era cu totul altceva. Voi mai putea vorbi vreodată în numele altora, în condițiile în care fiecare poate vorbi în numele său? Nu știu. Poate doar dacă, Doamne ferește!, mă mai „maturizez”, „mai prind minte”, devin mai „maleabil” și „mai diplomat”. Dar atunci, dacă m-aș privi în oglinda cuvintelor și gesturilor mele, m-aș mai putea oare recunoaște? Visul meu nu e să reprezint pe alții schimbîndu-mi credințele, ci să devin o conștiință, o

biată conștiință individuală căreia să nu-i fie rușine de ceea ce spune sau face. Aș putea zice – pentru că nu sînt modest ; de ce-aș fi ? – că mă aflu pe drumul cel bun, chiar dacă lungimea acestuia mă înspăimîntă.

Puneți un artist să facă un compromis !

Politica este și o artă a compromisului, nici n-ar putea fi altfel, pentru că, întotdeauna, ea cere armonizarea unor opinii, opțiuni și interese diferite. Ca să nu mai vorbim de orgolii. Puneți un artist să facă un compromis major – de orice natură – și l-ați terminat. În ultimii trei ani, a trebuit să fac și compromisuri, altfel nu s-ar fi ajuns – de pildă – la realizarea unității opoziției democratice. Altfel nu s-ar fi putut dezamorsa situații explozive. Altfel – cunosc mai multe cazuri – unii oameni ar fi ajuns la balamuc sau la sinucidere. Da, dar tot în ultimii trei ani, n-am reușit să scriu decît o singură poezie, iar cît privește literatura în general, cîteva cronici și eseuri, cîteva pagini de jurnal de călătorie. Da, la 37 de ani am reușit să „ies” prima oară în străinătate, apoi de alte cîteva ori. Culmea e că am fost invidiat chiar și de oameni care călătoriseră de nenumărate ori pe vremea cînd eu nu aveam dreptul la un pașaport. Știu, invidia, în limite normale, e un sentiment firesc între oameni.

Nu mă plîng că nu am reușit să mai scriu literatură în ultimii trei ani, înțeleg că a fost un sacrificiu necesar, știu foarte bine că nu l-am făcut numai eu. De altfel, fără această însumare de sacrificii societatea noastră ar fi recăzut probabil în starea de dinainte de decembrie 1989. Așa, cel puțin a căpătat un sens, a învățat să-și caute o direcție. Nu e adevărat că „e la fel ca înainte” sau chiar „mai rău ca înainte”. E altfel, e cu totul altfel și, în multe privințe, e chiar mai bine. Și există posibilitatea de a fi, cu adevărat, bine. Acum, depinde de noi, de noi toți, de inteligența, de curajul și de toleranța

de care sîntem în stare. *A propoz*, dacă „e la fel ca înainte”, vă mai amintiți cum arătau ziarele atunci ?

Știu, deci, că în ultimii trei ani am făcut – sau am încercat să fac – o mulțime de lucruri bune, utile, necesare, pozitive etc. Sînt de acord că sacrificiile au fost necesare și mă bucur că nu s-au dovedit lipsite de sens. Dar mai știu că iubesc cu adevărat literatura, că nu-mi displace singurătatea, că îmi face plăcere să lucrez cu studenții. Bănuiesc că și lor le plac orele pe care le facem împreună. Atunci, de ce, iubiți prieteni, ați dorit să mă trimiteți acolo unde nu-mi place, pe băncile reci și inospitaliere ale Parlamentului ? Și, pentru că a venit vorba de sacrificii, nu credeți că măcar acum, cînd e infinit mai ușor, ar fi echitabil să se ofere și alții ? Dacă am fi mai mulți activi, nu ar fi ceva mai ușor pentru toată lumea, nu ar evolua lucrurile mai repede ? E, oare, corect ca unii, puțini, să „militeze”, iar ceilalți să se ocupe doar de carierele lor, de promovările lor ce „ard etapele”, de bursele lor în străinătate și de afacerile lor ? E o întrebare pentru toată lumea, nu doar pentru prietenii mei mai mult sau mai puțin apolitici, mai mult sau mai puțin activi. E chiar și pentru „apoliticii activi”, ca să citez un prieten foarte atent cu observațiile asupra altora, dar infinit neglijent cu auto-observațiile.

Spectacolul politic e fascinant

Nu mi se potrivește politica, dar îmi place să privesc spectacolul politic, să-l analizez, să-l comentez. Pentru mine, acesta este un spectacol dintre cele mai fascinante, chiar cînd e jucat de troglodiți. Or, în opinia mea, comentatorul trebuie să fie imparțial. Nu am spus obiectiv, obiectivitatea este o simplă aberație cînd înțelegem altceva decît ceea ce nota Eugen Ionescu : „să fii în acord cu propria subiectivitate ; să nu minți și, mai ales, să nu *te* minți”. Deci, imparțial. Dar a fi, cu

adevărat, imparțial înseamnă să nu faci parte. Tocmai de aceea cea mai proastă jurnalistică este aceea de partid. Pretutindeni în lume, nu doar la noi. Ea are pre-judecăți și apriorisme, explicabile desigur, dar care o fac neinteresantă și previzibilă. Bineînțeles că ea este necesară. Cu siguranță că, adesea, este foarte inteligentă dar, prin asta, nu e mai puțin neinteresantă și lipsită de atractivitate. În ce mă privește, prefer să iau contact cu câmpul politic prin intermediul teoriilor la care aderă partidele, al programelor acestora și, mai ales, al faptelor politice propriu-zise. Cât privește comentariile, le prefer pe cele ale jurnaliștilor nu doar inteligenți, ci și nepartizani. Când spun nepartizan nu înțeleg că ziaristul n-ar trebui să aibă opinii sau că i-ar fi interzis să adere la anumite valori, ci numai că-i este interzis să privească lucrurile dintr-un singur unghi de vedere, care e totdeauna partizan. Acesta, partizan fiind, e și parțial, iar întregul nu e doar altceva decât suma părților, dar e ceva infinit mai interesant, mai palpitant. A privi întregul înseamnă pentru comentator a privi jocul politic și nu doar unul din elementele acestuia.

Havel n-a eșuat, dar sună ceasul retragerii

Cred că Stelian Tănase are dreptate – vremea noastră, a scriitorilor și artiștilor angajați în politică, a început să treacă. Nu pentru că Havel ar fi eșuat, cum crede Stelian, căci Havel nu a eșuat. Misiunea lui era să asigure tranziția lină, fără convulsii majore, fără violențe inutile și fără riscul alunecării în trecut, de la comunism la democrație. Havel și-a încheiat misiunea și a lăsat locul liber fiindcă nu era un politician și, deci, nu iubea puterea. S-a întors acolo de unde a plecat – mai puțin pușcăria –, adică la masa lui de lucru și la berăriile în care-i place să discute cu prietenii. Dar dacă lucrurile vor merge prost și întoarcerea lui va fi necesară, se va întoarce. Pentru el și pentru patria lui,

sper că nu va fi nevoie. Aproape oricine poate fi președintele unei țări, de altfel lumea e plină de președinți, însă Havel este unic. Și asta în ciuda porcăriilor pe care își permit să le debiteze pe seama sa un slugoi sau altul, un „căcănar” sau altul.

Vremea noastră trece nu pentru că Havel ar fi eșuat, ci pentru că a venit ceasul profesioniștilor, al acelor care iubesc politica în sine – nu ca o activitate compensatorie pentru neîmplinirile din alte domenii, pentru că politica trebuie evitată de neterminați. Ea nu e nici pentru cei care au funcționat ca „înlocuitori”, ca surrogate menite să suplinească lipsa veritabililor oameni politici. Trebuie să recunoaștem că noi am intrat în politică nu din vocație, ci pentru a nu lăsa toate locurile libere foștilor activiști sau ratașilor resentimentari. Politica este însă o profesie ca oricare alta și cere, prin urmare, pe lângă înclinații, și o oarecare competență în domeniu, o anume profesionalizare. E nevoie deci de politicieni profesioniști și e regretabil că apariția lor e doar într-o fază incipientă. Cu cât vor apărea mai repede, cu atât mai bine pentru noi, cu atât mai bine pentru politica acestei țări. Bineînțeles că o mulțime de artiști, de scriitori, de intelectuali vor rămîne în politică. Unii vor fi descoperit că aveau această vocație, alții simt nevoia să schimbe domeniul deoarece se apropie rutina care ucide, în sfîrșit, e posibil ca alții să-și fi epuizat resursele în domeniul de referință, să fi spus deja ceea ce aveau de spus acolo. Este libertatea lor să opteze pentru politică și e bine pentru noi toți. E necesar însă să înțeleagă că fără specializare nu e posibil, că trebuie să renunțe la celelalte activități, că e poate necesară reconstrucția întregii lor personalități. Dacă iubesc cu adevărat politica, vor înțelege aceste lucruri elementare și vom ieși în cîștig cu o clasă politică de calitate, deci competentă, inteligentă și onestă. Dacă nu, vom admira în continuare la televizor tot felul de „dumitraști”, „marțieni”, „vulpești” și „văcari”

și vom ajunge să ne scîrbim de politică. Iar acest sentiment odată înrădăcinat ar fi, de fapt, chiar începutul sfîrșitului. Nu există democrație în absența politicii. Să nu uităm că România a mai trecut printr-o astfel de criză a „scîrbei de politică” în anii '30 și totul a culminat cu seria celor patru dictaturi încheiată în decembrie 1989. Sau, poate, încă neîncheiată, aflată doar într-o fază de „despoție luminată”, ca să citez un clasic marxist în viață. Într-adevăr, *democratura* nu este decît o treaptă posibilă către democrație, iar o epocă post-totalitară poate foarte bine pregăti o altă dictatură. Sarcina politicianilor, a celor care iubesc puterea, dar o iubesc în limitele normalității, este aceea de a cîștiga iubirea sau măcar respectul nostru. Cine nu se simte în stare, acela să stea deoparte – el nu iubește cu adevărat puterea ori iubirea lui este patologică, perversă, „din interes”, într-un cuvînt impură. Cine are urechi de auzit, va auzi. Pe ceilalți îi vom trage împreună de urechi – și eu care scriu, și dumneavoastră care ați avut răbdarea să citiți aceste lungi mărturisiri – ori de cîte ori vor face porcării mai mari decît așteptările noastre. Pînă la urmă, cunoașteți o plăcere mai mare decît aceea de a trage un politician prost sau necinstit de măgăreștile-i urechi? Pînă la urmă, nici puterea noastră, a „celor fără de putere”, ca să mă întorc la Havel, nu e chiar neputincioasă. Avem la dispoziție votul, ironia și, la nevoie, nesupunerea civilă și chiar revolta. Cum s-a mai văzut, nu există tiranie care să reziste acestor arme – folosite succesiv sau cumulate. În fond, nu există neputincioși, ci numai oameni care nu știu să-și folosească puterea. Sau nu vor. Iar cine iubește tirania, liber este s-o suporte !

Douăsprezece note finale la „Încercarea de spovedanie”

În mărturisirea *O prostie a lui Platon. Încercare de spovedanie* au rămas câteva „goluri”, câteva lucruri care n-au putut fi dezvoltate, pentru că ar fi afectat coerența textului. În alte privințe, am putut constata că n-am reușit să respect întotdeauna condiția esențială a oricărei mărturisiri – adică nu am mers întotdeauna *pînă la capăt*. Voi încerca să completez aceste lacune în cele douăsprezece „note finale”, pe care le privesc drept parte integrantă la textul de origine. Procedura e simplă : este extras fragmentul ce ar fi trebuit dezvoltat, după care urmează necesara completare ori necesarul comentariu îmbogățitor.

1. „...funcția intelectualului este să spună *nu* oricărui abuz, oricărei aberații politice sau de altă natură, să se împotrivescă mortificării gîndului și obstacolelor puse libertății.” Este limpede, sper, că nu confund pe intelectual cu deținătorul unei diplome de studii superioare. Studiile n-au nici o legătură cu intelectualitatea, care relevă doar capacitatea insului de a pune întrebări, de a pune sub semnul întrebării, de a se îndoii și de a-și exprima îndoiala și opoziția. Nu va trebui deci să confundăm intelectualul nici cu *tehnocratul*, care-și transformă capitalul de competență în putere, nici cu *intelocratul*, care cîștigă putere prin valorificarea prestigiului. Eu sînt un intelectual întrucît refuz să procedez la aceste metamorfoze ale capitalului sau, mai degrabă, pentru că sînt incapabil – ne-în-stare – să fac acest lucru.

2. „Mai comic mi s-a părut faptul că respectiva «prostie» a lui Platon e rostită, adesea, cu emfază culturală, de oamenii politici ce mi se păreau serioși.” Așa cum unii intelectuali practică amatorismul politic, există și oameni politici cărora li se pare *de bon ton* să-și asume o aură intelectuală, o „platoșă” culturală. E aceeași stranie amestecare a domeniilor. Bineînțeles că nu doresc niște oameni politici incuți sau imbecili, bineînțeles că sînt preferabili politicienii instruiți și inteligenți, dar despre altceva este vorba. Ei n-ar trebui să uite că nu ne interesează cultura lor – de altfel, uneori, atît de diletantă –, ci numai eficiența lor politică și buna-credință. Amuzant e să vezi că politicienii noștri, cu cît sînt mai incuți, cu atît mai mult fac caz de cultură. Această maimuțăreală culturală a și făcut ca o ședință a Parlamentului nostru să fie relatată, într-un important cotidian, sub extraordinarul titlu „Parlamentul – între Erasm și marasm”.

3. „Ca la orice *om de aparat*, care s-a visat decenii în șir în postura *Șefului Suprem*, pe post de *Big Brother*.” În general, sistemele totalitare promovează tipul liderului ca părinte : „Tatăl patriei”, „Tătucul popoarelor” etc. În sistemul comunist, acest lucru a fost pus cel mai pregnant în evidență. De aceea, în raport cu *liderul suprem*, ceilalți membri ai aparatului dezvoltau un *complex oedipian*, ei visau „uciderea Tatălui” și propria substituție în respectiva poziție. Deosebit de alți lideri comuniști, Ion Iliescu a practicat nu doar „uciderea simbolică” a Tatălui, ci chiar pe cea reală. De aceea, întreg comportamentul său de după „asasinarea Tătucului” – și de înainte, de altfel – este psihanalizabil. De altfel, Domnia Sa dezvoltă și comportamentul invers. Pe Petre Roman, care l-a „trădat”, îl urăște ca pe propriul fiu neascultător, iar în raport cu segmentul populației care îl contestă dezvoltă un comportament de „tip Lăpușneanu” în versiunea lui Negruzzi : „Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau pe voi, și mă voi întoarce

au cu voia, au fără voia voastră”. Interesul popoarelor este să aibă conducători normali, nu victime ale celor mai felurite complexe !

4. „Cu onestitate, a trebuit să-mi răspund că am dat suficiente probe de curaj...” Așa cum sună fraza, lucrurile par foarte simple – ele sînt însă infinit mai complexe. Nu din curaj am acționat – sau nu în primul rînd din curaj. Motorul acțiunii mele a fost, mai ales, rușinea. Îmi era rușine de mine însumi, de prietenii mei care deja reacționaseră, de cei apropiați, de cititorii care aveau încredere în mine și care-mi epuizaseră rapid tirajele – mediocre, e adevărat – la primele două cărți. În al doilea rînd, am reacționat și din frică, poate o frică specială, aceea de a nu-mi pierde mințile dacă nu rup deschis cercul minciunii. Sănătatea mintală mi s-a părut mai importantă decît viața. Poate și adevărul, libertatea și celelalte valori „pozitive” mi s-au părut mai importante decît viața. Curajul nu e, deci, chiar cea mai ușor descifrabilă trăsătură a unui om – între componentele sale, poți găsi chiar însușirea inversă, frica. Mai rămîne să răspund la întrebarea dacă mă simt vinovat. Da, mă simt vinovat de tot ceea ce s-a întîmplat atroce în România din momentul în care am devenit major și pînă în momentul în care am reacționat – „curajul” tîrziu nu spală vinovăția de mai înainte. Nu am mințit și nu am făcut „porcării”, dar mă simt vinovat pentru ceea ce „am tăcut”. Alții au fost mult mai vinovați ? E foarte adevărat, dar vinovăția lor mai mare nu o desființează pe a mea. Cred că, în primul rînd, pe toți ar trebui să ne intereseze propria vinovăție. După aceea abia avem dreptul să-i judecăm pe alții. Dacă avem dreptul să-i judecăm, dacă această judecată n-ar trebui să rămînă pe seama legii, a lui Dumnezeu și a puținilor sfinți cu care ne putem mîndri.

5. „Știu foarte bine că am o anumită autoritate morală și profesională, precum și o oarecare credibilitate publică (...) dar, cel puțin deocamdată, nu doresc să

transform acest capital de autoritate în putere.” Ca să fiu sincer *pînă la capăt*, mă și întreb dacă această autoritate nu se bazează pe o neînțelegere, dacă nu cumva unii oameni văd în mine mai mult decît există. Nu e nici un masochism aici, e chiar propria mea curiozitate. Nu e exclus ca, luat la „bani mărunți”, să descopăr că nu valorez mare lucru. Cel puțin în unele privințe. Poate, în general, prestigiul oamenilor și autoritatea lor se fundamentează pe asemenea *malentendu*-uri „createoare de personalitate”. De altfel, în ordine mai generală, în societățile primitive politic, cum sînt cele ce încearcă să iasă din comunism, nimic nu e mai ușor decît să transformi o autoritate sau o competență – o notorietate – în capital politic. De aceea, de pildă, Parlamentul nostru atît de hîtru e îmbibat de sportivi sau foști sportivi, de scriitori de mîna a șaptea și universitari de-a cincisprezecea mîna, de regizori de film și regizori „din decembrie”, de foști activiști comuniști etc., în schimb nu întîlnești decît cîțiva oameni politici în sensul adevărat al cuvîntului. Ar mai trebui observat că în alte țări post-comuniste, cele în care societatea civilă n-a dispărut complet în timpul comunismului, numărul politicienilor profesionalizați este infinit mai mare. Acolo legile sînt mai bune și se votează mai repede, se aplică mai corect, iar viața politică în general e mai puțin „extrasă” din Caragiale.

6. „Din păcate, oamenii nu au înțeles că, pentru democrație, nu atît persoanele sînt importante, cît funcționarea mecanismului democratic însuși. Exagerez puțin – cei mai mulți au început să înțeleagă.” Semnul că au început să înțeleagă este apariția simțului critic chiar în raport cu conducătorii pe care îi iubesc și îi respectă. În 1990, eram foarte neliniștit de absența acestuia, aveam senzația că se nasc noi „culte ale personalității” chiar în interiorul celor mai democratice organizații, manifestate inclusiv prin tendința de a lăsa întreaga

muncă pe umerii acestor lideri. Și aceasta e o formă de „cult al personalității”. Totul era excesiv de personalizat, ca urmare a faptului că viața publică – câtă era – din timpul comunismului era excesiv de personalizată și nu se poate trece ușor de la un model la altul. Mie nu-mi place să fiu criticat, e adevărat, dar când mi s-a întâmplat pentru prima dată acest lucru în public, în propria mea organizație, îmi venea să sar în sus de bucurie. Era semnul că se depășește modelul personalizat în favoarea celui centrat pe funcționarea mecanismului democratic. Sînt persoane ce pot simboliza democrația, dar să nu ne facem iluzii – dacă mecanismul nu funcționează, riscul tiraniei e aproape imposibil de evitat. În mic ca și în mare.

7. „Societatea civilă în România este, din păcate, în stare embrionară. Se naște societatea politică în absența celei civice.” În alte țări foste comuniste, societatea civilă n-a dispărut complet sau s-a reînstituit înainte de căderea oficială a comunismului. La noi, acest lucru a trebuit să se facă aproape concomitent. Să ne amintim suspiciunea din 1990 față de partidele politice, tentativele studenților și intelectualilor de a crea sau de a adera mai ales la organizații ne-politice. Chiar și foarte inteligenții intelectuali de la GDS au surprins pe Michnik prin ceea ce aveau de gînd să facă. Trebuia, probabil, recuperat ceea ce nu se făcuse în timpul comunismului. Slavă Domnului, destul de repede, unii intelectuali au aderat la partide, a apărut Alianța Civică și foarte rapid partidul acesteia.

8. „Într-o lume normală, aș prefera desigur «turnul de fildeș» și aș redacta pe loc o *declarație de independență*.” De altfel, de două ori cel puțin, în plină campanie electorală, am fost tentat să las dracului totul și să scriu o *declarație de independență*. E adevărat că nu-mi place prostia – sau ceea ce mi se pare mie a fi prostie. Nu e mai puțin adevărat că e greu să faci politică cu oameni ce nu pot renunța la funcția lor de

intelectuali, de persoane care spun *nu*, care își pun întrebări, care se îndoiesc. Din nefericire pentru politicieni, sînt o asemenea persoană. Cu calitățile și defectele sale, cu certitudinile și himerele sale, cu reperele sale etice și cu slăbiciunile sale omenești. Uneori, „prea omenești”.

9. „Or, mie întotdeauna mi-a plăcut să vorbesc în propriul meu nume, indiferent de consecințe. Chiar și înainte de 22 decembrie.” Așa e, dar, iarăși, să nu exagerez. Alții au vorbit înaintea mea și mai bine decît mine. Unii, extraordinar de mulți, chiar în timpul celui mai sîngeros stalinism și au intrat în închisori cu milioanele, au murit cu sutele de mii. Alții – foarte puțini ! – în timpul dictaturii „blînde” de după 1964. În sfîrșit, alții au murit și au fost schilodiți cu miile în decembrie 1989. „Curajul” meu a fost deci relativ și foarte tîrziu. În fapt, o ruptură propriu-zisă cu sistemul, radicală, nu s-a produs decît în vara lui 1989, cînd am spus „un nu hotărît”. Pînă atunci, a fost mai mult un joc „de-a șorecele și pisica”. Poate va fi însemnat ceva mai ales în sensul spălării biete mele conștiințe, dar nu e comparabil cu ceea ce au făcut alții – de la Paul Goma la Doina Cornea, de la Dorin Tudoran și Gabriel Andreescu la Dinescu sau Dan Petrescu, de la Gheorghe Ursu la cei care au murit în anonimat și „neidentificați”. Ei au riscat și mai mult și mai devreme – unii – decît mine. Le sînt recunoscător inclusiv pentru exemplul pe care mi l-au dat.

10. „Or, în opinia mea, comentatorul trebuie să fie imparțial.” Nu am fost mereu imparțial ca să nu lezez „firava noastră opoziție”, de altfel intens atacată de presa regimului și de cea național-comunistă, și ca să nu tulbur „fragila noastră democrație”, pe care alții nu se sfîiesc s-o submineze. Acum, nu cred că această abținere – ce n-a fost doar a mea – a făcut bine opoziției și democrației. E uimitor să vezi ce ușor au învățat unii din oamenii noștri politici politicianismul.

Chiar înainte de a învăța politica ! Și nu mă refer numai la dl. Radu Cîmpeanu.

11. „Și asta în ciuda porcăriilor pe care își permit să le debiteze pe seama sa un slugoi sau altul, un «căcănar» sau altul.” E interesant de observat că atacurile împotriva foștilor opozanți sau dizidenți au fost în România cele mai murdare și cele mai rapide din tot Estul. Nu li se putea ierta celor câțiva care au avut curaj, care nu s-au murdărit sau au reușit să se purifice în plină nebunie comunistă, tocmai acest curaj și această puritate. Nici măcar martirii Revoluției n-au scăpat de tentativa dementă de murdărire. Bineînțeles că atacurile cele mai mizerabile au venit tocmai din partea celor mai pătați, mai murdari. Cu cât a mâncat un astfel de „căcănar” mai mult rahat, cu atât a simțit nevoia să-l împroaște mai abitir asupra celorlalți, a celor mai curați decît el.

12. „Iar cine iubește tirania, liber este s-o suporte !” Constatarea este valabilă și pentru indivizi, și pentru popoare. Nu poți face pe cineva liber cu forța, e dreptul fiecăruia – individ sau comunitate – să opteze. În același sens, e adevărat că popoarele își merită conducătorii pe care-i au. Dacă nu sînt impuși, cu forța, de o putere străină de ocupație. Deși – și atunci – e de întrebare dacă nu e mai demn să mori în picioare decît să trăiești în genunchi. Prin urmare, l-am binemeritat pe Ceaușescu, cum merităm actualul Parlament și pe președintele din Oltenița. Cînd vom merita altceva, vom avea cu totul altceva. Acum nu mai avem scuza unei forțe străine de ocupație care să ne impună forma de guvernămînt, regimul politic sau conducătorii, cum s-a întîmplat după cel de-al doilea război mondial. Acum sîntem mai degrabă într-o situație foarte asemănătoare cu cea de după primul război. Numai dacă am avea puterea, curajul, înțelepciunea și norocul de atunci.

Post-scriptum din 1997

Este puțin amuzant să analizez cît anume m-am înșelat în analizele și pronosticurile mele din primăvara-vara anului 1992. Este limpede că nu m-am înșelat fundamental în judecata mea asupra aserțiunii divinului Platon. În fond, majoritatea partidelor au fost nevoite, între cele două rînduri de campanie electorală, să se profesionalizeze, să-și pregătească programe mai riguroase, strategii mai competente și cadre politice și tehnice capabile să pună în aplicare respectivele programe și strategii. Chiar și candidatul Convenției la prezidențiale a făcut progrese notabile în această privință, devenind în 1996 un favorit din eternul candidat ce părea încă în campania din 1992. De altfel, în cele din urmă, Domnia Sa nu s-a sfiit să devină nu doar un politician, ci chiar membrul unui partid anume. Pe de altă parte, m-am înșelat enorm în ceea ce privește propriul meu destin – nu doar că am „ajuns” să fac politică de partid, dar am devenit și un administrator ce are în grijă soarta unui întreg județ. Sigur, aș putea să spun că am ajuns în această poziție împotriva intențiilor mele dar, acceptînd poziția, am acceptat și transformarea mea în politician. E adevărat – dar, în același timp, trebuie să recunosc că am făcut și pasul spre profesionalizarea în domeniu, lăsînd în afara cercului principal de preocupări pe cele propriu-zis intelectuale. E un sacrificiu ? Se prea poate, dar este unul necesar. Și – cum s-ar zice – consimțit. De ce am evoluat atît de împotriva intențiilor mele din 1992 ? Răspunsul se află, în bună parte, în ciclul *Intellectualii și politica*, ce urmează, în volumul de față, acestei secțiuni. Dacă răspunsul nu este întru totul satisfăcător, voi reveni *la sfîrșitul mandatului*. Și, ca intelectual orgolios și nostalgic, chiar sper să existe, cîndva, un asemenea sfîrșit. Vreau să spun înainte de sfîrșitul vieții mele !

Intelectualii și politica

Adam Michnik în ianuarie*

La începutul lui 1990, Adam Michnik a fost la București, invitat de Grupul pentru Dialog Social. La întâlnirea cu membrii Grupului, relatată pe larg într-un număr din revista „22”, oaspetele și-a întrebat gazdele ce au de gând să facă, pentru ce au înființat asociația. I s-a răspuns că este vorba de „luminarea cetățenilor”, de amenajarea spațiului pentru dialog ș.a.m.d. Michnik a fost cel puțin stupefiat – a spus că așa ceva ar fi trebuit să facă pe vremea lui Ceaușescu, că în România a sosit vremea să se facă *politică* și că nu poți schimba nimic decît făcînd politică. Mai mult, aflînd că partidul cel mai puternic este Frontul Salvării Naționale, i-a consiliat pe interlocutori să intre în acest partid dacă vor să schimbe rapid ceva. Michnik știa ce spune. Făcuse politică mai bine de 20 de ani, la Universitate, în cadrul KOR-ului, apoi în calitate de consilier al „Solidarității”. Din păcate, preopinenții săi n-au înțeles nimic. În chiar zilele întâlnirii cu Michnik, majoritatea intelectualilor importanți – unii foști dizidenți sau opozanți – părăseau FSN-ul, în urma anunțului că acesta va participa la alegeri. Unii îl părăsiseră chiar înainte, alții vor urma. Doar Caramitru și Gabriel Andreescu au mai rămas în interior, mai mult ca să „supravegheze” ce se întîmplă decît ca să influențeze ceva – ce-ar fi putut influența doi oameni într-o organizație în care foștii activiști și oportuniștii fără scrupule rămăseseră singuri la conducere ?

Ei bine, neînțelegerea de la respectiva întâlnire semnifică deosebirea dintre intelectualii precum

---

* „Contrapunct”, decembrie 1994.

Michnik și intelectualii noștri. Michnik, Kuron, Havel sau Jelev nu s-au sfiit să facă politică chiar în timpul comunismului. Ceea ce au făcut ei înaintea căderii oficiale a comunismului – de la KOR și „Solidaritatea” pînă la „Carta 77” și „EcoGlasnost” – a pregătit terenul pentru perioada de după căderea comunismului, a însemnat germenii societății civile și pe cei ai societății politice. În țările lor, inclusiv în Ungaria lui Arpad Goncz, pluralismul post-comunist nu s-a instalat pornind de la zero, n-a fost un fel de creație *ex nihilo*. La noi, în schimb, intelectualii au rezistat „prin cultură”, cum s-a spus adesea admirativ sau ironic după decembrie 1989. Chiar și cei care s-au opus sau au „dizidat” au făcut-o cu titlu individual. Nu a existat nici măcar o tentativă de organizare a unei rezistențe structurate. Dacă exceptăm „cazul Goma” sau SLOMR-ul, n-au existat nici un fel de proteste colective. Iar în cazul protestului lui Goma solidarizarea n-a venit dinspre breaslă, ci mai mult de la solicitanții de pașapoarte pentru părăsirea țării, iar SLOMR-ul, deși o inițiativă intelectuală, a avut o predominanță muncitorească. Despre acel 1987 brașovean nici nu mai vorbesc, pentru că intelectualii n-au avut nici o treabă, cum n-au avut nici în 1977, cînd au explodat minerii. E chiar curios că singura acțiune „de grup” a aparținut dinozaurilor staliști – mă refer la „scrisoarea celor șase”. Iar solidarizarea cu Dinescu a fost pur profesională, ca să spun așa, în vreme ce sprijinirea acțiunii lui Dan Petrescu a sosit după aproape doi ani de singurătate, cam la „spartul tîrgului”.

Cum se explică această neasumare a politicului? Prin teamă? Nu cred că e o explicație suficientă. Din cauza forței represiunii? Dar, în decembrie 1989, s-a văzut că represiunea era mult mai ineficace decît s-a crezut. Mai mult decît represiunea propriu-zisă a funcționat *fantasma represiunii* și cea a *omnipotenței regimului* și a aparatului său de autoprotecție. Pînă la

urmă, e limpede că represiunea a fost mai puternică în capul nostru decît în realitate. În fond, ce-au pățit cei care au „reacționat”? Nu mare lucru, dar asta n-a funcționat drept exemplu. Intelectualii noștri s-au dovedit mai comozi decît e acceptabil. Cu excepția Albaniei, România este singura țară din Europa de Est în care nu s-a structurat nici o mișcare de opoziție nici măcar după ce vînturile *glasnost*-ului și ale *perestroikăi* au început să bată de la Vladivostok pînă la Berlin.

Politica se învață greu

E interesant ce greu s-a ajuns la politică, chiar și după decembrie 1989. În vreme ce Iliescu și echipa sa gorbaciovistă încercau să ne obișnuiască cu *glasnost*-ul și *perestroika* întîrziate, în vreme ce partidele politice de opoziție de-abia se reînființau, intelectualii opuneau „grupuri pentru dialog social” și „alternative democratice”. Cea din urmă nici măcar n-a apucat să se mai nască, deși s-au făcut o mulțime de liste. În vreme ce era limpede că FSN-ul este imbatabil la alegerile din mai 1990, cei mai străluciți intelectuali ai noștri participau pe „liste independente” la aceleași alegeri. Liste pierdante, desigur. De ce? Pentru că politica e „murdară”, pentru că a fi politician e o „rușine” ș.a.m.d. În acest caz, mă întreb din nou – ce rost mai avea să participi la alegeri? Ce rost mai avea să accepți să fii ministru al Culturii într-un guvern de politicieni?

S-a înțeles foarte greu că politica e murdară numai dacă o fac oameni murdari, că ea este rușinoasă dacă faci porcării, că politica este aidoma oamenilor care fac politică. S-a înțeles greu și treptat. De-abia în octombrie 1990 intelectualii, inclusiv cei de la GDS, au creat Alianța Civică, speriați de scorul covîrșitor obținut de FSN pe cale să devină partid unic, așa cum dorea dl. Brucan încă din iarna lui 1990, cînd vorbea de „facțiuni” și „pluralism în cadrul Frontului”. Intelectualii

încă nu aleseseră politica, dar măcar au ajuns să înțeleagă că, în absența societății civile, pluralismul politic și democrația n-au nici o șansă în România. De abia după încă aproape un an a apărut Partidul Alianței Civice, creat de cei mai „politizați” dintre intelectualii membri ai Alianței. Dacă în momentul de față, partidul nu mai este exclusiv intelectual, dacă a ajuns în ultimul sondaj să câștige circa 10% din electorat, e un merit al intelectualilor – au reușit să creeze un limbaj accesibil și celorlalți și, mai ales, au reușit să înțeleagă că *discursul critic* e necesar, dar nu și suficient. Discursul critic demonstrează competența în analiză, cel pozitiv demonstrează ceva mai mult – *competența în guvernare*. E un lucru pe care ar trebui să-l învețe toate partidele din opoziție dacă doresc ca, în sfârșit, *rotația la guvern* să aibă loc. În toate țările din jur a avut loc rotația. Chiar și a doua rotație, prin care stînga a revenit la putere în Ungaria și Polonia. Asta nu este important. Odată cu prima rotație devine vizibil că democrația este posibilă și pluralismul real. La noi, acest lucru nu s-a petrecut – și el nu s-a petrecut și datorită faptului că intelectualii au înțeles foarte greu că numai politica schimbă lucrurile într-o societate. Întârzierea în „trezirea intelectualilor” explică – nu exclusiv, desigur – întârzierile în evoluția societății românești în întregul său. Poate și invers, mi-a spus odată cineva. Nu cred. Ar fi cumva în spiritul determinismului marxist. Intelectualii chiar sînt „partea luminată” a națiunii, cei care dețin capitalul conceptual și comprehensiv al societății și e limpede că s-ar fi putut „lumina” ei înșiși mai devreme! Mai bine mai tîrziu decît niciodată? De acord, numai să nu fie deja prea tîrziu. Pentru că *clasa neonomenkaturistă* s-a consolidat deja la putere și e pe cale să obțină *monopolul economic* cu sprijinul *majorității politice*. O oligarhie – mai mult sau mai puțin – „nouă” este pe cale să se formeze. Mai ales prin transferul ilegal al proprietății publice în zona

privată. Că este deja bine consolidată s-a văzut cu ocazia „scandalului corupției” și a tuturor scandalurilor legate de ilegalități economice. Toate acestea au scăpat nepedepsite, iar făptașii au fost spălați cu „Ariel majoritar”. Corupție fără corupți. Infractori fără pedepsiți. Dacă această situație va continua – și va continua dacă nu se petrece rotația la putere –, pericolul pentru România nu este nici comunismul, nici fascismul, ci un *autoritarism de tip latino-american*. Vom fi o republică bananieră fără banane, pentru că la noi clima nu încurajează plantațiile de acest fel. Sau un fel de Mexic, unde partidul de guvernământ – „revoluționar-instituțional” – se află la putere de peste 60 de ani, deși formal există pluralism, alegeri libere, presă autonomă și chiar o oarecare prosperitate economică. Iar S.U.A. permite acest lucru, pentru simplul motiv că piața liberă există, pluralismul teoretic la fel, iar stabilitatea este destul de bine garantată. Dacă acest lucru este permis în Mexic, de ce să credem că în România n-ar fi posibil? Oricum, n-ar fi vorba de o întoarcere la ceaușism, ci de un autoritarism „civilizat”, de o „despoție luminată”, cum visa dl. Iliescu încă din aprilie 1990! Un singur lucru aș dori să cer „colegilor mei intelectualii”, mai mult sau mai puțin apolitici, de bună-credință sau pelerini la Cotroceni – să aibă în vedere exemplul Mexicului atunci când își imaginează că democrația se face singură, că ea este asigurată pentru că altfel „se supără Occidentul”. Nimic nu e sigur, iar Occidentul nu vrea și nu poate să rezolve problemele noastre. Dacă nu ne ajutăm singuri, nimeni nu o să ne ajute. Dacă e stabilitate în România, chiar și un regim de tipul celui actual e tolerabil. Încet, încet, va părea chiar onorabil. Iliescu deja s-a întâlnit cu Clinton – chiar dacă într-un hotel, deocamdată –, iar vizita în Anglia se cam apropie.

Și îi mai rog un lucru pe colegii mei – să-și imagineze, pentru că intelectualii au o mare putere de

imaginare, cum va arăta România nu după 60 de ani, ci doar după 10-20 de guvernare a actualilor conducători, indiferent de câte ori își va mai schimba numele partidului ce se va afla formal la guvernare. Să-și imagineze acest lucru și apoi să răspundă dacă e posibil *apolitismul* în România, dacă intelectualii pot face abstracție de politică. Să-și pună această întrebare, pentru că exact despre aceasta este vorba. Restul nu sînt decît vorbe, mai mult sau mai puțin „potrivite”, mai mult sau mai puțin goale. Problema este ce garanții au în ceea ce privește libertățile intelectuale, în absența garanțiilor privind o societate democratică stabilă. Democratică stabilă, nu pur și simplu stabilă.

Pentru că dictaturile și regimurile autoritare sînt chiar foarte stabile. Iar regimurile autoritare „civilizate”, chiar mai stabile decît dictaturile cele mai sîngeroase. Deci, despre asta este vorba cînd vorbim despre relația dintre intelectuali și politică în regimurile post-comuniste. În societăți „de tranziție”. În *democraturi*. Pentru că exact asta este România în momentul de față. Democrația reală, deci occidentală, nu e decît o promisiune. Ademenitoare, ca orice promisiune. Însă nu o certitudine. Și nu va fi o certitudine atît timp cît noi vom rămîne în „turnul de fildeș”, așteptînd ca democrația să crească singură ca un fel de copac, ori s-o facă *politicienii profesioniști*. Pentru că, în afara activiștilor comuniști, după cinci ani de pluralism politic, politicienii profesioniști au rămas încă o imensă raritate. Asta e situația – sîntem niște *înlocuitori*, dar pînă la apariția profesioniștilor, în România, politica se va face „cu înlocuitori”. Profesioniștii de la putere și „înlocuitorii”, „amatorii” din opoziție. Cam asta e situația, dar nu avem ce face. Ba da. Ceva poate fi făcut – anume, profesionalizarea amatorilor. Cîndva, voi încerca să vorbesc și despre asta.

Nici eu nu sînt mai breaz

Din ce-am scris pînă acum, ar putea să rezulte că pornirea mea critică se îndreaptă numai către exterior, că m-aş considera, din acest punct de vedere, superior colegilor mei. Adevărul este că nici eu nu sînt mai breaz. Şi eu aveam aceeaşi proastă părere despre politică, şi eu eram bîntuit de prejudecata că politica îl murdăreşte pe intelectual, şi eu înţelegeam prin politică exact ceea ce se spunea în vechiul regim că este politica. Şi eu credeam, deci, că politica este apanajul activiştilor mai mult sau mai puţin troglodiţi, mai mult sau mai puţin oportunişti, mai mult sau mai puţin imbecili. De puţină vreme, acesta e adevărul, ştiu că ceea ce se numea în vechiul regim politică era, în realitate, un fel de pedagogie prost înţeleasă, cuplata cu o formă perversă de administraţie. Cînd securiştii, în anchete, îmi reproşau că fac politică, eu săream ars – spuneam că eu nu-mi fac decît treaba de scriitor. Şi atunci cînd mă străduiam să înşel vigilenţa cenzurii, şi atunci cînd trimiteam revistele studenţeşti la „Europa liberă”, şi atunci cînd recitam în public poeziile care nu reuşeau să apară, şi atunci cînd vorbeam mult mai liber decît era permis. Nu aş fi acceptat cu nici un chip că, de fapt, fac politică. Asta le spuneam lor, desigur, dar asta şi credeam, nu era nici o dedublare. Desigur, tot aşa le-aş fi răspuns, ca să mă protejez şi dacă aş fi ştiut că fac politică, dar nu ştiam – despre asta este vorba. Prima dată cînd am fost conştient că fac un *gest politic* a fost spre sfîrşitul verii lui 1989, cînd am semnat apelul lui Dan Petrescu împotriva realegerii lui Ceauşescu la Congresul al XIV-lea. Dar şi atunci consideram că reacţionez la faptul că sînt amestecat într-o problemă care nu mă priveşte. Nu eram membru de partid şi nu înţelegeam de ce se spune peste tot că întreaga ţară doreşte realegerea lui Ceauşescu. În opinia

mea, era problema celor vreo trei-patru milioane de membri de partid, care n-aveau decît să-și aleagă ce șef voiau. În primăvara aceluiași an, cînd am anunțat că nu mai public în România atîta vreme cît scriitorii mai importanți decît mine n-au drept de semnătură, cu atît mai puțin am avut senzația unui act politic. Era vorba de o solidarizare de breaslă, pur profesională deci.

Din păcate, primul meu act politic conștient, chiar dacă nu pînă la capăt, nu m-a făcut mai înțelept. Nici măcar urmările gestului, nu dintre cele mai plăcute, nu m-au ajutat să înțeleg că nu poți schimba nimic într-o societate decît prin politică. În primele zile de după 22 decembrie, o mulțime de oameni m-au abordat, propunîndu-mi să înființăm un partid politic, de vreme ce pluralismul era acceptat de „noua putere”. După vreo trei zile, am dat o declarație în care ceream să nu mă mai deranjeze nimeni cu astfel de propuneri, pentru că nu vreau să fac nici un partid, nici măcar nu vreau să intru în vreun partid. În seara aceleiași zile, am fost sunat de Ion Caramitru și Dan Hăulică pentru a fi cooptat în CFSN, prima conducere a țării. La început am refuzat, citîndu-le și declarația mea din „Opinia studentescă”. M-au convins numai afirmînd „cu mîna pe inimă” că FSN nu este un partid, ci doar o structură provizorie de putere care va conduce țara pînă la primele „alegeri libere”. Ei s-au înșelat, dar nici eu n-am avut prea multă minte. După ce s-a anunțat că Frontul va participa la alegeri, mi-am dat demisia din funcția de șef al departamentului „animație culturală – tineret” al Comisiei culturale conduse de Caramitru. Am făcut, deci, exact invers decît suna sfatul lui Michnik – măcar am scuza că nu știam acel sfat atunci. De fapt, un singur lucru mi se datorează din perioada acelei luni cît am luat parte la „conducerea țării” – înființarea postului de radio pentru tineri în locul fostului program II (sau III). În rest, toate proiectele au „căzut” la nivelul d-lui Iliescu și al celorlalți. Cel mai

rău îmi pare de Universitatea Central Europeană, care ar fi putut fi la Timișoara, nu la Praga și Budapesta. Așa ratează românii ocaziile, cum am reușit să ratăm și imaginea bună pe care o aveam ca națiune, pînă la prima contra-manifestație organizată de FSN, eventual pînă la prima mineriadă. Dacă n-am făcut mare lucru „conducînd țara”, măcar mă pot mîndri că am condus-o pe banii mei! Nu mi s-a făcut nici un decont vreme de o lună de zile, iar plecarea mea a fost precipitată. Iată – tot îmi este datoră patria cu ceva, cu vreo zece-cincisprezece mii de lei la nivelul anului 1990! Între timp, alții își puneau la cale averile viitoare, dar asta e treaba conștiinței lor și, eventual, a justiției, presupunînd că la noi va exista vreodată această instituție.

De-abia după alegerile din 1990 și, mai ales, după mineriada cea dintîi, am început să mă trezesc. Am înțeles că trebuie făcut ceva dacă nu vreau să ne întoarcem de unde am plecat – de fapt, nici nu plecasem cu adevărat. Îmi amintesc discuțiile pe care le-am avut cu Gabriel Andreescu, Smaranda Enache, Cristian Moraru, Dan Oprescu și alții, la Copenhaga, cu puțin înainte de prima mineriadă. Îmi amintesc Societatea *Agora* de la Iași din timpul „micii piețe a Universității”. Îmi amintesc și Piața Universității „cea mare”. Așa s-a ajuns la Alianța Civică. Și iarăși, îmi amintesc cum, la Paris, am văzut numărul din „România Liberă” în care, pe prima pagină, era tipărită lista „membrilor fondatori”. Eram printre ei, și eram foarte emoționat. Monica Lovinescu și Virgil Ierunca erau și ei emoționați că, în sfîrșit, apăruse organizația despre a cărei necesitate vorbisem cu doar cîteva zile mai înainte, despre care fusese vorba și în interviul ce tocmai îl luasem. Cînd a apărut partidul, PAC-ul adică, am fost printre cei care au sprijinit ideea, dar care nu s-au înscris. Din nou, aceeași reticență față de politică. Știam, deja, că politica este absolut necesară, dar mai credeam că trebuie s-o facă „alții”, mereu alții. Înainte alegerilor din 1992,

pentru că o mulțime de oameni mă doreau candidat, am scris o întreagă epistolă în „22” și în presa locală, în care, după ce vorbeam despre necesitatea politicii, despre necesitatea profesionalizării în domeniu, explicam de ce nu mi se potrivește mie, de ce nu se potrivește chiar artiștilor în general. Și acum mă întreb dacă nu a fost o explicație lașă, ori măcar comodă. Și acum mă întreb dacă am dreptul să mă pronunț asupra calității proaste a parlamentarilor noștri, a celor mai mulți dintre ei, odată ce-am preferat să rămân deoparte. Singura scuză ar putea fi campania electorală victorioasă, dar lungă și obositoare, pentru Primăria din Iași. O campanie, cu adevărat, profesionistă. Cred că una din puținele campanii profesioniste desfășurate în România după decembrie 1989. Nu spun asta ca să mă laud neapărat, nici ca să mă scuz definitiv, ci numai dintr-un singur motiv – sînt mîndru de campania aceea, e unul din puținele lucruri de care sînt mîndru din ceea ce am făcut *în afara* literaturii.

Am prins gustul politicii

Cred că de-abia acea campanie electorală mi-a trezit gustul politicii. A fost fascinant să fac un plan de campanie și să-l respect în ciuda slăbelor resurse logistice pe care le-am avut la îndemînă. A fost fascinant să mi se confirme pronosticul făcut cu trei zile înainte de cel de-al treilea tur – „candidatul nostru va lua 60% din voturi, prezența la vot fiind de circa 60% din electorat”. Așa a fost, asta apăruse cu două zile înainte în ziare. La fel de fascinant a fost să văd că pot obține sporirea prezenței la vot de la un tur la altul, deși logica electorală spune invers. În *O prostie a lui Platon. Încercarea de spovedanie*, articolul din „22” deja amintit, spuneam că nu mi se potrivește politica pentru că nu iubesc puterea. Adevărul este că nici acum n-o prea iubesc, deși nu poți schimba nimic dacă

nu ajungi la putere. De aceea am intrat în PAC. Nici acum nu-mi spune mare lucru gândul de a deveni parlamentar, prefect sau ministru. Poate că mi-ar plăcea să fiu, mai degrabă, diplomat, dacă ar trebui să „servesc patria” într-o funcție publică. Și acum cred că e mai important că sînt scriitor, profesor, cercetător și chiar jurnalist. Totuși, nu mai sînt atît de convins că politica nu mi se potrivește. Mai ales prin comparație, desigur ! Măcar încerc să mă profesionalizez, chiar dacă acum știu că oboseala din 1992 poate fi depășită, poate căpăta cote nebănuite. Și, totuși, cred că n-aș mai renunța la politică, cel puțin nu pînă cînd n-aș fi convins că democrația este o chestiune sigură în România. Nu cred că aș mai putea trăi neliber, nu cred că aș mai suporta existența cenzurii, nu cred că aș mai rezista nopților în care te culci așteptînd să vină să „te ridice”. Chiar dacă, de fapt, nu „te ridică”. Nu cred că aș mai suporta toate acestea. De altfel, nu cred că un intelectual adevărat ar putea suporta iarăși aceste lucruri. De aceea și cred că, în momentul de față, politica este cea mai potrivită ocupație pentru intelectuali. Dacă ei sînt, într-adevăr, intelectuali, vor fi și politicieni. Politicieni buni. Profesioniști chiar. Cu acoperire morală, pe deasupra. Cu anumite competențe speciale în plus. Iar atunci cînd acești intelectuali vor deveni oameni politici, poate chiar bărbați politici, atunci ei vor păstra marele avantaj de a fi și intelectuali. Nu există altă soluție pentru crearea unei *clase politice* competente și morale în România. Pentru că eu sînt un om oarecum demodat – mai cred încă, da, mai cred că politica și morala sînt intim legate, că politica în absența moralei este o rătăcire. Pentru că nu uit că termenul însuși *politică* provine din *polis*, care înseamnă cetate, așa cum cuvîntul *civic* și cele legate de el derivă de la latinescul *civitas*, tot cetate. La origini, politica și conduita cetățenească însemnau același lucru. De altfel, și Aristotel definea omul drept „ființă

politică”. Cred că nu se înșela. Mai cred că este un fapt ce-ar trebui să fie reamintit tuturor „apoliticilor”, mai mult sau mai puțin „activi”. Cine crede că poți măcar respira, în sensul biologic al cuvîntului, fără să faci politică, acela este un prost. Și e bine să rămîna în prostia lui, dacă altfel nu se poate. Dar el nu are căderea să dea lecții altora. Nu are dreptul să se pronunțe asupra lucrurilor care nu sînt strict personale. Din momentul în care a ieșit din sfera strictă a eului, el a început să facă politică. Și atunci, trebuie să i se spună de la obraz acest lucru ! Pentru că „proștii” sau „cei care o fac pe proștii” nu au nici o rușine. Deci, politică oricum faci. Important este cum și, mai ales, în ce direcție !

O „clasă” politic instabilă*

Despre marxismul rezidual

Recent, am avut confirmarea că marile spirite se întâlnesc chiar atunci când te aștepți mai puțin. Aproape în același timp, două personalități publice, în aparență atît de diferite în ceea ce privește biografia, preocupările dominante și opiniile, au făcut afirmații ciudat de asemănătoare în legătură cu același subiect – doctrina sau mai degrabă orientarea ideologică a PAC-ului. Domnul Ion Cristoiu, un editorialist foarte interesant în două articole din trei, socoate că amintitul partid *ar trebui* să fie de stînga, eventual social-democrat, pentru că e un partid de intelectuali care, prin tradiție, ar fi fost la noi de stînga. Pe de altă parte, domnul Dinu Patriciu, un universitar arhitect transformat după decembrie 1989 în politician, este chiar și mai decis în afirmații – acest partid *chiar este* de stînga. Argumentația este asemănătoare. Toate ar fi bune și frumoase. În fond, nu e nici un motiv de incriminare în a fi de stînga. Nu este vorba de o „boală rușinoasă”. În întreaga lume, o mulțime de oameni – intelectuali sau neintelectuali – sînt de stînga și nimeni nu-i condamnă pentru atîta lucru. Mă refer, desigur, la stînga ne-comunistă, democratică. Ceea ce deranjează în afirmațiile celor două personalități publice este, pînă la urmă, *marxismul rezidual* conținut în respectivele afirmații. Numai în marxism „existența determină conștiința” și apartenența de clasă este un fel de fatalitate în ceea ce privește convingerile și opiniile. Și încă este vorba despre cel

---

* „Contrapunct”, 1994.

mai dogmatic marxism. Pentru marxistii ceva mai „luminați”, reformiști care-va-să-zică, există totuși o oarecare libertate de mișcare a conștiinței, iar apartenența de clasă nu funcționează ca un mecanism implacabil. De la Lukács și Gramsci și pînă la neo și freudo-marxistii americani, s-au făcut eforturi notabile – chiar dacă eșuate în esența lor – de „umanizare” a marxismului. În mod ciudat, domnii Cristoiu și Patriciu sînt – ca să spun așa – mai catolici decît însuși Papa Marx și episcopii săi ulteriori. Pe cel dintîi, chiar îl înțeleg. Toți anii lucrați în presa comunistă trebuiau să lase niște sechele. Și încă e bine că acestea nu se manifestă mai des și mai virulent. Mai curios e cazul domnului Patriciu. În principiu, arhitectura nu avea mari legături cu marxismul. Orice puteam bănui despre domnul Dinu Patriciu. Dar că e purtătorul celui mai dogmatic marxism, cu siguranță nu puteam bănui. Mai ales că, în general, e un liberal atît de hotărît încît îi pune pe gînduri pînă și pe capitaliști. Pe cei veritabili...

Ce spune istoria ?

De altfel, afirmațiile discutate de mine aici conțin o mulțime de erori și prejudecăți ce pot fi spulberate pînă și de o foarte sumară privire istorică. Mai întîi, l-am putea întreba pe domnul Cristoiu dacă a făcut inventarul intelectualilor români ce merită acest nume și a văzut cîți se situau la stînga și cîți la dreapta. Erau, oare, *junimiștii* și ceilalți conservatori la stînga ? Dar liberalii ? Da, aceștia erau *la stînga* conservatorilor, dar nu erau nici ei *de stînga*. Paradoxul modernizării României este acela că și „Albii” și „Roșii” erau situați în *dreapta* eșichierului politic clasic. De stînga erau doar intelectualii țărăniști din aripa Mihalache și foarte puținii social-democrați veritabili. Și asta cu cîteva decenii mai tîrziu, după lupta dintre „Albi” și „Roșii”. În perioada dintre cele două războaie mondiale,

problema a fost exact inversă decît o bănuiesc domnii Cristoiu și Patriciu – o mulțime de intelectuali nici măcar nu s-au putut fixa *la dreapta* eșuînd în *extrema dreaptă*. De la Nae Ionescu la Eliade și Noica, este vorba de unii dintre cei mai însemnați. Alții, mai ales lumpen-intelectualii și decasații, au eșuat la *extrema stîngă*. Și aici, de la Pătrășcanu la Șerbulescu și Sahia, lista e destul de lungă. Mă întreb dacă, în ianuarie 1990, cînd s-a înscris în partidul liberal, domnul Patriciu s-a comportat ca un „declasat” – fie și prin re-clasare ! În fond, atunci, nu era decît un intelectual, arhitect și universitar. Om de afaceri a devenit cîteva luni mai tîrziu, dacă nu mă înșel. Conform logicii dumisale, ar fi trebuit, dacă voia să facă politică, să se înscrie în partidul domnului Cunesco sau în Frontul lui Iliescu și Roman. Acestea erau, atunci, partidele ce se revendicau de la stînga social-democrată.

În al doilea rînd, eu nu cunosc nici măcar un singur partid, în sensul modern al termenului, care să fi apărut altfel decît *prin inițiativă intelectuală*. Muncitorii și țărani nu prea au făcut ei înșiși partide. Iar burghezii erau și ei, în felul lor, niște intelectuali – doctrinarii partidelor burgheze, cu siguranță. De la Adam Smith și pînă la Fr. Hayek, toate doctrinele capitaliste și neo-capitaliste – acum, post-capitaliste ! – au fost elaborate de intelectuali. Burghezii au avut ceva mai bun de făcut – capitalul fără de care toate aceste doctrine ar fi rămas frumoase „ființe de hîrtie”. Chiar și partidele bolșevice – în măsura în care pot fi numite partide, pentru că ele înlocuiesc „partea” cu „totul” – au fost inițiate tot de intelectuali. Nici Lenin, nici Troțki, nici Rosa Luxemburg nu s-au distins în muncile manuale. Pînă și Stalin a trecut pe la seminarul din Tiflis. Ceea ce nu i-a împiedicat pe sus-amintiții să creeze și să conducă „detașamentele de avangardă ale clasei muncitoare” în drumul acesteia spre paradisul comunist. La extrema cealaltă, iarăși, ne place ori nu ne

place, doctrinarii și inițiatorii, de la Chamberlain la Rosenberg, au fost tot intelectuali. Pînă și Hitler se considera un fel de pictor, iar Zelea Codreanu a făcut studii juridice. Tot intelectualii, săracii, au dus greul și pe terenul dreptei extreme !

În această privință, deci, în ciuda a ceea ce cred domnii Cristoiu și Patriciu, PAC-ul se află în situația oricărui alt partid. A apărut dintr-o inițiativă intelectuală și este condus de intelectuali. Numai că, între timp, a acumulat o scurtă istorie care înseamnă, între altele, și diversificarea structurii sale socio-profesionale.

Un partid cu cîteva zeci de primari aleși în mediul rural nu mai este unul „de intelectuali” pur și simplu. Primarii respectivi nu puteau fi aleși doar de profesorii, medicii și preoții din respectivele sate. Iar cînd acele sate sînt, în marea lor majoritate, situate în zona de munte, care n-a putut fi niciodată „cooperativizată”, merită să te întrebi de ce au fost aleși respectivii primari. Țăranii din zonele montane, singurii care au păstrat spiritul de inițiativă de tip capitalist, sînt ultimii ce-ar putea fi bănuți de simpatii stîngiste !

Și mai este un lucru. Un sondaj IMAS din toamna anului trecut indică faptul remarcabil că aproape 20% din electoratul PAC provine din mediul întreprinzătorilor privați. E vorba, deci, de o cincime din scorul global de 10% al partidului „intelectualilor”. În schimb, PL'93, care se declară partid al oamenilor de afaceri, are circa 10% din propriul electorat provenit din acest mediu. Iar acest electorat propriu, după același sondaj, reprezintă circa 4% din electoratul global ! Oricine poate să facă orice comparații crede de cuviință. Chiar și domnul Dinu Patriciu !

De altfel, într-un interviu publicat ulterior în cotidianul „Monitorul” din Iași, domnia sa recidivează cu acuzațiile privind caracterul de *stînga* al partidului ce pare să-l deranjeze cel mai mult din întregul nostru

eșichier politic. Chiar dacă, între timp, a devenit un partid dublu aliat – în CDR și în Alianța Civic-Liberală ! De data aceasta, de vină ar fi doctrina neo-liberală pe care PAC o promovează. Cred că este prima oară în istorie când liberalii, de orice nuanță, devin un fel de social-democrați ! Bineînțeles că neoliberalismul este la *stînga* liberalismului clasic. Cum, de pildă, se situau liberalii români în comparație cu conservatorii în veacul trecut. Dar nu asta afirmă amuzantul lider liberal. În opinia sa, neoliberalismul ar fi o orientare de stînga ! Trebuie să constat cu amuzament că domnul Patriciu, ca liberal ce se declară, stă destul de prost cu istoria liberalismului românesc, care a fost, întotdeauna, un *neoliberalism*. Să-i mai amintesc cartea lui Zeletin ? Să mă refer, oare, la elaborările teoretice și istorice ale lui Mihail Manoilescu dinaintea virării acestuia către extrema dreaptă ? Sau, poate, la cele spuse de Lovinescu în *Istoria civilizației române moderne* ? Nu cred că are rost. Ori domnul Patriciu nu a citit aceste cărți și, atunci, aș dialoga cu un om în necunoștință de cauză. Ori le-a citit, dar nu ține seama de ele și, atunci, dialogul este imposibil. Nu poți dialoga cu cineva de evidentă rea-credință.

Este apolitismul posibil acum ?

În primul episod al acestor notații despre relațiile intelectualilor cu politica, am afirmat că, în momentul de față, politica este ocupația cea mai indicată pentru intelectuali. Am enunțat acolo și motivele. Am fost, poate, un pic excesiv. S-ar putea înțelege că retrag intelectualilor orice drept la apolitism. Nu e adevărat. Aș avea chiar o oarecare admirație pentru un intelectual care, în tulburarea actuală, în această tranziție confuză și chinuită, ar avea puterea de a rămîne într-o perfectă netulburare față de politic. Aș privi ca înspre

o nouă minune a lumii un intelectual zidit într-un perfect *turn de fildeș*. Din păcate, nu despre asta este vorba în cazul „apoliticilor” noștri. Pentru ei, a fi apolitic înseamnă a nu fi împreună cu intelectualii independenți sau opozanți, înseamnă a sprijini, mai mult sau mai puțin discret, puterea. Iar puterea, nu-i așa?, nu poate fi niciodată apolitică. E imoral, în cele din urmă, să faci declarații apolitice în vreme ce-i stigmatizezi pe colegii angajați politic pe față și, în același timp, îți rozi pingecele pe treptele Palatului Cotroceni. E imoral să te declari apolitic în vreme ce lauzi incursiunea minerilor în București și negi distrugerile și chiar crimele pe care aceștia le-au comis. E imoral să te declari apolitic atunci când ocupi funcția de ministru al culturii într-un guvern efectiv politic, ba chiar într-un guvern care n-a ezitat să facă loc în rândurile sale unor partide extremiste și xenofobe. Faptul că lași subordonații să facă abuzurile cele mai strigătoare la cer, prefăcându-te că nu știi ce se întâmplă în ministerul pe care-l conduci, nu te poate absolve de vină, nici nu te transformă peste noapte în „apolitic”. Tot „tovarăș de drum” rămâi, tot colaboraționist cu forțele cele mai retrograde din societatea românească. Oricâte funcții onorifice ți-ar acorda puterea, oricât de „inefabile” ar putea acestea să pară. Prin urmare, *apolitismul* nu mi se pare neapărat ceva condamnat în societatea românească de astăzi. Din păcate, el pare imposibil. S-ar putea ca apolitismul să fie o conduită posibilă numai în societățile normale, adică dezvoltate și stabile. S-ar putea să existe o „nepotrivire de caracter” între apolitism și societățile aflate în tranziția spre normalitate. Să fie limpede – nu mă deranjează faptul că respectivii „apolitici” sprijină puterea. E dreptul fiecăruia să opteze în funcție de propria conștiință și de propriile interese. E deranjant însă faptul că respectivii nu-și recunosc *parti-pris*-ul ideologic și politic,

sulemenindu-l în apolitism. În asta constă imoralitatea lor, ce nu va fi uitată niciodată. Că, de fapt, au ales greșit e un lucru de înțeles. Intelectualul are și dreptul la eroare. Condamnabil e faptul că nu-și recunosc alegerea. Ceea ce poate însemna și faptul că ei *știu că au ales greșit*. Or, asta nu mai poate fi definit în termeni legați de eroare, ci de *vinovăție*. Iar a nu-ți recunoaște vinovăția nu înseamnă că aceasta nu mai există. Dacă nu vrei să știi că ai cancer, asta nu înseamnă că nu vei muri de cancer !

Întoarcerea fantomelor trecutului*

De ce trebuie să facă intelectualii politică ?

În episodul trecut am avut o dispoziție mai îngăduitoare decît de obicei și am acceptat apolitismul – cel real, nu cel care maschează orientarea spre puterea în funcție – drept o conduită posibilă, chiar și stimabilă pentru un intelectual. Între timp, au apărut cîteva „fenomene” – altfel nu pot să le numesc – care mă îndeamnă la o mai mare intransigență în această privință. Despre ce este vorba ? Despre cazurile Patapievici și Ungureanu, adică despre întoarcerea fantomelor trecutului, despre revenirea *poliției politice*. Două cazuri, de altfel, foarte diferite, care dovedesc însă același lucru – că procedeele pe care le credeam de domeniul tristului trecut pot fi reactivate oricînd. Că Securitatea, chiar dacă nu se simte la fel de intangibilă ca în trecut, a început să nu-și mai facă nici un fel de scrupule, să creadă din nou că-și poate permite să intimideze pe cei cu opinii non-conformiste sau, fapt și mai îngrijorător, că are anumite competențe în domeniul culturii și creației intelectuale. Dacă nu ar crede așa, cum s-ar putea explica altfel modul său de operare – să-i zicem *modus operandi*, pentru că, încălcîndu-se întreaga legislație în vigoare începînd cu *Constituția* și sfîrșind cu *Legea siguranței naționale*, este vorba de *activități infracționale* – din cele două situații amintite la început ? În cazul d-lui Patapievici, lucrurile sînt foarte clare. Domnia sa are anumite opinii privind evoluția României post-decembriste, opinii care

---

* „Contrapunct”, 1994.

nu sînt deloc pe placul puterii – de la Cotroceni și pînă la Palatul Victoria. Însă *Constituția* îi permite să aibă orice fel de opinii, acestea nefiind un delict. De altfel, nicăieri în lumea civilizată opiniile nu sînt delict. Că nu sîntem încă în această lume, am putut-o afla datorită imbecilei acțiuni – infracționale, cum spuneam – a d-lui căpitan Soare. În paranteză fie spus, Soare sună ca în bancul cu Ceaușescu, fiind un pseudonim foarte prost ales. În ce mă privește, mă îndoiesc însă că numitul Soare a acționat de capul său. Un obscur ofițer nu are o astfel de putere de inițiativă în nici un serviciu secret din lume, prin urmare imbecilitatea trebuie căutată undeva mai sus, poate mult mai sus. De altfel, cazul Ungureanu dovedește clar că este vorba de o strategie ceva mai extinsă, în care pot fi cuprinse mai multe din serviciile secrete din România. Chiar și ipoteza că ar fi vorba despre o luptă între diverse facțiuni nu înlătură caracterul odios și ilegal al procedeeleor. Și, încă, Domnul Patapievici are niște opinii – inclusiv politice – pe care și le face publice. Ceea ce, desigur, nu înlătură caracterul abuziv al cercetărilor la care a fost supus, dat fiind că opiniile sînt libere, iar Domnul Patapievici n-a făcut altceva decît să și le exprime liber. Domnia sa n-a pus nici bombe, nici nu s-a apucat să pregătească vreo lovitură de stat ori vreun atentat terorist.

Dar de ce ar trebui să facă intelectualii politică? Dacă nu din alte motive, atunci măcar din egoism, dintr-un calcul rece privind propriile lor interese. Munca intelectuală este, de fapt, imposibilă în lipsa libertății. Deci, interesul *de clasă* al intelectualilor este tocmai prezervarea acestei libertăți. Despre ce libertate va mai putea fi vorba în momentul în care *poliția politică* va începe să controleze din nou exercitarea profesiunilor intelectuale? Cînd va reactiva rețelele de informatori pentru a afla nu doar opiniile, ci și gîndurile oamenilor? Cînd *va face totul* pentru reinstaurarea

cenzurii și limitarea drepturilor de exprimare ? Cînd va putea interzice din nou dreptul la *semnătură* pentru o solidarizare profesională, cum s-a întîmplat cu cei șapte ce s-au solidarizat în primăvara lui 1989 cu Mircea Dinescu ș.a.m.d. ? De aceea trebuie să facă intelectualii politică, ca să-și poată apăra propriile interese și libertăți.

Dacă ei au și motive mai înalte, altruiste, legate de viitorul comunității, cu atît mai bine. Cu atît mai bine țării/ și lor cu atît mai bine !

Securitatea face, iar, planul de cercetare !

Spuneam că Domnul Patapievici măcar are opinii politice pe care și le exprimă liber. Într-un fel, într-un regim ca al nostru, care mai are ani lumină pînă la a deveni democratic, poate chiar se aștepta la anumite „neplăceri”. Însă celălalt caz este și mai ciudat. Eu stau în Iași, dar nu cunosc opiniile politice ale Domnului Ungureanu. Domnia Sa este un cercetător științific, în istorie, aproape tipic. Sînt convins că opțiunile sale politice sînt strict democratice, dar nu le cunosc în amănunt, pentru că nu scrie în presă. Deci, în principiu, *poliția politică* nu ar fi avut ce să-i reproșeze. Din punctul ei de vedere, vreau să spun. Chiar din acel punct al ei de vedere care este extrem de îngust – pentru că, deosebit de serviciile secrete normale, poliția noastră politică a ajuns la concluzia că trebuie să sprijine un regim, un guvern, un președinte și nu interesele majore ale țării. Deci, cam așa cum proceda și vechea Securitate. Și, din păcate, cu mult mai puțin profesionalism ! Mă îndoiesc, de pildă, că Securitatea de pe vremuri ar mai fi încercat să racoleze pe cineva după ce-ar fi primit un refuz destul de limpede și chiar puțin brutal. Mă îndoiesc, iarăși, că un ofițer de pe vremuri și-ar fi mărturisit atît de ușor propriile gînduri și opinii cum a făcut-o maiorul SRI Chirilă. O să aflăm că nu era de la SRI, că nu-l chema Chirilă, și că nu era

maior. E în logica lucrurilor, dar asta scria pe legitimația arătată Domnului Ungureanu. Iar la telefonul dat acestuia, a răspuns SRI-ul atunci când au sunat jurnaliștii de la „Cașavencu” și Tele 7 ABC. Aflu, astăzi, că între timp nu mai există nici respectivul număr de telefon și nimeni de la SRI Iași n-a auzit de maiorul Chirilă ! Asta e. Rămîn înțîlnirile, rămîn declarațiile, rămîne cel mai spectaculos fapt al respectivelor înțîlniri. Despre ce este vorba ? Păi, despre faptul că Securitatea s-a decis, în sfîrșit, să-și reia atribuțiile științifice. Trecînd peste amenințări, peste insinuări ș.a.m.d., există un lucru absolut senzațional în relația episodică a Domnului istoric Ungureanu cu maiorul Chirilă. Cel din urmă i-a sugerat, nici mai mult nici mai puțin, istoricului tematica de cercetare, cea dezirabilă din punct de vedere chirilian vreau să spun. Deci, un istoric român, în anul de grație șase de la Revoluție, nu poate cerceta ceea *ce* vrea el, ceea *ce* i se pare lui important. Nu. Subiectele de cercetare sînt mai bine cunoscute de majorii Chirilă decît de specialiști. Mai mult, subiectele odată alese nu pot fi cercetate *cum* crede de cuviință istoricul pentru că, îl avertizează autoritatea chiriliană, unele descoperiri ale istoricului ar putea – nu-i așa ? – „strica imaginea României” !!! Apare, aici, o întrebare foarte importantă. Dacă Securitatea – prin reprezentantul său chirilian măcar – știe atît de bine *ce* anume și *cum* trebuie să cerceteze specialiștii în istorie, de ce mai avem nevoie de istorici ? Și, în general, cum competența *poliției politice* nu se poate limita la istorie, de ce mai avem nevoie de sociologi, politologi, specialiști în marketing, fizicieni, matematicieni ș.a.m.d. ? De ce ne-ar mai trebui cercetare științifică ? În primul rînd, am putea face mari economii financiare dacă am renunța să mai susținem cercetarea științifică, lăsînd această activitate pe seama celor antrenați în altfel de „cercetări”. În al doilea rînd, am putea chiar cîștiga ceva bani, exportînd cercetătorii și specialiștii români

în alte țări, desigur, mai înapoiate, în care mai funcționează superstiția diviziunii sociale a muncii. În mod ciudat, mai există și asemenea țări în care serviciile secrete se ocupă cu spionajul sau cu prinderea spionilor, iar istoricii se ocupă de istorie ! E greu de crezut pentru o minte chirilică, dar există și astfel de țări. Desigur, acolo oamenii mai sînt încă, din păcate, normali, pentru că nu s-a chinuit nimeni să-i facă „multilateral dezvoltăți”, un fel de copii ale personajelor renașcentiste, cum a avut grijă fostul stăpîn al Domnului Chirilă să se întîmple cu noi. Păi, nu așa ne-am trezit cu agenți secreți experți în istorie și ingineri hidrotehnici specialiști în pervertirea conștiințelor ?

Dar de ce să facă intelectualii politică ?

Iată că am ajuns la întrebarea de la care am plecat. De ce să facă ? Pentru că, fără să ne dăm seama, am ajuns în *stare de urgență*. În ciuda afirmațiilor unor comentatori, mă îndoiesc profund că este vorba doar despre rivalitatea dintre serviciile secrete sau din interiorul unora dintre ele. Că așa stau lucrurile, am o probă de o gravitate greu contestabilă. Postul de televiziune Tele 7 ABC a organizat o emisiune despre cele două cazuri. Domnul Ungureanu urma să relateze telefonic în direct împlinirea nefericită prin care trecuse. A și reușit să înceapă acest lucru. Pînă în momentul în care i-a fost tăiată legătura telefonică cu postul de televiziune amintit. Sigur că e o imbecilitate greu de înțeles. Asta e concluzia de bun simț care-ți vine imediat în minte. De acord. Dar ce serviciu secret, care nu se simte sigur pe sine și intangibil, și-ar permite o asemenea imbecilitate ? Dacă acest lucru s-a petrecut, înseamnă că „tehnicienii” care au tăiat legătura telefonică se simțeau apărați, simțeau că au un fel de imunitate. În fața legii. Iar, în momentul în care serviciile secrete încep să se creadă imune și intangibile, e

un semn de rău augur pentru comunitatea în care acestea funcționează. Nicăieri în lumea civilizată acest lucru nu este posibil. Asta nu înseamnă că, acolo, serviciile secrete nu mai încalcă și ele legile. Dar știu că nu sînt imune. Știu că, odată încălcarea legilor descoperită, vor cădea niște capete. La toate nivelele – de jos și pînă sus. Ei, bine, tocmai de asta trebuie să facă intelectualii politică, pentru ca încălcarea legii să nu mai fie posibilă în condiții de imunitate. Cine are urechi de auzit, acela va auzi. Cine nu, poate să se antreneze de pe acum pentru Canalul ce va lega Oradea de Vladivostok sau pentru o viitoare Casă a Republicii !

P.S. Din gîndirea științifică chirilică (extrase din declarațiile Domnului Mihai Răzvan Ungureanu) : „informatorii lor i-au pus în gardă asupra activității mele științifice” ; „ceea ce studiez poate prejudicia România și mi se cere să evit menționarea unor «amănunte deranjante», ce ar putea servi intereselor altor state dușmane : relațiile români-minoritari, evreii și situația lor, pretențiile ungarilor etc. În cazul în care ajung la rezultate explozive sînt obligat să nu public și nici să nu fac știute acele detalii. Nu am căderea să judec «miturile» istorice ; ar fi bine dacă aș urma o linie mai pașnică și subiecte lipsite de pericolozitate. În definitiv, și alții se pot preocupa de istoria minoritarilor în Moldova.” E limpede că îndrumătorul științific chirilic, așa bine pregătit cum își imaginează că este, nu știe nici măcar cunoscutul pasaj din Eminescu – al cărui patriotism nu cred că-l poate pune la îndoială – în care se spune că nimic nu devine bun, adevărat sau folositor prin simplul fapt că e național. Cu alte cuvinte, o minciună nu e de nici un folos nici în discursul public, nici în cel științific. Iar cît privește etnicitatea, ea nu este o valoare în sine, ci un dat. Și eu de colo ! Aștept subtilități logice și psihologice de la un securist bătrîior format în exersata tradiție a național-comunismului ceașist !

Vacile, intelectualii și serviciile secrete* **Ecouri, fabule și amintiri din copilărie**

Astrele din umbră și sfârșitul alfabetului chirilic

În mod cu totul neașteptat, un comunicat către presă al SRI Iași ne anunță că maiorul chirilic, cel ce-și propusese re-alfabetizarea cercetătorilor științifici din urbea ieșeană, a fost trecut în rezervă pe motiv de proceduri abuzive și depășirea atribuțiilor! Nimic de zis. SRI își sacrifică un om – de altfel, deconspirat – pentru a ne convinge că dorește să acționeze doar în legalitate. Am putea spune că am ajuns la nivelul Poloniei din 1982-3, când justiția leșească i-a trimis în judecată pe asasinii Părintelui Popeluszko. De fapt, nu am ajuns încă la acel nivel, maiorul re-alfabetizator nu a fost trimis în nici o judecată. Să nu fim însă foarte pesimiști – mi se pare imposibil ca, în țărișoara noastră, legalitatea și spiritul de justiție să se instaureze rapid și cu brutalitate : ne-ar perturba complet habitudinile bine consolidate în jumătate de secol de abuz, ilegalitate și dispreț al cetățeanului. Pe de altă parte, nici motive excesive de optimism nu avem – Chiril nu a fost însoțit în decăderea sa și de Metodi, vreau să spun căpitanul Soare. Mai mult, Guvernul, Justiția, comisiile specializate ale Parlamentului dîmbovițean, într-un remarcabil efort reunit, nu reușesc nici măcar să-i dea de urmă. Soarele a intrat în eclipsă totală, a tras la umbră, nici un serviciu secret cunoscut nu și-l revendică. Mai rămîne să credem că, în afara acestor servicii secrete cunoscute, acționează pe teritoriul României și servicii

---

* „Contrapunct”, 1994.

necunoscute. Asta mă face să-mi imaginez că cele cunoscute nu-și fac datoria ori sînt incapabile, odată ce nu pot da de urma unui agent atît de „luminos”, nu pot de-construi un serviciu rival și, desigur, ilegal. Altceva însă mă îngrijorează – unii șefi de servicii secrete din România încep să se considere concurenți ai „Academiei Cațavencu”. Altfel nu-mi pot explica tentativa d-lui Dumitru Iliescu, verișorul prezidențial și conducătorul SPP-ului, de a glumi în împrejurări atît de serioase. Și, din păcate, glume proaste, astfel încît dl. Manolescu a avut dreptate să-i replice că se pot ocupa de calambururi doar cei care știu foarte bine limba română. Chiar asta e problema. Și tocmai din acest motiv dl. Iliescu-verișorul nu va putea rivaliza niciodată cu „Academia Cațavencu” oricît ar exersa. Dacă n-ai simțul umorului și dacă nu știi la perfecție limba, e mai bine să te ocupi de paza președintelui și să lași glumele pe seama celor mai generos înzestrați de la natură decît tine ! Oricum, societatea civilă și cea politică din România au înregistrat o jumătate de victorie – a fost demis chirilicul personaj. Vom putea vorbi însă de oarece șanse în prezentarea democrației numai în momentul în care Soarele va ieși din nori. Sau din eclipsa totală. Pînă atunci, va mai curge multă apă pe Dîmbovița.

Vacile spun un nu hotărît comunismului

O amintire din copilărie. De fapt, o reconstituire, pentru că nu-mi amintesc totul în cele mai mici amănunte și a trebuit să recurg și la amintirile altora, ale părinților, de pildă. Bunicul, un bucovinean poreclit la maturitate „Burdușilă” – *et pour cause !* –, nu prea avea pămînt în satul său de munte. A coborît în Moldova și s-a angajat un fel de vechil pe o moșie ce se întindea pe amîndouă malurile Prutului. Cum bunica, se pare, era foarte frumoasă, moșierului i s-au

cam aprins călcîiele după ea, astfel încît bunicul a trebuit să tragă cîteva focuri cu puşca pentru a-l răcori. Nu l-a nimerit. Poate era prea nervos. Dar a trebuit să fugă. A fugit destul de mult odată ce nu s-a oprit decît la o mină din California. Nici acolo nu s-a liniştit. Şi-a imaginat că treaba lui nu-i aceea de a scoate cărbune din mină, ci organizarea sindicală a minerilor. A fost expulzat prima oară. S-a întors în ţară şi i-a făcut bunicii primul copil. Apoi, a plecat iarăşi în America, în Canada de data aceasta, undeva pe lîngă Montreal. Iarăşi la mină. Iar cu sindicalizarea. Iar expulzat. I-a mai făcut bunicii un copil şi s-a reîntors în America. Asta s-a petrecut de vreo cinci-şase ori. Un singur lucru mă nedumereşte – n-ar fi fost mai bine s-o ia şi pe bunica acolo? Asta mi-ar fi conferit acum, oriunde m-aş fi aflat, marele avantaj de a fi urmaş de cetăţean american, deci eu însumi un astfel de cetăţean. M-aş fi simţit mai liniştit acum, cînd majorii şi căpitanii de rit vechi se reactivează într-un ritm cu totul ameţitor. Dar asta e deja altă poveste. Cert este că, deşi navetist între România şi America, deşi mai mult sindicalist decît un tolmăc de miner, bunicul a reuşit să adune o mică avere. Cînd s-a decis să rămînă definitiv în ţară, şi-a cumpărat o turmuliţă de vaci elveţiene, din cele productive în acea vreme. A reuşit să le scape de rechiziţiile nemţilor şi de cele ale ruşilor ascunzîndu-le prin pădure, astfel că, după război, turma nu era diminuată, dimpotrivă, era chiar puţin sporită. Iată-l, deci, gospodar înstărit la casa lui cînd comuniştii au decis că e momentul „socializării agriculturii”. Primul lucru pe care l-a pierdut au fost chiar vacile. Nu s-a opus. Era deja bătrîn şi, pe deasupra, puşcă nu mai avea de cîţiva ani. S-au opus însă vacile. La mai puţin de o lună după confiscare – după intrarea în proprietatea colectivă, cum se spunea atunci – vacile au început să nu mai dea 14-15 litri de lapte pe zi, ci doar două-trei farfurii. Erau nişte vaci anticomuniste, după

cum se vede. Nu s-au obișnuit deloc cu grajdurile colectiviste. Noii conducători ai satului au făcut ședințe după ședințe, dar n-au reușit să convingă vacile să redevină productive. N-a reușit nici inspectorul de partid de la raion, nici cel de la regiune. N-a reușit nici măcar securistul care se ocupa de sat. Trebuie să spun – deh, ăsta e profesionalismul ! – că cel din urmă s-a străduit cel mai mult. A propus chiar mutarea fostelor vaci ale bunicului într-un grajd separat, ceea ce miroase a fracționism și mă mir că nu l-au dat afară din Securitate ! Dar vacile – nimic și nimic. Tot două-trei farfurii de lapte pe zi. Pînă la urmă, au fost sacrificate, astfel încît consătenii bunicului meu au mîncat vreo doi-trei ani carne pe săturate. S-ar zice că ele, vacile, au ales sinuciderea în locul sclaviei. Cînd eram copil, o întrebam pe bunica, bunicul s-a pierdut cînd eu eram foarte mic : bine, dar dacă nu voiau să dea lapte la CAP, de ce nu i-au dat bunicului vacile înapoi ? Bunica rîdea și-i spunea tatălui meu : copilul ăsta are mai multă minte decît toți comuniștii ăștia la un loc ! De fapt, ne înșelam amîndoi – și eu, și bunica. Logica sistemului era alta – mai bine să nu se producă nimic decît în afara proprietății colective, lucru pe care l-am înțeles mult mai tîrziu. Nu mă pot însă elibera de gîndul că vacile bunicului au fost niște vaci mult mai înțelepte decît oamenii, mult mai istețe decît intelectualii ce colaborau la „instaurarea lumii noi”. Din păcate, ele au murit, ca și oamenii, ca și intelectualii care știau că o asemenea lume nouă nu este posibilă. Au murit în „gulagurile” lor – la Canal și Sighet, oamenii ; pe tăpșanul din spatele CAP-ului, vacile. A rămas „lumea nouă” din care nu reușim nici astăzi să mai ieșim. De ce ? Pentru că au murit oamenii, pentru că au fost omorîte vacile sfinte din Elveția... Acum, încep să înțeleg de ce pentru indieni vacile sînt niște animale sfinte !

Iară noi, noi epigonii...

Nu am spus, totuși, această poveste pentru că m-ar fi apucat reveriile paseiste. Nici ca să-mi laud bunicul cu vacile sale elvețiene cu tot. Am spus-o pentru că mi se pare plină de învățăminte. Ca o fabulă. Ca un proverb dilatat. Am spus-o pentru noi, oamenii ; pentru noi, intelectualii. Pentru că iar am ajuns la relația dintre intelectuali și politică. Dintre intelectuali și poliția politică. Intelectualii sînt și ei un fel de vaci, care produc un fel al lor de lapte. Există „o picătură de sînge intelectual”, cum spunea poetul. Există și picăturile de lapte intelectual. Problema este cît lapte vor intelectualii să producă. În ce condiții vor ei să-l producă – în libertate ori în tiranie ? Dacă, din cauza căpitanilor Soare și a maiorilor Chirilă, libertatea se degradează, se diminuează, dispare, e limpede că noi, intelectualii, vom ajunge niște vaci slabe și sterpe. Laptele nostru, cît va mai fi, va fi și un lapte stricat. Asta ne învață vacile bunicului meu – absoluta necesitate a prezervării libertății. Altfel, vom fi din nou închiși în grajdurile colectiviste, vom fi torturați sau, pur și simplu, executați pe tăpșanele din spatele noului CAP care tinde să devină statul în regim iliescian. Asta vrem ? Mă îndoiesc profund. Iar dacă nu vrem asta, nu avem decît o singură soluție – să facem politică, să nu lăsăm politica doar pe seama celor care au făcut-o, singuri și în deplină imunitate, vreme de o jumătate de secol. Să înțelegem, deci, ceea ce au înțeles pînă și niște biete vaci, aduse cîndva din înverzita Elveție pe meleagurile noastre atît de încercate. Nu trebuie să facem mare lucru – e suficient să înțelegem ceea ce pînă și niște vaci au înțeles ! Exact despre asta este vorba atunci cînd spun că intelectualii sînt *obligați*, obiectiv obligați să facă politică. Mai mult decît oricare alt cetățean care se poate limita la simpla participare la

vot. Pentru că, deosebit de oricare altul, intelectualul nu poate exista, nu poate să rămână intelectual în absența libertății. Când cei mai mulți dintre intelectuali vor înțelege acest fapt, acest minim fapt, atunci șansele prezervării libertății și democrației, pentru toți, vor fi considerabil sporite. În această privință, eu sînt optimist. Este imposibil să nu înțeleagă cei care i-au citit pe Kant, pe Stuart Mill sau pe Hayek ceea ce au înțeles, cu mintea lor puțină, pînă și niște vaci ! Să dovedim, prin urmare, că intelectualii sînt mai inteligenți decît vacile ! E un lucru ce trebuie dovedit – nu e suficientă simpla lui afirmare. Propoziția : „intelectualii sînt niște ființe inteligente” nu este o axiomă, ci o afirmație ce are nevoie de probe.

P.S. I-am promis d-lui Ioan Vieru, redactorul-șef al publicației, că-i voi furniza, pentru ilustrarea paginii, ultimul buletin de identitate al bunicului, acela ce poartă stema regală, deși e eliberat în 1948, și în care este trecută porecla „Burdușilă”. N-am reușit încă să-l găsesc în hîrtoagele mele atît de amestecate. Mi-ar cădea bine o percheziție astral-chiriliană – aș putea afla și eu cam ce hîrtii mai am prin casă ! Oricum, atunci cînd voi fi găsit actul, voi reveni asupra vieții bunicului Andrei „în Europa și America”, cum îmi imaginam titlul unui roman ce voiam să i-l dedic cîndva.

Ce pot aduce intelectualii ?*

Să punem, deci, întrebarea !

În fond, este vremea să remarcăm că, ori de câte ori se pune problema participării intelectualilor la viața politică activă, se procedează, fie și implicit, la o comparație – între intelectualii și politicienii profesioniști. Cum la noi, din nefericire, prin politicieni profesioniști înțelegem în proporție de 99,99% foști activiști ai partidului comunist, comparația se transferă în această direcție. Să ne întrebăm, deci, mai întâi, ce au adus activiștii de partid în politica post-decembristă. Răspunsul la această întrebare nu este greu de formulat – ei au adus exact ceea ce au învățat să facă în vechiul regim. Prin urmare, este vorba de transferarea unei experiențe învechite într-un domeniu care aparține noului. În măsura în care noi chiar dorim ca lumea noastră să fie exact opusul lumii în care am trăit. E limpede că „experiența” lor nu ne poate fi utilă, ci dimpotrivă aceasta chiar blochează procesul de schimbare. Nu poți face o lume „nouă”, în fapt *normală*, cu oameni care au condus *procesul de anormalizare* a țării. Cum poți să faci capitalism cu oamenii care au funcționat ca inamicii cei mai înverșunați ai capitalismului? Cum poți să faci democrație cu oameni a căror experiență democratică se oprea la granița „centralismului democratic” de partid și pentru care democrația, pură și simplă, era o expresie a „decadenței burgheze”? Politicește vorbind, un singur lucru știu comuniștii bine – cum se cucerește puterea printr-o

---

* „Contrapunct”, mai 1995.

lovitură de stat și cum se menține aceasta prin violarea drepturilor și libertăților cetățenești. Nu contest posibilitatea teoretică a îndreptării individuale dar, din păcate, nu am sesizat transformarea acestei posibilități în realitate decât în cazul lui Ion Dincă. Acesta de altfel a și trecut la *Biblie*, lăsînd politica dracului, un drac pe care nu-l numesc, pentru că nu vreau să am de-a face cu legislația *regimului Iliescu* în domeniul libertății de opinie și al libertății presei. Ceea ce este sigur – este chiar acest fapt : nu avem nimic de așteptat, în bine, de la clasa *nomenklaturistă* dacă dorim o societate democratică și prosperă. Obiectiv vorbind, ei nici nu pot și nici nu vor o astfel de societate. De ce? Pentru că prestațiile lor simili-democratice seamănă pînă la identitate cu conduita lupului ce se îmbracă într-o piele de oaie. Pentru că a venit vorba de oi – data trecută a fost vorba de vacile bunicului meu ! –, deci pentru că a venit vorba de oi, să pomenim experimentul savanților englezi care dovedește că o apropiere prea mare de mioare conduce la încetinirea funcționării gândirii, experiment din care „Academia Cașavencu” extrage interesante concluzii, interesante și nu foarte optimiste ! La fel de interesant este și faptul că un politician agrarian numit Victor Surdu deplîngea scăderea numărului de oi în România ultimilor ani. Dacă experimentul englezilor e valabil, mă tem că trebuie să împuținăm și mai mult numărul oilor din țară și să nu ne mai mîndrim atît de mult cu *Miorița* în calitate de mit fondator !

Dacă *activul nomenklaturist* nu ne poate oferi nimic pentru crearea unei Românie democratice, rămîne să ne întrebăm ce poate oferi ceea ce-a reușit să supraviețuiască din fosta clasă politică a țării după holocaustul comunist. Fără îndoială, acești oameni aduc un capital de demnitate și moralitate ce nu poate fi pus la îndoială de nimeni, dacă este om de bună-credință. Ei sînt un fel de statui ale suferinței demne a poporului român

vreme de o jumătate de secol. Ei sînt însă, mai degrabă, niște puternice repere morale decît niște probe de eficacitate politică. E și greu să găsești eficacitate într-o confruntare inegală. Pe de o parte, niște oameni care au suferit vreme de cincizeci de ani excluderea socială, închisorile, suferința fizică și morală. Pe de alta, „dulăii” activiști, care au avut totul la dispoziție, care au împins țara în ruină cu sprijinul unei forțe de ocupație. Asta este situația. Pe deasupra, acești oameni admirabili au și un defect – nostalgia pentru România interbelică, nostalgie care nu conduce nici ea la eficacitate politică. Pentru că n-ar trebui să uităm imperfecțiunile sistemului democratic interbelic, slăbiciunea sa, faptul că s-a prăbușit în 1938 nu doar din motive externe, ci și din altele care țin de construcția sa interioară. În plus, nu poți sincroniza România de astăzi cu o imagine edulcorată a trecutului său. Singura sincronizare posibilă și deziderabilă este cu Europa modernă de astăzi. Și de abia aici intervine rolul intelectualilor.

Deci, ce pot oferi intelectualii ?

Mai întîi, ceea ce oferă acești martiri ai națiunii – *moralitatea în politică*. În ce mă privește, nu cred că politica mare se poate face fără morală. Cel puțin aici, în Estul Europei. Modelele Havel și chiar Walesa, care nu e un intelectual, dar care valorează cît mai multe legiuni de intelectuali cu diplomă, dovedesc strălucit acest lucru. Acesta este, de altfel, principalul mesaj ce poate fi preluat de la supraviețuitorii holocaustului roșu de către intelectualii ce s-au aruncat în jocul politic real. În al doilea rînd, intelectualii sînt oameni care nu acceptă soluții pe care să nu le supună procesului interogativ, ei nu se mulțumesc cu răspunsuri de-a gata, nu acceptă afirmații fără probe, nu sînt robii prejudecăților. Prin urmare, ei aduc ceea ce a mai adus odată, în viața publică românească, „Junimea” – este

vorba de *spiritul critic*. Când majoritatea instituțiilor țării sînt încă un fel de forme fără fond, spiritul critic este la el acasă. Nu este vorba de respingerea formelor modernității politice, economice, instituționale și culturale, pentru că, în realitate, formele sînt cele care provoacă fondul, care-l obligă să le umple, pentru a nu rămîne niște „forme goale”. Dar, în absența spiritului critic, se întîmplă ceea ce chiar se întîmplă acum. În locul unor instituții serioase, avem de-a face cu niște improvizații, cu niște zorzoane atașate unor instituții rămase ca și neschimbate din vechiul regim ori cu niște caraghioslîcuri care maimuțăresc instituțiile autentice din țările cu continuitate democratică. Și, după aceea, ne mai mirăm că procesul de integrare în structurile euro-atlantice merge greu și nu i se întreprinde un sfîrșit.

În al treilea rînd, spre deosebire de *clasa nomenclaturistă*, care este o clasă de „declasați”, de oameni care și-au pierdut și originea socială, și competențele profesionale, în măsura în care au și avut astfel de competențe, intelectualii, de bine de rău, și-au făcut meseria, au cel puțin o anumită competență profesională, sînt *experți* într-un domeniu sau în altul. Acest fapt are două consecințe majore. Pe de o parte, ei cunosc cel puțin un domeniu de activitate în care pot interveni competent pentru ca lucrurile să meargă bine, sînt deci niște oameni „de meserie”, cum se spune. Pe de altă parte, sînt mai multe șanse ca un om care știe să facă bine un lucru să poată face măcar mulțumitor și alt lucru – de pildă, politică. Oricum mult mai multe șanse decît un activist comunist care n-a făcut ceva efectiv. Pentru că nu era mare scofală să ascuți, cu timpă obediență, ordinele secretarului general, nici să biciuiești colectivele de „oameni ai muncii” în vederea realizării unui plan care nu putea fi dus niciodată la bun sfîrșit. Or, cam asta făceau activiștii comuniști, în afara momentelor cînd erau ocupați cu propria chiverniseală

ori cu aprovizionarea din magazinele speciale. Vor fi fost și excepții, nu resping această idee, dar mă tem că infinit mai puține decît se iluzionează activiștii înșiși !

În sfîrșit, eu cred că intelectualii mai pot aduce în politică și un anume gen de pragmatism. Avînd simț critic, ei sînt obișnuiți să evalueze, iar evaluarea se face totdeauna prin comparație și prin raportarea la o anumită scară de valori socotită absolută, fie prin comparația soluțiilor între ele. Cea din urmă este chiar mai utilă pentru că scara de valori riscă să fie, adesea, prea abstractă, prea îndepărtată de concretul în care trăim. Or, din comparație se poate trage concluzia cea mai bună, cea mai potrivită situației analizate. Asta înseamnă pragmatism. Însă, deosebit de alte profesii este caracteristică intelectualilor și puterea de imaginație. Ei pot imagina scenarii diferite pentru aceeași revoluție, pot lucra cu imagini ale viitorului și cu viitori posibili, sînt prin urmare capabili de creativitate. De aceea, spun că este vorba despre o formă specifică de *pragmatism subîntins de imaginație*, deci deschis, neîncorsetat în niște cadre ce provoacă stagnarea. Iar spiritul critic poate cenzura nu doar elucubrațiile activiștilor, ci și propriile porniri netemperate ale unei imaginații debordante.

În fapt, asta ar putea aduce intelectualii în politica românească de mîine – moralitate, spirit critic, competență profesională, pragmatism și imaginație. Este puțin lucru ? Mă tem că este chiar prea mult pentru o viață publică obișnuită cu improvizația, cu nerespectarea cuvîntului dat, cu neonorarea promisiunilor, cu închistarea într-un trecut ce pare să se eternizeze, cu soluțiile aproximative, cu încălcarea competențelor și chiar cu pedepsirea lor ș.a.m.d. Dacă intelectualii vor înțelege, în sfîrșit, ce pot ei aduce țării sînt șanse ca România de mîine să arate cu totul altfel decît această Românie nefericită de astăzi. Pe de altă parte, aș vrea să amintesc din nou ceea ce am mai spus de cîteva ori

pe parcursul acestei serii de articole – intelectualii ar trebui să se apropie de politica reală fie și doar din considerente egoiste – ei nu-și pot prezenta statutul de intelectuali decât într-o țară democratică și prosperă. Dacă ei vor să fie liberi, trebuie să trăiască într-o țară liberă. Dacă vor să se bucure de prosperitate, trebuie să trăiască într-o țară prosperă. Iar singurele țări prospere, în modernitatea în care trăim de la Revoluțiile sfârșitului de secol al XVIII-lea, sînt cele capitaliste. Prin urmare, intelectualii nu pot fi decât aliații obiectivi ai forțelor sociale, politice și economice care doresc o societate capitalistă modernă în România.

Restul sînt vorbe, numai bune de adormit propria neputință ori propria indecizie.

Ce este un intelectual ?*

Creierul și coloana

În general, legăm condiția intelectualului de capacitățile sale intelectuale, de inteligență. În fond, nici nu este foarte greșit, intelectualul e capabil să opereze cu conceptele, își exersează gândirea, poate ajunge la analize subtile și rafinate. Nu este eronată o asemenea definiție, dar este destul de restrictivă și, pînă la urmă, circumscrie doar genul proxim, nu și diferența specifică. Intelectualul este mai mult decît un simplu „operator”, mai mult decît un tehnocrat hiperspecializat ori un enciclopedist generos. La un moment dat, cred că se întîmpla spre sfîrșitul studiilor mele universitare, o asemenea definiție nu m-a mai satisfăcut. Întîmplarea a făcut ca să dau atunci peste textul în care Camus definea intelectualul ca fiind persoana capabilă să spună *nu*, deci să se opună, să respingă, să protesteze. Cred că am stat mai bine de cincisprezece ani sub fascinația acestei definiții. Atît de mult m-a marcat încît nu e de mirare că am ajuns să fiu taxat de colegi, de prieteni, de diferiții șefi, de profesori ș.a.m.d. ca fiind un non-conformist, chiar un negativist. Într-adevăr, eram în stare să resping aproape totul, să contest – pentru început – chiar și lucrurile cu care urma să cad de acord. Dar nici această definiție nu m-a putut convinge definitiv. Are o mulțime de lipsuri. De pildă, acum, mi se pare un act de curaj mai mare să spui *da* politicii, nu s-o respingi cu „superioritate intelectuală”. Să respingi politica în bloc pentru că e „murdară”, „dubioasă” etc. mi se pare un act de supremă lașitate.

---

* „Contrapunct”, iunie 1995.

Pentru că, tot Camus o spunea, ești dator să alegi. Iar a alege – în toate privințele – este un act eminent politic. Iar ce anume alegi, cum alegi și cum te porți în legătură cu alegerea ta – ei, bine, toate acestea nu sînt simple probleme ce țin de inteligență. Nu țin nici de alternativă, ci de altceva, mi se pare, acum, ceva la fel de intim, definitoriu pentru intelectual ca și exercițiului inteligenței. Am aflat asta mai demult, dar abia acum mi s-a clarificat problema. Am aflat-o prin 1986-87, cînd am ales drept motto pentru secțiunea *Întîmplări cu civili și cărturari*, din volumul *Semnele timpului*, aceste cuvinte ale lui Michel Foucault, găsite întîmplător într-un interviu vechi de vreo zece ani, atunci, al acestuia : „În schimb, eu știu la ce anume sînt obligat pentru a fi un intelectual, adică, în cele din urmă, un individ cerebro-spinal : să am creierul atît de suplu cît este posibil, iar coloana vertebrală atît de dreaptă cît e necesar”. Foucault are dreptate – nu e suficient să ai un creier suplu pentru a fi cu adevărat un intelectual, mai trebuie să rezolvi și problema coloanei vertebrale. În ce privește prima calitate, de altfel, nu ai mare lucru de făcut, pentru că lucrezi pe niște date înnăscute în bună parte. E greu să ți se reproșeze drept o vinovăție personală lipsa supleței intelectuale. Sigur că ai niște datorii față de propriul creier, dar, în această privință, nimeni nu-și poate depăși limitele proprii. În a doua chestiune, însă, nu mai este vorba de același lucru. Educația verticalității coloanei e o problemă ce îl privește pe fiecare. Dacă în privința celei dintîi calități putem da vina pe fatalitate, nu același lucru este posibil cu cealaltă. Aici este vorba de etică, este vorba despre un imperativ de natură morală. E chiar un pleonasm – morala ori este imperativă, ori nu există. Oricît ar fi de relativă și relativizată lumea în care trăim, există un domeniu în care nu se poate renunța la valorile absolute, nici la caracterul lor imperativ : domeniul moral.

O etică intelectuală minimală nu cere, în fond, decât trei sau patru lucruri. Mai întâi, să nu minți. În al doilea rînd să nu *te* minți. Acestea sînt niște imperative formulate negativ. În al treilea rînd, ar mai trebui să spui adevărul. În condițiile vechiului regim, majoritatea intelectualilor au încălcat toate aceste imperative, făcînd chiar eforturi de „suplețe intelectuală” pentru a-și cauționa atitudinea. Puțini au încercat, totuși, să le respecte pe primele două, în conformitate cu credința că liniștea lor, confortul lor, viața lor sînt mai importante decât principiile. Sînt mai puțin condamnabili decât cei dintîi, fără îndoială, dar nu cred că au dreptul la foarte multe laude. În sfîrșit, dacă acceptăm pe deținuții politici din anii ‘50-’60, cel puțin o parte a acestora, cei care au respectat și cel de-al treilea principiu pot fi numărați, probabil, pe degetele de la două-trei mîini. E firesc, într-un fel – e mai ușor să nu minți decât să spui efectiv adevărul. Nu-mi fac iluzii că sînt mult mai brav decât cei mai mulți dintre intelectualii români. În general, m-am mințit. Adesea, m-am mințit pe mine însumi pentru că pare caracteristic intelectualului – cel puțin celui în devenire să-și caute scuze și alibiuri. În cele din urmă, am ajuns să spun adevărul. Foarte tîrziu și mai mult din disperare decât din curaj propriu-zis. Însă, atunci, am învățat un lucru – nu voi mai putea accepta niciodată minciuna, de oriunde ar veni ea. Nu aș mai putea trăi în minciună, tolerînd-o, abținîndu-mă să o denunț. Cred că este un cîștig definitiv. Impresia mea este că adevărul este cea mai bună „strategie”, de aceea nici nu pot înțelege cum o mulțime din „colegii mei, intelectualii” pot continua să trăiască în minciună, pot trăi înconjurați de minciună, pot profita de pe urma minciunii. Știu că adevărul este și acum, adesea, neconvenabil, dar nu mai este vorba de riscurile dinainte. Nu te omoară, nu te închide nimeni, nu te expulzează dacă spui adevărul. Atunci, de ce oare mai trebuie să tolerăm minciuna, să

ne simțim chiar bine în miezul ei ? Unii, Dumnezeu !, vorbesc despre nu știu ce fel de apolitism, despre o anume „echidistanță intelectuală”, care-ți permite să analizezi faptele mai bine, mai corect etc. Dar cum poate fi cineva „echidistant” între adevăr și minciună, între bine și rău, între victimă și călău ? E limpede, cred, că suplețea intelectualului nu face nici măcar doi bani în absența verticalității coloanei. Un lucru care pare simplu, atât de limpede formulat de Foucault acum vreo douăzeci-douăzeci și cinci de ani...

Un intelectual de al treilea tip ?

În *Éloge des intellectuels*, Bernard-Henri Lévy consideră că, după moartea intelectualului clasic și eșecul glorios al intelectualului angajat de tip sartrian, a sosit momentul nașterii intelectualului de al treilea tip. Argumentația sa este fascinantă, strălucitoare, însă probabil foarte potrivită unei lumi în care libertatea și democrația sînt niște realități, nu doar speranțe fragile. În Europa de Est, intelectualul nu poate renunța la angajare – el trebuie să fie, însă, foarte atent la sensul angajării și la limitele acestei angajări. Odată angajat, el nu poate renunța la funcția sa contestatară, chiar autocontestatară, sub amenințarea pierderii condiției sale de intelectual. De pildă, și acum voi spune un lucru grav, mai ales pentru un intelectual care face politică, dacă are de ales, dacă trebuie să aleagă între „disciplină” și „adevăr”, eu cred că datoria sa este să aleagă adevărul. O asemenea atitudine ajută, de fapt, organizația sa – o împiedică să se birocratizeze, să capete valențe totalitare, o menține vie, pentru că fără dezbateri nu există viață, fără dialog nu există libertate. Fără contestație, totul devine demagogic, vorbărie goală, discurs autoritar. În cele din urmă, cred că Lévy are dreptate – intelectualul nu trebuie să cedeze în chestiunea gîndirii. A nu ceda în această privință

înseamnă o veritabilă probă de caracter, înseamnă a-ți păstra așa cum ne-o cerea Foucault, o coloană vertebrală dreaptă, verticală. Să închei, deci, cu un febril citat din Lévy. Un citat febril din cartea unui autor ce exige din partea intelectualului moderația ! Deci : „Să nu cedezi în privința gândirii. Am spus-o. Am spus-o. O spun încă o dată. Și, poate aceasta este, în cele din urmă, trăsătura dominantă a intelectualului de al treilea tip. Să gândești împotriva dreptei... Să gândești împotriva stîngii... Să gândești împotriva majorității, a minorității, a majorității minorității, a minorității majorității... Să gândești împotriva ta... Să gândești împotriva propriei tale gândiri... Să gândești împotriva pietrificării ideilor... Să gândești împotriva celei mai rele împietririi, care este pietrificarea *propriilor* tale idei... Nu i-ar mai rămîne decît o putere, iar asupra acestei puteri de a gândi i-aș cere să nu cedeze. Un intelectual mort ? Un intelectual care a cedat în ceea ce privește gândirea.” Dacă un intelectual poate rămîne astfel chiar și atunci cînd face politică, el a reușit să rămînă, totuși, un intelectual. Nu va fi niciodată un „politician”, dar are toate șansele să devină un „om politic”, poate chiar un „bărbat politic”. Cam astfel cred că pot privi, astăzi, complicatele relații dintre intelectual și politică. Cred, sper că nu mă înșel. Mai cred că este o conduită ce poate fi adoptată fără riscuri, mai ales fără enormul risc de a te face de rîs de două ori – și în lumea intelectualului, și în cea a politicii.

Artiștii, mitul revoluției totale și alte mituri*

Artiștii simt enorm și văd monstruos

Mereu m-am întrebat de ce o mulțime dintre artiștii moderni au avut o înclinație politică înspre extremele spectrului. Cazul panșantului comunist al suprarealiștilor este numai unul între altele. Pentru că în vreme ce Breton și asociații săi visau revoluția comunistă ca un fel de „imaginație la putere”, confrății italieni grupați în jurul lui Marinetti participau din plin la „revoluția” mussoliniană. Suprarealiștii la extrema stîngă, futuriștii la cea din dreapta spectrului. Nu mai vorbesc de Maiakovski și ceilalți ruși ce cântau nu doar „pașaportul sovietic”, construcțiile faraonice ș.a.m.d., dar înălțau viguroase ode lui Lenin ori Stalin. E adevărat, rușii și-au cam spălat rușinea în gulaguri ori chiar prin moarte. Glonțul era foarte rece, spune anecdota, și Maiakovski a făcut o ucigătoare pneumonie ! Lăsînd gluma la o parte, merită să ne întrebăm de unde provine această aplecare a unor remarcabili artiști către doctrinele totalitare. În fond, artiștii în genere sînt niște rebeli, niște ființe ciudate care nu pot trăi în absența libertății. Cum e posibil să se asocieze unor curente politice care, înainte de toate, abolesc tocmai libertatea ? S-au înșelat ei asupra intențiilor celor pe care i-au sprijinit ? Fără îndoială, însă problema este *de ce anume* s-au înșelat ? Nu e necesar să fii un geniu ca să ghicești intențiile lui Mussolini doar citindu-i publicistica. Nu trebuie să fii Gotfried Benn ca să înțelegi

---

* „Contrapunct”, iulie 1995.

din *Mein Kampf* mobilul care-l activa pe Hitler. E suficient să citești o pagină din *Manifestul partidului comunist* ori un articol din Lenin ca să pricepi că nu despre libertatea creației va fi vorba în raiul comunist, ci din contra. Bun. Atunci, din ce motiv s-au petrecut aceste groaznice rătăcirii? Din cauza unei particularități specifice artiștilor. Orice s-ar spune, ei – în general – simt enorm și văd monstruos. Nici nu e rău, atunci când acest lucru se petrece în propriile lor opere. Grav este numai când acest tip de viziune este transferat în domeniul vieții obișnuite, în special în cel al vieții politice. Pentru că, de pildă, Caragiale, autorul formulei citate, proceda așa în schițele și piesele sale, dar în politică se manifesta mai degrabă ca un chirurg. Acest tip de viziune este foarte apropiat de mentalitatea magică și mitică. Or, ceea ce dăunează unui analist sau actor politic este tocmai o asemenea viziune.

Mitul „revoluției totale” este un mit artistic transferat într-un domeniu nepotrivit. Mitul forței, cel al sîngelui, la fel. În momentul când ele sînt glisate în domeniul vieții publice, când alunecă în politic începe dezastrul. Pentru că, pînă la urmă, politica este o activitate rațională și chiar puțin mediocră. Excesul de calități excepționale îi dăunează. Când le ai în exces, este mai bine să faci abstracție de ele, să le pui în paranteză când ieși în piața publică, când bîntuie mulțimile. Pentru că, de obicei, mulțimile sînt foarte influențabile – în orice direcție, în orice privință. A abuza sentimental de ele este cum nu se poate mai ilicit și mai dăunător – pentru mulțimi, mai întîi, dar după aceea și pentru „mîntuitorii” mulțimilor. Știu, desigur, că majoritatea tehnicilor de influențare sînt tehnici de manipulare psihologică exersate de politicieni, tehnocrați și agenți ai serviciilor secrete. Într-o oarecare măsură, apelul la ele este inevitabil. Aproape nimeni nu reușește să influențeze rațional, argumentînd, ci persuadînd. Dar trebuie să existe o limită în toate acestea. Din păcate,

cei care se pot autolimita cel mai puțin sînt tocmai temperamentele artistice. În fiecare artist se ascunde un histrion, în fiecare politician de această factură histrionul este deja la pîndă. De aceea, n-aș lăsa niciodată decizia politică majoră pe seama artiștilor. Și cu atît mai puțin în mîinile artiștilor revoluționari, de avangardă. Ei sînt cei dintîi ce cad pradă miturilor, ei sînt primii dispuși să-și închipuie că este excelent ca imaginația să fie la putere. Într-adevăr, o politică lipsită de imaginație este nu doar mediocră, dar și ineficientă. Însă o politică pur imaginativă se încheie totdeauna printr-un dezastru. Pentru că, mereu și mereu, administratorii politicii vor sacrifica mai întîi imaginația odată ajunși la putere. De aceea imaginația trebuie însoțită de analiza logică și de spiritul critic. Numai în acest mod este posibil ca imaginația să supraviețuiască și după preluarea puterii. O imaginație debordantă îi sperie pe cenușiii birocrăți. După ce o utilizează, o vor expulza, adesea împreună cu purtătorii ei.

O imaginație controlată, atît de bine controlată încît să pară chiar contrariul său, este singura capabilă să se mențină, să influențeze decizia și acțiunea politică. Vorbeam, într-un alt episod, despre calitățile pe care intelectualii în general le pot imprima politicii. Nu retrag nimic – precizez doar că respectivele calități funcționează bine numai împreună. Deci, moralitatea, spiritul critic, competența și imaginația. De acord numai însă împreună. În fuziune.

Tentația totalitară

Cred că tentația totalitară, dorința obscură de a-i controla pe ceilalți, pe toți dacă este posibil, este ascunsă în fiecare din noi. Îmi amintesc mitingurile din 1990-1991. Am organizat o mulțime, am vorbit încă și la mai multe. Ceea ce m-a speriat la un moment dat a fost chiar magnetismul ce se realiza între mine, ca

vorbitor, și cei din piața publică. Era limpede că-i puteai duce în orice direcție, că-i puteai manipula după cum dorești. Le Bon are dreptate – psihologia mulțimii anulează psihologiile individuale.

Tu, oricine ai fi, în mulțime, nu mai ești tu, ci o parte a unui fel de organism colectiv foarte ușor de controlat, de manipulat. Din fericire, valorile despre care vorbeam erau cele ale democrației, chiar ale individualismului. Dar mă adreșam unui public care era o mulțime, care reacționa uniform, dacă fac abstracție de puținii provocatori anulați și ei, de obicei, de forța mulțimii.

Această capacitate de trăire ca și monolitică m-a speriat. Am încercat să deplasez discursul. Nu s-a petrecut nimic pentru că nu toți vorbitorii erau dispuși să facă același lucru. Nu pot să știu ce s-ar fi întâmplat dacă „moda mitingurilor” ar fi continuat. Nu pot să știu cum aș fi evoluat eu însumi. Dacă spiritul critic mi-ar fi dispărut? Dacă, în loc să mă sperie, magnetismul transindividual m-ar fi cucerit definitiv? Poți încerca să promovezi valorile democrației recurgând la procedee ce-o transgresează? Poți imprima valorile individualismului prin strategii – fie și inconștiente – eminate colectiviste? Și încă un lucru – din ce punct al unei astfel de strategii valorile înseși încep să se degradeze, să se metamorfozeze? Foarte greu de răspuns. Bănuiesc că evoluțiile în această privință – slavă Domnului – sînt strict individuale. Cine a înțeles aceste pericole s-a oprit ori, măcar, a încercat să-și ia afectivitatea sub control, să și-o reprime rațional. De ce? Pentru că trebuie să înțelegem ceva. *Charisma* este un dar, ea nu este rezultatul unei achiziții, al educației. Însă, totdeauna cu darurile trebuie să fim prudenți. Trebuie să le ocrotim, să le dezvoltăm, dar să le folosim cu măsură.

Justa măsură nu înseamnă neapărat mediocritate. Adesea, a nu păstra măsura este proba cea mai

elocventă a unui spirit mediocru. Nu vreau să intru în polemici cu persoane, nu acesta este scopul meu aici, dar nu pot să nu mă gândesc la evoluția lui Marian Munteanu – de la Piața Universității la Mișcarea pentru România, un fel de Piața Edependinții, în cele din urmă. Pentru că se pliază perfect pe reziduurile național-comuniste oficiale. Mă aștept la înjurături în revista D-sale, precum și la apostrofări din partea domnului Paleologu, dar asta este părerea mea. Sper că mai avem dreptul la păreri !

Exemplul lui Gabriel Andreescu

Am citit cu mare interes eseul lui Gabriel Andreescu din numărul anterior al revistei „Contrapunct”. Îmi dau seama că fostul opozant anti-comunist a fost unul din intelectualii care-au rezolvat cel mai interesant, și pe termen lung, eficient relațiile cu politica. El nu este – și, cred, nu va fi – un politician, dar îi va stimula pe politicieni și-i va trage mereu pe aceștia de urechi când vor fi în culpă sau rătăcire. De ce ? Pentru că analizele și comentariile sale sînt tot timpul inteligente, lucide și exacte. Fără a fi lipsit de pasionalitate, știe să și-o controleze, s-o mențină sub auto-observație intelectuală.

Gabriel Andreescu este, poate, cel mai acut analist al falselor noastre mituri și iluzii. Nu iartă erorile și abuzurile puterii, însă nu trece sub tăcere nici gafele politicianilor din opoziție. Nu este vorba despre nu știu ce dubioasă „echidistanță”, ci de un foarte greu de găsit în altă parte scrupul al corectitudinii. În fond, nimic nu poate evolua într-un climat de sufocantă îngăduință. Nu este și nu va fi foarte iubit pentru aceste atitudini ale sale, dar nimeni nu va putea face abstracție de ele.

Studiul, la care este coautor, privind relațiile României cu Republica Moldova a avut parte de „execuții” venind

din toate direcțiile spectrului politic, în ciuda faptului că nu era vorba acolo decît de situarea problemei „în paradigma dreptului internațional”. Numai că a situa astfel problema a însemnat a mai răpi discursului public de la noi o temă tratată îndeobște „mitologic”, iar din punct de vedere politic „demagogic”.

E chiar amuzant să vezi cum oameni care au votat cu amîndouă mîinile „Independența Moldovei” în 1991 strîmbă din nas cînd sînt lucid prezentate (și) consecințele gestului lor. Însă Gabriel Andreescu oricum trebuie injuriat. Mai întîi, pentru că a avut curaj cu mult înainte de 22 decembrie 1989, pentru că a fost închis și torturat pentru acest curaj. În al doilea rînd, pentru că și-a păstrat curajul și după acea dată, redefinindu-l în termenii cei mai adecvați. În sfîrșit, pentru că inteligența sa critică reușește să depisteze reziduurile național-comunismului chiar și acolo unde nu ne-am aștepta și continuă să demanteleze acest tip de gîndire oriunde s-ar ascunde aceasta.

Poziția lui Gabriel Andreescu este inconfortabilă pentru prostia publică, pentru gîndirea „încremenită în proiect”. Însă și propria sa poziție este inconfortabilă într-o viață publică invadată de prostie și ticăloșie. De aceea îl admir pe Gabriel Andreescu.

Chiar dacă știu că, atunci cînd voi emite propriile mele prostii, mă va plesni, cu eleganță și reținere, peste bot. Sau poate tocmai din acest motiv! Fără oameni ca el, viața noastră publică ar fi infinit mai murdară și chiar mai plictisitoare. E tonic să ascuți o voce lucidă într-un vacarm atît de zgomotos și confuz. Numai dacă am avea puterea să ascultăm treji asemenea voci, numai dacă ar fi posibil să le multiplicăm.

Un interludiu – lumea fără Cioran*

Ultimul mohican

Vreme de o jumătate de secol, cultura română și-a trăit superlativele oarecum prin procură, prin intermediul marilor săi creatori exilați – Eliade, Ionesco, Cioran, deci „cei trei care au speriat Vestul”, după fericita formulă inventată, cred, de Dan C. Mihăilescu. Cei de formație filosofică îl mai aminteau/amintesc pe Stéphane Lupasco, iar iubitorii artelor încă se mai consolează cu lucrările lui Brîncuși din muzeele și colecțiile lumii ori cu pleiada de discipoli ai lui Enescu, avîndu-l pe fidelul Menuhin în frunte. Din păcate, marii ambasadori neoficiali ai culturii noastre în lume au dispărut unul după altul. Mai întîi, Eliade. Anul trecut, a plecat Ionesco. Acum, ne-a părăsit Cioran, lăsîndu-ne infinit mai singuri, lăsînd pe umerii noștri povara reprezentării culturii române pe scena dialogului universal al culturilor. O povară foarte grea, o povară enormă, dacă avem în vedere politica profund anticulturală a unui regim inept și obtuz. Tot ce s-a făcut după decembrie 1989 în această privință – de la succesele teatrale și cinematografice și pînă la cele cîteva traduceri inspirate – nu s-a făcut cu sprijinul instituțiilor culturale ale statului, ci parcă împotriva voinței acestora. Uniter, Uniunea Scriitorilor, edituri precum Humanitas, Nemira, Cartea Românească sau Univers – care au reușit să exporte cărți „la schimb” sau „contra cost” –, personalități izolate precum Adrian Marino, Mircea Dinescu ori Mircea Cărtărescu au reușit

---

* „Contrapunct”, septembrie 1995.

să facă infinit mai mult pentru „promovarea culturii române în lume” și pentru „ imaginea României” decât Ministerul Culturii și Ministerul de Externe la un loc, deși n-au beneficiat nici de logistica, nici de resursele financiare ale celor din urmă. E drept, au reușit să mobilizeze mai mult capital de inteligență decât numitele ministere. Cu funcționarii „ministerului cultural” poți face strălucite chermeze ori cămine culturale în zonele de-culturalizate complet. Cu atașajii culturali și de presă ai României de pe la ambasade poți, iarăși, face un fel de menajerie cu succes internațional garantat. Din păcate, nici cu unii, nici cu ceilalți nu poți face „ imaginea României” ori vreun schimb cultural rezonabil. Cum nu poți face „ imagine” nici cu stafidita Comisie a d-lui Tudorel Postolache, mai potrivită pentru un muzeu al supraviețuirilor ceaușismului, decât pentru elaborarea vreunei strategii.

Din păcate, corozivul necrolog publicat de „Academia Cațavencu” la moartea lui Cioran este cum nu se poate mai adevărat : „Marți dimineată, Emil Cioran s-a plictisit definitiv de noi. Era firesc. De acum încolo, ar trebui să gîndim singuri. Dar mai avem de așteptat.” Într-adevăr, în ce privește instituțiile noastre oficiale, mai avem de așteptat ! Mult și bine. Ce încropire de gînd să așteptăm de la niște fosile obosite și decebrebrate, care au invadat structurile acestor instituții, probabil sub motivul că, în acest delicat domeniu, pagubele pe care le pot face sînt mai mici, nu se observă prea repede, nu sînt importante...

Efectul tonic al disperării

Nu știu alții cum sînt, dar eu, începînd cu adolescența și sfîrșind cu zilele din decembrie 1989, de cîte ori eram trist, melancolic, disperat sau sătul de toate, am apelat la un „medicament” psihotrop numit Cioran. Cîteva pagini din *Pe culmile disperării*, *Amurgul gîndurilor* sau din *Tratatul despre descompunere* erau

întotdeauna suficiente pentru a-mi reface moralul, pentru a mă repune pe linia de plutire, pentru a mă revigora. La un moment dat, cred că era pe la sfîrșitul studiilor universitare, am găsit într-un anticariat bucureștean un număr din „Nouvelle Revue Française” de prin 1961-63, ce conținea celebrele *Întîlniri cu sinuciderea* cioraniene. Cred că lectura acestor pagini a însemnat și sfîrșitul tuturor reveriilor mele suicidare. De altfel, de cîte ori doar a încercat să mă bîntuie gîndul, am făcut mereu același lucru – am recitit cele 15-20 de pagini. Bănuiesc că însuși Cioran le-a scris în același scop – exorcizarea propriilor obsesii suicidare. Nu-mi dau seama de ce lecturile mele din Cioran au acest efect, pînă la urmă, tonic, chiar foarte tonic. Nu cred, de pildă, că autorul *Ispitei de a exista* era un prefăcut, un fariseu, care doar mima – cu înalte virtuți expresive – disperarea, disprețul față de lume, antipatia în raport cu Universul și cu Dumnezeu. Cred că evocatorul „neantului valah” chiar simțea lucrurile pe care le scria. Eram, de asemenea, cel mai adesea, de acord cu toate blestemele și blasfemiile sale, însă, puțin mai tîrziu, apărea *reacția*, afluxul de vitalitate, nevoia de a mă pune în mișcare. Otrava cioraniană avea întotdeauna, fără greș, un efect paradoxal. Poate că spaimile și disperările de acolo îmi trezeau o firească reacție de autoapărare. Poate că, prin comparație cu spectacolul apocaliptic montat în paginile cioraniene, micile mele depresii și disperări mi se păreau ridicole. Poate că priveam în Cioran un fel de „agent al neantului”, iar ceea ce nu puteam accepta, în sinea mea, era tocmai o victorie a neantului. Nu știu exact, nu reușesc nici acum să găsesc o explicație satisfăcătoare. Însă efectul despre care vorbesc, așa inexplicabil cum mi-a rămas, este o certitudine. Constat că, în ultimii vreo șase ani, n-am mai recurs terapeutic la Cioran. L-am citit din motive culturale, l-am comentat. Dar n-am mai avut nevoie de „medicamentul” ce-i poartă numele.

Realizez că sînt prea ocupat, că nu mai am vreme pentru depresii, melancolii, disperări. Însă știu cu certitudine un lucru – cînd voi avea nevoie de el, „medicamentul” va fi la locul lui, în rafturile bibliotecii mele.

Toamnă pariziană

În 1990, mi-am petrecut o bună parte din toamnă la Paris, în octombrie și noiembrie. Cioran era încă într-o formă fizică excelentă, ba chiar și amator de vizite ale celor din țară, după cum îmi spusese Monica Lovinescu, Virgil Ierunca și Al. Paleologu. Cred că s-au și oferit să-mi înlesnească o întîlnire cu idolul adolescenței și tinereții mele. N-am avut curajul să-l întîlnesc. Nu știu de ce. Preferam, probabil, să rămînă pentru mine un personaj abstract, un „autor”, nu și o persoană cu care să poți sta de vorbă. Am vrut să păstrez o distanță. Nu m-am putut, însă, abține să nu-l văd. Într-o zi ploioasă, am reperat blocul vechi din *Rue de l'Odéon* și m-am instalat pe trotuarul de vizavi. După mai bine de două ore, Cioran a apărut. Nu din interiorul clădirii, ci dinspre oraș. L-am urmărit cu privirea apropiindu-se. L-am recunoscut imediat. Poate nu după figură mai întîi, cît după alură și celebrele semne vestimentare – *trench*-ul amplu și bascul. Figura am văzut-o mai tîrziu. Am traversat strada, l-am salutat și am plecat. Cioran a apucat să-mi răspundă, ba chiar am impresia că a așteptat să-i vorbesc. A rămas puțin în fața ușii în vreme ce eu mă îndepărtam. Poate ar fi trebuit să-i vorbesc. Nu știu. Am avut – și am – senzația că îmi sînt suficiente cărțile sale.

Lumea fără Cioran

Acum, Cioran a plecat fără să-i fi vorbit. Dar nu asta este problema ; în fond, l-am văzut în ipostaza cea mai potrivită. În amurg, la amurgul său, în cel mai cioranian cadru posibil – Parisul toamna, în noiembrie, sub ploaie. Rămîne însă problema unei lumi fără Cioran – o lume infinit mai plictisitoare și mai cenușie. Cioran a fost un aventurier al gîndului, un apostat, un *outlaws*, deci unul din cei care dau gust și tensiune existenței. Care fac viața suportabilă denunțînd-o în exces ca insuportabilă. Care fac posibilă credința prin contestarea ei absolută. Care dau un sens Universului tocmai pentru că-i revocă acestuia orice sens. Pentru că, e limpede, nu există *sens* fără *non-sens*, cu atît mai puțin fără *contra-sens*. Or, cine, în secolul nostru absurd, a fost un mai entuziast apostol al absurdului ? Cine a vituperat mai vehement împotriva „celor mai înalte” locuri comune ? Cine a reușit să facă pînă și din contestație un clișeu, un lucru demn de tratat în lucrări de doctorat și tratate academice ? În afara lui Cioran, poate doar Ionesco. Doar că acesta din urmă a regăsit sensul credinței și a murit împăcat cu Dumnezeu. Pe Cioran, însă, mi-l pot imagina acum, în polemică vehementă cu Divinitatea. Și, mă tem, însuși bunul Dumnezeu simte uneori nevoia să-i dea dreptate !

De la insomniile adolescenței la insomniile eterne – e greu să găsești pe cineva care să fi mers mai departe pe drumul ales de Cioran. Nici măcar nu-i poți dori să se odihnească în pace ! Ar fi o urare de-a dreptul ironică...

Cioran și politica

Cînd era foarte tînăr, cu mult înainte de a deveni un fel de „anarhist metafizic”, Cioran a avut o opțiune politică – la extrema dreaptă, alături de legionari. Într-un fel, în *Schimbarea la față a României*, Cioran își „teoretizează” opțiunea prin necesitatea de a evita – simultan – bolșevismul și hitlerismul. Doar că așa-zisa soluție era „corporatismul”, deci fascismul italian. E uimitor cum aceeași carte poate fi atît de profundă și radicală în „partea critică” și atît de conformistă și superficială în cea „constructivă”. Nu doar Cioran s-a înșelat, ci majoritatea colegilor săi de generație – Eliade, Noica, Polihroniade etc. Unul singur nu s-a lăsat sedus de deșartele „cîntece legionare” – Eugène Ionesco. Cel care a înțeles, de foarte tînăr, că *rinocerii* sînt aceeași – ori la fel – și la extrema stînga și la extrema dreaptă. De aceea, probabil, fără a face vreodată politică efectivă, de partid, Ionesco a făcut întotdeauna politică : anticomunistă și antifascistă, în egală măsură. Poate că Ionesco era ceea ce Bernard-Henri Lévy numește „un intelectual de al treilea tip”. Iar maturul Cioran – un inclasabil.

Scriitorii. Politica. Presa*

O explozie a libertății

Apariția presei libere după decembrie 1989 a fost sinonimă unei explozii a libertății. După aproape șase ani, încă mi se pare singurul câștig evident al Revoluției. Presa a reușit să câștige teren mai rapid decât sindicatele, partidele politice și toate celelalte forme de auto-organizare a societății civile la un loc. Pe acest teren al libertății, scriitorii au sosit printre cei dintâi și, aș putea spune, l-au „ocupat” temeinic. Nici nu se putea altfel – pentru scriitori câștigarea libertății este o necesitate absolută, nu un simplu lux. Pe deasupra, scriitorii au lucrat tot timpul cu limbajul și aveau „antrenamentul” gata făcut. Așa se face că, din primele clipe ale libertății, cei mai importanți comentatori politici, analiști și editorialiști s-au recrutat dintre scriitori. De altfel, erau și obișnuiți cu conceptele, nu doar cu limbajul în general. Dacă răsfoim colecțiile de ziare și săptămânale din 1990-1991, putem face pe loc o listă impresionantă : Octavian Paler, Nicolae Manolescu, Stelian Tănase, Mircea Dinescu, Mircea Mihăieș, Al. Dobrescu, Cornel Nistorescu, Andrei Pleșu, Liviu Ioan Stoiciu, Daniel Vighi, Ion Mureșan, Ion Bogdan Lefter, Sorin Antohi, Elena Ștefoi etc. Cu toții scriitori, din generațiile cele mai diferite, dar cu toții scriind măcar un „articol de ziar” pe săptămână. Și cât de diferiți între ei ! De la editorialul încărcat de referințe morale – și chiar moraliste – al lui Octavian Paler, la analiza „rece” a lui Nicolae Manolescu, ce se dovedește un

---

* „Contrapunct”, octombrie 1995.

analist politic de calibrul criticului afirmat înainte de 1989. De la vituperarea energică a lui Stelian Tănase, în editorialele din „22” și „Acum”, la umorul nu mai puțin vituperant – și uneori negru – al lui Mircea Dinescu din „Academia Cațavencu”, singurul editorialist căruia îi „ies” trei editoriale din trei. Pentru că, lui Ion Cristoiu, în măsura în care este scriitor și nu ex-activist UTC, îi „ies” numai două din trei, ceea ce nu-i deloc puțin, de altfel. De la radicalismul lui Cornel Nistorescu, la stilul mai contorsionat și adaptabil al preaînțeleptului Andrei Pleșu ș.a.m.d. Dinspre exil, scriitorii cei mai prezenți în presa din țară sînt Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Emil Hurezeanu și Paul Goma. Ei, de altfel, au și marele merit de a nu fi descoperit publicistica politică după 1989, ci cu mult înainte. Iar Paul Goma a făcut în ultimul an pasul de la presa culturală – „Timpul”, „Vatra”, „Familia” – către presa de zi cu zi, fiind prezent aproape săptămînal în chiar cotidianul „Ziua”. E, probabil, cel mai redutabil polemist al momentului, cel care nu iartă nici dușmani, nici prieteni, nici măcar pe cei aparent indiferenți. Nu spun că este „drept” întotdeauna, dar măcar nu-l poate nimeni acuza că ar fi „adaptabil”, dispus la compromisuri ori „tranzacții”. Nu cred să fi scăpat prea mulți de condeiul său acid ori, mai nou, de mitraliera ascunsă în computerul din Avenue Jean Moulin. Și încă i-am uitat pe Dan Petrescu, care a părăsit, din păcate, publicistica pentru a descoperi talente la Nemira, pe Andrei Cornea, un veritabil chirurg al moravurilor și năravurilor societății românești de tranziție, pe Gabriela Adameșteanu, care a intrat în ritm publicistic în mod neașteptat, dar nu mai puțin eficient. Însă, probabil, surprizele cele mai mari ni le-a oferit „fizica” – Gabriel Andreescu, bine-cunoscut ca dizident anti-comunist înainte de 1989, s-a dovedit un condei sclipitor și o minte de o rară profunzime. Cît îl privește pe H.-R. Patapievici, acesta nu era deloc cunoscut în mediile intelectualității umaniste, dar asta

nu l-a împiedicat să înceapă o carieră publică fulminantă, mai întâi în paginile revistelor „Contrapunct”, „România literară”, „22”, apoi la televiziune, radiouri și edituri. Îmi amintesc că, prin 1990, îl suspectam că ar fi un pseudonim, dar nu reușeam să-mi dau seama cine s-ar putea ascunde în spatele acestuia.

Nici cu provincia nu stăm mai rău. Chiar din decembrie 1990, la Iași, cam toți scriitorii importanți, indiferent de generație, au „ocupat” ziarele. Au scos noi ziare. În momentul de față, paginile „Monitorului” sînt vizitate, măcar săptămînal, de Nichita Danilov, Dorin Spineanu, Dorin Popa, Mihai Ursachi. Eu le vizitez de două ori pe săptămîină, iar Val Condurache a făcut un pariu și mai și – rubrica sa, *unghiul de tragere*, apare în fiecare zi. Și asta de aproape doi ani. Deocamdată, a cîștigat pariul. L-am pierdut pe George Pruteanu, cel mai activ jurnalist-scriitor ieșean prin 1990, care nu stă degeaba nici în publicațiile bucureștene. Ba chiar a făcut pasul și către mediile audio-vizuale.

E posibil și drumul invers !

Deci, o mulțime de scriitori au descoperit, după decembrie 1989, presa ca pe o bucurie a libertății. Am menționat vreo două duzini de nume, dar lista e, fatalmente, incompletă. Iată, pe loc, îmi vin în minte aproape la fel de multe nume : Bedros Horasangian, Ioan Buduca și Radu G. Țeposu, Ștefan Agopian, Nicolae Prelipceanu ori Laurențiu Ulici. Și n-am privit de „cealaltă parte”, unde se înghesuie „apoliticii” ce-și rod pingecele pe la Cotroceni ori Palatul Victoria : Eugen Simion, Marin Sorescu, Valeriu Cristea și toți „alumnii” lor ce utilizează pseudonime. Nici către așa-zișii „nealiniati” : Cristian Tudor Popescu, C. Stănescu ori Cătălin Țîrlea. „Nealiniati”, desigur, dar cînd este să-l „lovească” pe Paul Goma, chiar falsificînd documente,

nu ezită să o facă ! Iar pe cei care transformă publicistica în delațiune publică ori hazna pentru tot felul de scursori mintale, chiar n-am să-i pomenesc, chiar dacă vor fi fost vreodată (și) scriitori.

Mai interesant mi se pare, însă, că a existat și drumul invers. Presa a fost „alimentată” de scriitori, dar au apărut și scriitori ce s-au afirmat mai întâi în presă. Lucian Vasilescu și-a oferit un volum de poeme. Sau ne-a oferit. Sau amîndouă. Un volum de poeme culese direct din paginile „Evenimentului zilei”.

Autorul *Subomului* și al *Omului cu cioc și ghiare* s-a afirmat, mai întâi, la microfonul BBC-ului, iar acum este pe cale de a fi ecranizat de nimeni altcineva decît de Lucian Pintilie ! De la Iași, a plecat la un moment dat Cornel George Popa, jurnalist la „Opinia studentescă” și „Monitorul”, apoi la „Zig-zag” și „Formula AS”, al cărui volum de debut în proză a fost bine primit de critică și rapid epuizat din librării.

Iar Cornel George Popa măcar scrisese proză și înainte de a descoperi jurnalistica. Cazul lui Cătălin Mihuleac este și mai spectaculos. A descoperit proza de-abia de aproape un an, după o carieră de jurnalist la „Evenimentul zilei”, redacția de la Iași, dar are acum volume depuse la cîteva concursuri pentru debut. Începînd din februarie, a publicat în „Timpul”, „România literară”, „Cronica”, „Flacăra”, „Contemporanul” etc., ceea ce mă face să cred că nu m-am înșelat cînd am privit în el o neașteptată și importantă surpriză a tinerei proze post-decembriste. Nu mă îndoiesc că exuberantul teritoriu al presei noastre ne va mai oferi surprize de această natură, ceea ce este excelent. Fără îndoială că acest flux de nume noi va fi în măsură să zdruncine puțin „canoanele”, să învieze o literatură ce nu reușește să se renoveze numai din „resurse interne”. În fond, acest lucru s-a mai întîmplat o dată, pe vremea lui Caragiale ; și a doua oară, după cel dintîi război mondial. Nu văd de ce n-ar merge încă o dată...

Lumina ce se stinge

Presa noastră pare bine-mersi, exuberantă și curajoasă, scriitorii îi invadează paginile, dar în subteranele parlamentare i se pregătește sfârșitul. Nu s-a putut impune o *lege a presei* restrictivă, cenzura nu a putut fi instalată pe față, dar asta nu înseamnă că straturile cele mai conservatoare ale vieții noastre publice ar fi dezarmat. Se lucrează din plin la modificarea *Codului Penal* și, în mod ciudat, nu hoții și criminalii au a se teme, ci jurnaliștii. O putere calpă și mediocră simte nevoia să se auto-protejeze de dezvăluirile din presă și s-a decis să-i pună căpăstru. Conform recentelor modificări trecute prin Camera deputaților precum gîsca pe apă, jurnaliștii se vor putea profila pe *laude and omagii*, dată fiind amenințarea cu pușcăria ce-i pîndește din spatele diferitelor „autorități”, ba și din spatele nevestelor, copiilor ori cumetrilor acestora. În mod curios, într-un stat ce susține că vrea să se democratizeze și să se integreze în structurile euro-atlantice, se fac diferențieri între cetățenii obișnuiți și jurnaliști, ceea ce încalcă pe față principiul egalității în fața legilor. De asemenea, în mod și mai curios, bravii noștri legiuitori re-descoperă *crima de lezmaiestate*, ba chiar o generalizează ! Măcar în evul mediu, această crimă era legată direct și exclusiv de persoana Suveranului. Acum, de la obscurul funcționar dintr-un minister sau prefectură și pînă la șeful statului, toți se pot ascunde în spatele articolului 238 din *C.P.* Și asta unde ? În Anglia, Olanda sau nu știu care alt regat de astăzi ? O, nu, într-o republică declarată, condusă de un președinte declarat și el republican impenitent, unde cei de la guvernare „înjură” regalitatea tocmai în virtutea nu știu căror privilegii „de drept divin”, confundînd monarhia absolutistă cu cea constituțională. Iată-i

deci pe bravii noștri republicani rezervându-și privilegiile ce nici n-ar fi trecut prin capul unui rege !

Presa este, de fapt, în pericol de moarte, libertatea va putea fi declinată numai la trecut, lumina e în pericol să se stingă. Asta nu mă împiedică să sper că jurnaliștii noștri, cu tot „lotul” de scriitori câștigat după decembrie 1989, vor rezista presiunilor și „abuzurilor legale” și vor salva nu doar demnitatea profesiei, ci și libertatea noastră, a tuturor.

Guvernanții noștri nu știu un lucru – când ai simțit gustul libertății nu mai poți accepta impunerea restrîngerii abuzive a acesteia.

Regimul Iliescu prin simbolul său central sau evaluarea situației printr-un studiu de caz*

O perfectă mediocritate

Urmăresc cu mare atenție, chiar cu un fel de curiozitate de entomolog, evoluția publică a d-lui Iliescu din decembrie 1989 încoace și realizez că mă aflu în fața unui mister, în fața unei taine a naturii umane. Ceea ce șochează, în primul rînd, la D-sa este mediocritatea perfectă a personalității de ansamblu. Prin noiembrie 1990, într-un interviu pe care i-l luam la Paris, dl. Alexandru Paleologu s-a referit la „impecabila limbă de lemn” pe care o vorbea președintele – pe atunci provizoriu – al României. Într-adevăr, în calitate de limbă de lemn, nu ai ce să reproșezi discursului d-lui Iliescu – un discurs care reușește să nu spună efectiv nimic, în fraze ample și goale, marcate ritmic de clișeele deprinse pe vremea cînd era activist comunist, abia atenuate de alte clișee preluate dintr-o altă limbă de lemn, cea europeană, practică prin cancelariile europene și prin instituțiile pan-europene. Absolut nimic personal în acest discurs, în afara unor accese umorale. Dar acesta este doar unul din aspectele mediocrității prezidențiale, poate nici măcar cel mai important. Ceea ce-ți sare dintr-o dată în ochi este incapacitatea d-sale de a accepta o critică oricît de mărunță ori un punct de vedere diferit. La cea mai modestă critică, D-sa răspunde violent, arțăgos, uită să-și mai aleagă formulele, de la „sula-n coaste” și

---

* „Contrapunct”, noiembrie 1995.

„golanii” și pînă la „măi, dragă” și „măi, animalule” există deja o adevărată istorie a enervărilor prezidențiale. Cît privește acceptarea altor opinii, va trebui să mai curgă multă apă pe Dîmbovița pînă cînd dragul nostru președinte va realiza că așa ceva ar putea fi – măcar teoretic – posibil. Asta provine tot din educația primită vreme de cincizeci de ani în înaltele demnități comuniste. Pentru comuniști, nu există altă opinie decît a lor. Și e încă foarte bine că dl. Iliescu nu are (încă !) posibilitatea să pedepsească delictele de opinie, precum puteau să o facă predecesorii D-sale în funcție. Din această incapacitate de a accepta cealaltă opinie, de a înțelege că – măcar uneori – poate să aibă și celălalt dreptate, provine și rotunda lipsă de respect pentru interlocutor. Nu mă refer la Elțîn, H. Kohl, Clinton și ceilalți de același calibru, căroră numai că nu le-a sărutat mîna cînd i-a întîlnit – ceea ce constituie o altă probă a perfecte mediocrități –, ci la cei mai puțin însemnați, dar mai valoroși decît el însuși, precum Coposu, Manolescu ori Constantinescu, căroră nu li se adresează niciodată cu formule de politețe uzuale oamenilor civilizați ci, în cel mai bun caz, cu colocvialele „mata” sau „dumneata”. Este tot o reminiscență comunistă – liderilor de extracție comunistă trebuie să li te adresezi cu „Excelență”, „Domnia Voastră” ș.a.m.d., iar ei de-abia dacă reușesc să-l uite pe „tu”. Așa vorbea Ceaușescu, așa vorbește și dl. Iliescu. Ceea ce se învață din fragedă pruncie la partid nu se uită toată viața, nici măcar dacă vrei să te travestești în „lider democrat”. Mă mir că turma de consilieri ce s-a oploșit la Cotroceni precum muștele pe un fagure de miere – e un fel de-a spune ce ține seama de sporirea pedepselor pentru „ofensă adusă autorității” – nu este în stare să-l învețe pe dl. Iliescu măcar atîta lucru, dacă de strategii mai subtile nici nu poate fi vorba. Dacă n-o fi ca pe vremea odiosului – consilierilor să le fie pur și simplu teamă să-i dea

președintelui cîteva sfaturi utile. Mai ales în ceea ce privește protocolul. Mi s-a înroșit mie obrazul cînd, la nu știu care vizită la NATO, toată lumea era în costum, numai președintele nostru era în palton și cu pălăria în mîină ! Pentru că, acolo, din păcate, nu se făcea de rîs doar pe el însuși, ci și pe noi, toți românii, pe care ne „reprezenta”. Am pus ghilimele pentru că ele semnalează o altă caracteristică a mediocrității prezidențiale – incapacitatea cronică de a înțelege că, odată ales, indiferent de scorul electoral, D-sa trebuie să fie Președintele tuturor românilor, nu doar al „pedesereilor” ori al acelor ce l-au ales. Ba chiar mai mult, ar trebui să acorde celor care nu l-au ales o atenție specială, pentru a-i convinge că au greșit nealegîndu-l. Dacă nu din motive ce țin de esența democrației, atunci măcar din calcul electoral. În sfîrșit, mediocritatea prezidențială este pusă în lumină de caracterul ezitant al D-sale. Dl. Iliescu se ferește ca dracul de tămîie să ia deciziile necesare la momentul potrivit. Amîină mereu, în speranța că problemele se vor rezolva de la sine. Însă problemele nu se prea rezolvă de unele singure, dimpotrivă, ele se agravează și se acumulează. Apare criza de timp și atunci, speriat, președintele reacționează pripit. Din păcate, aproape întotdeauna inadecvat – cum a făcut-o în ianuarie 1990, prin contramanifestația din 29 ianuarie. Sau în iunie 1990, prin aducerea minerilor. Ori în septembrie 1991, cînd a trebuit să provoace o lovitură de stat pentru a scăpa de Petre Roman, care abolise concubinajul în contra naturii cu președinția. Decizii proaste, luate sub presiune, care au stricat „imaginea României în lume” chiar mai mult decît aberațiile lui Ceaușescu. Pentru că nu mai era vorba de „comunism”, ci de un regim declarat „democratic” !

Ne regăsim în înalta mediocritate

Acestea ar fi coordonatele esențiale ale personajului ce se află în suprema magistratură a țării. Cum se face că noi, românii, l-am ales deja de două ori? Este simplu. Pentru că noi, ca și comunitate, ne regăsim în el, suprapunem perfect mediocritatea noastră colectivă peste mediocritatea D-sale. Tot ce se întâmplă la noi de aproape șase ani trebuia să poarte un nume. Și, atunci, am numit tranziția Iliescu și am scăpat de o grijă. De aceea îl și privim ca pe un fel de „tătuc”, cam la fel cu noi, de aceea zîmbim șăgalnic privindu-i zîmbetul parcă pictat pe figura-i, de aceea nici n-am putea alege pe altcineva. Pentru că „altcineva” ar putea fi mai bun decît el și, deci, mai bun decît noi „ca medie”. Ne simțim, de fapt, minunat în minunata noastră mediocritate. Asta ne scutește de efortul, ne eliberează de angoasa alegerii, ne asigură liniștea de mormînt „de care avem nevoie”. Nu contează că lucrurile mari, cu adevărat importante s-au făcut cu neliniște, iară nu cu liniște. Noi nu vrem să facem lucruri mari, noi vrem să rămînem ceea ce am ajuns după o jumătate de secol de domnie a lenii, abuzului, șmecheriei și, desigur, de minunată instalare a „liniștii”...

Iliescu nu are anvergura lui Ceaușescu

Prin 1990-1991, în epoca mitingurilor de protest, exista un slogan care, deși îl strigam și eu din toți rărunchii, în realitate mă făcea să rîd în hohote. Suna cam așa : „Iliescu, pentru noi,/ Este Ceaușescu...” De ce rîdeam? Pentru că mi se părea foarte comic prin inadecvarea sa. Nu spun că Ceaușescu nu i-a fost model d-lui Iliescu. E limpede că D-sa a crescut în umbra acestui model, care reprezintă absolutul în materie de *leadership* comunist. Un lider comunist care

nu vizează puterea absolută, care nu-și impune controlul absolut al aparatului, care nu ajunge la un total dispreț față de cei conduși, nu este un lider comunist împlinit. Nu asta a urmărit și urmărește și dl. Iliescu? Ba da, dar mă tem că nu are și anvergura necesară. Mă tem, e un fel de-a spune! În realitate, ar trebui să ne felicităm că, după asasinarea lui Ceaușescu, aparatul a mizat pe D-sa ca să-l reprezinte în continuare. Diferența esențială dintre Ceaușescu și dl. Iliescu este aceea că primul nu era un mediocru. Orice poți spune despre Ceaușescu – că era nebun, paranoic, megaloman, țărănoi neinstruit etc. –, dar nu poți spune că ar fi fost mediocru. Într-un fel, merită deci să ne felicităm că aparatul – acea parte a lui care deține puterea reală, și nu pe cea aparentă – s-a oprit la dl. Iliescu. Nu doar contextul internațional ne ferește de abuzuri și ilegalități mai mari decât cele cu care ne confruntăm în ultimii vreo șase ani, ci și mediocritatea președintelui ales de cercurile oculte ale puterii și reconfirmat de noi, în două rînduri, prin alegeri „libere” și „corecte”. Deși nu este exclus să fie o capcană a celor care dețin puterea reală în România. Dacă, în locul unei fanteze puse în mișcare de niște mâini care nu se văd, ar fi fost o personalitate accentuată în cea mai înaltă magistratură a țării și dacă respectiva personalitate ar fi făcut ceea ce a făcut, cu deplinul nostru acord, dl. Iliescu, nu este exclus ca noi să fi reacționat mai energic, și să fi sesizat mai repede, cu mai multă acuitate pericolul. Așa, sub oblăduirea mediocră a președintelui, restaurația nomenclaturii este un fel de reîntoarcere de catifea (ori de americană?), ce ne-a anesteziat capacitatea de ripostă, spiritul critic, luciditatea. De parcă zîmbetul pictat pentru eternitate pe figura președintelui ar avea virtuți hipnotice sau halucinogene. Dl. Iliescu este „drogul nostru cel de toate zilele”. Asta mă face să cred că aparatul și-a ales cu mare grijă reprezentantul.

Sîntem personaje în *Twin Peaks*

Sub conducerea d-lui Iliescu, corupția a atins nivele de *nebănuît* – deși D-sa este „cinstit și sărac” –, transferul ilegal al proprietății publice în anumite zone „private” continuă în ritm amețitor, justiția nu funcționează, serviciile secrete încearcă să redevină ceea ce au fost „și chiar mai mult decît atît” etc. Este greu de întrezărit un lider mai bun pentru acest aparat îmbătrînit în rele, un lider mai îngăduitor, care să-i reprezinte acestuia mai bine interesele, care să-i garanteze mai decisiv preluarea puterii economice în România „capitalistă” de mîine. Că așa stau lucrurile s-a putut observa cu prilejul scandalului A.G.A. Pentru o clipă, dl. Iliescu și-a imaginat că el conduce țara și a lansat cunoscutul apel către demnitarii puterii. Disprețul cu care a fost tratat apelul, ironiile la care a fost supus președintele spun totul despre raportul real de putere dintre „reprezentant” și cei „reprezențați”. Nu ai nevoie de alte pilde pentru a înțelege că România nu este condusă de către cine pare a fi conducătorul, ci de niște forțe oculte ce și-au ales drept pseudonim formula „regimul Iliescu”. Parcă am fi în *Twin Peaks*, nu într-o țară reală. Asta nu înseamnă că mediocrul nostru președinte ar fi complet nevinovat. În fond, dezastrul în care a ajuns țara poartă numele D-sale. Lucrurile stau, cum am mai spus, ca în cunoscuta poezie a lui Marin Sorescu : „pentru că totul trebuie să poarte un nume, i s-a spus Iliescu”. De această vinovăție foarte reală președintele nu va putea fi exonerat niciodată. Chiar dacă puterea reală nu se află în mîinile sale. De ce? Pentru că, dacă ar fi dorit într-adevăr să dețină puterea și s-o folosească spre binele țării, au existat cîteva momente în care ar fi putut face asta – înainte de a fi complet confiscat de aparat. Însă, din păcate, pentru D-sa, deținerea unei puteri, fie și aparente,

situarea în vârful ierarhiei simbolice, cu sprijinul forțelor celor mai reacționare, a fost ceva mai important decât o bătălie cinstită pentru binele țării. Aceasta este vinovăția imprescriptibilă a președintelui. Dacă nu ești capabil să conduci o țară pe un drum limpede, nu te obligă nimeni „să te faci” președinte ! Dacă nu ești capabil să-ți depășești limitele proprii mediocrități, e mai indicat să nu te arunci „în fruntea bucatelor”. Da. Numai că pentru asta ar fi fost indicat să nu fi crescut jumătate de secol cu modelele unor Stalin, Dej și Ceaușescu în fața ochilor. Ei, bine, de asta nu se poate face capitalism cu lideri crescuți „în valorile comunismului”, cele „compromise” de Ceaușescu. Pentru că ei nu se pot schimba, pentru că nu pot uita ilustrele modele, oricât de mediocri ar fi în esența lor omească. Q.E.D.

**Un cvartet – Intelectualul
și problemele sale**

Cultura politică în România post-totalitară*

I. Spaima din „cetatea asediată”

Toate societățile, mai ales în momentele lor de criză – fie aceasta și *criză de creștere*! – sînt bîntuite de anumite angoase, spaima și frici. Între anumite limite, e un proces natural, împotriva căruia societățile încearcă să producă „anticorpi”. Mai grav este – cum se întîmplă acum în România – cînd anumite segmente sau instituții sociale, mai mult sau mai puțin obscure, provoacă ele, cu bună știință, frica. De fapt, a vorbi despre frică la singular este oarecum fals, mai potrivit este să vorbim despre frici, pentru că – întotdeauna – frica trebuie circumstanțiată. Între altele, în celebra *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII)*, istoricul Jean Delumeau vorbea de o anumită formă a fricii provocată de sentimentul „cetății asediate”. În mod spectaculos, această variantă a fricii a apărut în România după evenimentele – în esență – eliberatoare din decembrie 1989. De fapt, e mai potrivit să spunem că această frică s-a intensificat, pentru că național-comunismul ceaușist și-a construit discursul propagandistic pe ideea-forță că România este victima potențială (sau reală) a tuturor dușmanilor din afară – de la „imperialismul” american și pînă la „revizionismul” maghiar sau „reformismul” gorbaciovian nici un inamic potențial n-a fost lăsat în afara acestui discurs. O asemenea frică este motivată, bineînțeles, de istoria încercată și tensionată a țării, dar exacerbaria ei s-a produs cu intenția și cu îndemînarea

---

* „Contrapunct”, iunie 1992.

unor profesioniști ai diversiunii. Ea nu duce la nimic bun ci, dimpotrivă, la situații explozive, cum s-a întâmplat în martie 1990 la Tîrgu-Mureș sau în luna iunie a aceluiași an în București, prin sosirea minerilor d-lui Ion Iliescu. Ce să mai spunem despre antisemitismul fără obiect, dat fiind că în România, în momentul de față, mai sînt numai 15.000 de evrei, fenomen care face ravagii în presa extremistă a dreptei naționaliste. Fără obiect, dar cu „țintă”, acest fenomen ne pune într-una din cele mai inconfortabile situații în raport cu lumea civilizată al cărei ajutor îl cerem, ba chiar îl pretindem. Același lucru este valabil și pentru numeroasele pogromuri ce s-au produs împotriva populației de origine țigănească. Bineînțeles că anumite forțe – să le spunem „obscure”, cum se obișnuiește! – au exacerbât acest sentiment al asediului pînă la insuportabil. Dacă citești presa naționalist-comunistă, mă refer la reviste precum „România Mare”, „Europa”, „Totuși, iubirea”, conduse de vechi ideologi ai comunismului ceaușist, ai impresia că România este înconjurată din toate părțile de dușmani, că ungurii, evreii, țiganii nu fac altceva decît să conspire – împreună cu dușmanii din afară! – împotriva bravului și blîndului popor român. Fenomenele din aria „salamului cu soia”, „nu ne vindem țara” sau „occidentul să nu ne mai dea lecții de democrație” etc., sînt, de asemenea, frapante ilustrări ale acestui sentiment de asediat, de cetate în pericol. Și cetatea este, într-adevăr, în pericol, numai că acesta provine mai ales din interior, și chiar din partea acestor „patrioți” care pretind că ne apără de pericole!

Aceasta nu este singura formă a fricii din societatea românească. Există altele la fel de periculoase, chiar dacă motivația lor este mult mai „naturală”. Mă refer, în primul rînd, la spaimile provocate de trăirea duratei, a schimbării, a tranziției. Există, mai întîi, o *spaimă de trecut* în România, o spaimă că acesta ar putea să se reîntoarcă, frică resimțită îndeosebi de grupurile sociale

care știu că schimbarea este singura soluție pentru salvarea țării. Lozinca – foarte frecventă la mitingurile opoziției din afara partidelor – „țineți minte cinci cuvinte/ e la fel ca înainte” (cu varianta „e mai rău ca înainte”) este exprimarea exacerbată a acestei spaime de trecut. Interesant este însă faptul că există și spaimele inverse, cele legate tocmai de viitor și schimbare. Cum bine se știe, comunismul era un proiect social blocat în „viitorul de aur”. Or, viitorul nu e niciodată „de aur”, el este deschis și neliniștitor tocmai în virtutea deschiderii sale. Iar noi, românii, nu avem obișnuința acestei deschideri practic infinite. Noi am dori să schimbăm lumea în care trăim, dar rămânem blocați în mentalitatea noastră fixată într-un proiect eronat și, în fond, criminal. În mod ciudat, spaima de viitor și schimbare nu este apanajul inamicilor schimbării, al nostalgicilor lumii de ieri, ci adesea ea este trăită chiar și de cei mai activi agenți ai ei. Faptul este confirmat de experimentul „Focus-Grup”, desfășurat în iarna acestui an, care arată că spaima de schimbare nu e caracteristică, cum se credea, doar muncitorilor și vîrstnicilor, ci și celor tineri, chiar intelectualilor și studenților. În acest experiment, schimbarea a fost considerată în sensul său cel mai larg – de la eventualitatea șomajului la schimbarea modului de viață și de la variațiile nivelului de trai la schimbarea ritmului vieții.

Eliminarea spaimelor, a fricii din societatea românească ține, în primul rînd, de un *proiect social* convingător. El nu a fost oferit de actuala putere din România și, dată fiind lipsa de credibilitate internă și externă, nici nu va putea fi oferit. O schimbare politică se impune cu forța evidenței. Dar *terapeutică socială* ține și de educație, de cultura politică a populației cuprinsă în vastul proces de necesară schimbare. Educația ar fi trebuit să fie *locul central al schimbării*. Din păcate, rămîne în sarcina viitoarei configurații

politice și această uriașă problemă. În mod paradoxal, aflată în criză de timp, străbătută de o mulțime de spaime, între care frica de trecut și teama de viitor, lumea românească n-a făcut altceva, în mai bine de doi ani, decât să piardă timpul. Pentru a înțelege de ce s-a întâmplat așa este necesară o coborîre „spre origini”, sau cel puțin spre „rădăcinile” apropiate ale fenomenului.

II. Rădăcinile – „Citiți zilnic «Scînteia» !”

Pînă la evenimentele din decembrie 1989, pe acoperișul cinematografului central din Iași, unde locuiesc, trona o enormă reclamă pe care scria : „Citiți zilnic «Scînteia» !”. După Revoluție, ultimul cuvînt a dispărut, astfel încît reclama a căpătat mobilizatoarea, dar neutra formă : „Citiți zilnic...” !” De ce am amintit acest element anecdotic ? Pentru că, de fapt, întreaga dramă de ieri și de astăzi a României, mai precis a spiritului public din țara noastră, își are originea – mai mult decât în sistemul de represiune propriu-zis – în această pildă de *represiune simbolică*, de *violență simbolică*. În fapt, în ultimii 25 de ani ai comunismului românesc, violența directă a fost mai degrabă excepția, în vreme ce violența *simbolică* a fost regula. Violența directă a funcționat numai împotriva opozanților și dizidenților – și chiar atunci oarecum gradat –, în vreme ce *violența simbolică* s-a exercitat fără întrerupere, vreme de o jumătate de secol, împotriva întregii populații. Bineînțeles, nu trebuie să omit faptul că primele două decenii de *violență directă* au fost atît de absurde, de o cruzime atît de aberantă încît explică practic de la sine inerția cvasicompletă a societății românești din ultimele două decenii și jumătate de comunism. După *experimentul Pitești*, după Canalul Dunăre-Marea Neagră – prima etapă, din timpul stalinismului –, după cei aproape 3 milioane de deținuți

politici și peste 200.000 de morți din închisorile și lagărele comuniste, simpla evocare a numelui Securității provoca încă teroare. Chiar și în anii așa-zisei liberalizări dintre 1964-1971. Cum, adesea, provoacă și astăzi. Nu trebuie însă omis că această *forță fantasmatică* a Securității s-a bazat pe acea îngrozitoare teroare inițială cât se poate de reală, căreia i-au căzut victime nu doar întreaga clasă politică a României democratice, dar și aproape întreaga clasă burgheză, intelectualitatea, o bună parte din țărănime. Este și aceasta o explicație pentru dificilul demaraj spre normalitate al societății românești de astăzi.

Dar să revin. „Citiți zilnic «Scînteia»!” reprezintă, probabil, formula cea mai concisă a acestei violențe, a acestei *dominații simbolice* căreia i-a fost supusă populația românească. În fond, aproape o jumătate de secol, noi, românii, nu am făcut altceva decît să citim zilnic „Scînteia”, și atunci cînd ascultam radiourile puterii, și atunci cînd urmăream programele de televiziune, și atunci cînd participam – fie și pasiv – la ședințele de învățămînt ideologic sau la marile manifestații de masă atît de iubite de Ceaușescu. În mod logic, această „lectură zilnică” a provocat situația cu care sîntem nevoiți să ne confruntăm astăzi: aproape completa lipsă de cultură politică; persistența mentalităților populist-comuniste și a tuturor clișeelelor inculcate cu obstinație de aparatul de propagandă vreme de cincizeci de ani; infantilism civic; lipsa spiritului de inițiativă ș.a.m.d.

Unii observatori occidentali se miră de standardul coborît al culturii politice la popoarele din Estul Europei – cazul României fiind, din acest punct de vedere, dintre cele mai spectaculoase. Ei consideră nefiresc acest standard coborît pentru niște societăți în care totul era „politizat”. De la programele grădinițelor de copii la viața literară și de la ședințele de producție din fabrici pînă la cele ale Academiei, totul era

subsumat politicului. Nimic mai fals, totuși, decît o astfel de observație, decît un asemenea reproș. Pentru că „politic” în Est însemna cu totul altceva decît înseamnă în Vest. Cum știm cu toții, *viața politică*, în sensul propriu al cuvîntului „politic”, începe cu recunoașterea existenței unor grupuri sociale diferite, cu interese diferite acceptate ca atare, și cu posibilitatea funcționării unor tipuri diferite de discurs public. Adică, exact ceea ce a lipsit cu desăvîrșire în societățile comuniste și, îndeosebi, în comunismul românesc, poate cel mai retrograd și mai intransigent cu orice tendințe „deviaționiste” sau „dizidente”, ca să nu mai vorbesc despre „opoziția propriu-zisă”, ce nu era acceptată nici măcar formal. „Idealul” comunismului a fost *distrugerea diferenței*, instituirea omogenizării, a uniformizării. În vreme ce societățile normale evoluează în sensul permanentei diferențieri, ajungînd la o adevărată exuberanță de structuri și forme, comunismul a încercat să introducă uniformizarea în toate domeniile și la toate palierele socialului. În plan propriu-zis social, conceptul cheie al comunismului românesc era cel de „popor unic muncitor” ce urma a fi făurit prin „dispariția diferențelor dintre sat și oraș, dintre munca fizică și cea intelectuală”, precum și prin procesul de „omogenizare a claselor sociale”. În plan antropologic, fireștile deosebiri biologice, psihologice și socio-culturale dintre oameni urmau să fie eliminate prin desăvîrșirea ființei umane pînă la nivelul „omului nou”. Dar nimic nu trebuia să scape uniformizării și omogenizării. În economie, jocul liber al pieții concurențiale a fost înlocuit cu „planul unic de dezvoltare economică și socială”, iar legea valorii cu o lege specifică economiei socialiste formulată în termeni utopici și clinici în același timp – „legea satisfacerii mereu crescînde a necesităților materiale și spirituale ale oamenilor muncii”. În cultură, a fost elaborat

straniul concept – de clasă – al culturii proletare (mai târziu, socialiste), bineînțeles că superioară oricărei alte culturi, probabil datorită presiunilor, restricțiilor și cenzurilor la care era supusă. În plan religios, deși religia era oarecum tolerată, iar biserica ortodoxă a colaborat din plin cu autoritățile comuniste, partidul comunist a trecut la aplicarea pe scară largă a ateismului și chiar a formei militante a acestuia. În filosofie, marxismul, „dezvoltat creator de Ceaușescu”, cum spuneau documentele de partid, era privit ca punct final și încununare a gândirii filosofice, celelalte filosofii fiind fie trepte necesare în „marșul glorios către marxism”, fie ciudate supraviețuiri ale unor astfel de trepte, fie pur și simplu niște rătăcirii periculoase. În rest, consumul alimentar trebuia să se supună exigențelor „programului de alimentație rațională a populației”, iar arhitectura și urbanismul, delirantelor planuri de „sistematizare a localităților țării”. De altfel, se pare că aceste două ultime probe ale delirului sistematic al comunismului românesc în versiunea sa ceaușistă au atras, în cele din urmă, atenția Vestului asupra situației tragice a poporului român, situație în care fusese adus de un Conducător considerat, până spre sfârșitul anilor '80, un interlocutor valabil.

Prin acest experiment am trecut noi, românii. Iar acest experiment poate fi numit oricum numai politic nu, în sensul consacrat de tradiția occidentală a termenului. Dacă ne confruntăm astăzi cu această dezastroasă situație a *culturii politice*, faptul se datorează, în primul rînd, absenței complete a vieții politice reale în România ultimei jumătăți de secol. În comunism, nu există viață politică, ci numai un fel de monstruoasă administrație totalitară, căreia nu trebuia să-i rămînă pe dinafară nimic, dacă s-ar fi putut, nici visele noastre. Dacă nu există viață politică, înseamnă că nu există nici *discurs politic* – oricît de „politizat” ar fi fost

discursul administrației totalitare –, ci doar un discurs de îndoctrinare și dresaj emanat de Putere prin toate canalele posibile. Discursul Puterii comuniste nu este unul politic, ci mai degrabă unul „pedagogic”, în sensul cel mai prost al cuvîntului.

III. Și terapeutul este bolnav

Acestui discurs „pedagogic” i-am căzut victime cu toții. În grade variabile, bineînțeles. Victime – cei care-l propuneau, pentru că, pentru ei, căpăta virtuți automotivante. Victime – cei care erau supuși lui. Victime – chiar și cei care au încercat să se sustragă citind și altceva decît „Scînteia”, victime – chiar și puținii opozanți autentici ce s-au manifestat în România dinainte de decembrie 1989. La nivel conștient, aproape nimeni nu credea în discursul univoc al Puterii, nici măcar cei care-l propuneau și administrau. Din acest punct de vedere, am putea spune că nici măcar n-a existat comunism în România. Din păcate, nu același lucru s-a petrecut și la nivelul subconștientului, unde am fost – încă o dată, în grade foarte variabile – afectați cu toții. Acest lucru a devenit vizibil după decembrie 1989, nu doar în discursul „noii vechi Puteri”, dar și în interiorul discursurilor multiplicat ce funcționează azi în societatea românească – limbajul opoziției politice, cel al grupărilor autonome sau cel al presei independente. Se poate spune că sîntem în situația inconfortabilă a unei societăți bolnave ce se supune tratamentului unor terapeuți ce nu sînt nici ei complet sănătoși. De aceea, în vreme ce încercăm să vindecăm, participăm și la menținerea bolii, la intoxicarea corpului social. Aceasta este, de fapt, situația dramatică în care ne aflăm noi, intelectualii români, aceasta este situația școlii din România, aceasta este chiar și situația presei independente sau a asociațiilor de stimulare a nașterii societății civile. „Noua veche putere” are vina ei, peste care nu

putem trece, ar trebui însă să ne asumăm și partea noastră de vină, chiar mai mică fiind.

„Citiți zilnic «Scînteia»!” Am citit-o și, din păcate, încă sîntem nevoiți s-o mai citim, dat fiind că limbajul „noii vechi puteri” poartă toate sechelele posibile ale *limbii de lemn*, toate stigmatele mentalității care a produs-o. În fond, limbajul acestei „noi vechi puteri” a fost atît de accesibil și atît de eficient, măcar pînă în iarna acestui an, pentru că se întemeia pe un fond de predispoziții și clișee comune atît guvernanților, cît și guvernaților. Faptul că alegerile locale au înregistrat un succes relativ al opoziției nu ar trebui, totuși, să ne facă excesiv de optimiști. Aceasta nu înseamnă nici o spectaculoasă urcare a nivelului *culturii politice*, nici că electoratul românesc s-a emancipat într-atît încît reușește să evite capcanele *noii limbi de lemn* și să se sustragă ademenirilor *noii demagogii*, ceva mai puțin ideologizate. Acest succes este, înainte de toate, semnul nemulțumirii față de catastrofala scădere a nivelului de trai. De altfel, absenteismul atît de ridicat nu mi se pare a fi semnul cel mai sigur al unei înalte conștiințe civice. Alegerile generale au confirmat scepticismul.

Dacă limbajul puterii neocomuniste a fost eficient datorită abilei calchieri pe vechiul limbaj, supus unei superficiale cosmetizări, discursurile concurente ce-au început să se contureze în corpul social, încercînd să înlocuiască monologul cu un posibil dialog, au avut de înfruntat un dublu handicap. Pe de o parte, viciate și ele de unele clișee populiste și de sechele ale mentalității național-comuniste, au adesea un straniu aer de discursuri eteroclite, deci impure și, de aceea, un efect derutant. De pildă, dacă în limbajul Puterii, o lozincă precum „Nu ne vindem țara”, care a făcut numeroase victime electorale în campania pentru alegerile din 1990, are o anume logică, aceeași lozincă reluată de opoziția parlamentară, în urma votării legii privatizării, are un caracter de indiscutabilă inadecvare

cu fundamentele propriului său discurs politic. Nu discut aici dacă legea e bună sau proastă – ea este, bineînțeles, proastă, ci discut modul în care opoziția a pus problema, prilejuind o neașteptată asociere cu unul din partidele populist-extremiste.

Celălalt handicap provine tocmai din elementele de noutate pe care le propun discursurile opoziției și cele independente, elemente ce provoacă perplexitate unui public antrenat decenii în șir pentru o unică și foarte simplistă formă de discurs public. În momentul de față, discursul Puterii este „încă” eficient tocmai prin coerența și simplitatea sa, prin senzația de *déjà-vu* pe care o dă adresantului. S-ar putea spune că este un limbaj pentru „inculți”, dar asta și sîntem cel puțin din punct de vedere politic. Nu trebuie să uităm că este vorba de un public care a stat sub deviza „Citiți zilnic «Scînteia» !” și care citește în continuare același discurs, numai ușor cosmetizat, ușor eliberat de unele asperități. În loc de „strîns uniți în jurul partidului” se spune „larg consens național” sau „spirit de concordie generală”, și în loc de „partidul – centrul vital al națiunii” se pronunță „frontul democrat al salvării naționale”, „partid de masă al oamenilor muncii de la orașe și sate” (Ion Iliescu).

IV. Să spargem cercul vicios !

Problema este – cînd vom începe să ne vindecăm, cînd ne vom îndrepta spre normalitate ? Răspunsul nu este foarte greu de dat – cînd vor avea curs și celelalte discursuri, cînd ele vor reuși să echilibreze raportul cu discursul Puterii. Aceasta s-ar putea întîmpla cînd, în locul imperativei propoziții „Citiți zilnic «Scînteia» !”, va începe să funcționeze cealaltă, apărută după decembrie 1989, pe acoperișul cinematografului din orașul meu de reședință, mă refer la neutra „Citiți zilnic”. Or, în opinia mea, acest lucru pare dificil de întrevăzut. Monopolul pe care-l păstrează Puterea asupra mediilor

audio-vizuale face aproape imposibilă o modificare semnificativă a standardului culturii politice în România. Micile modificări obținute prin intermediul presei scrise în cei aproape trei ani au importanța lor, dar ar însemna să așteptăm decenii pentru ca ele să devină semnificative și productive în ordinea politicii și a culturii politice. Un recent sondaj al Institutului de Marketing și Sondaje, condus de unul din cei mai buni sociologi români, a constatat că puterea de influență a televiziunii afectează 80% din populație, pe cînd presa scrisă are impact numai asupra unui procent de 18%. De aceea, începutul *culturii politice* în România este intim legat de procesul de demonopolizare a mediilor audio-vizuale și de apariția unor medii independente față de Putere. Din păcate, experiența SOTI și a unor studiouri locale înseamnă deocamdată un eșec. Nu-mi dau seama cît depinde acest eșec de lipsa de profesionalism, de eventualele infiltrări sau de ambele cauze, dar eșecul pare a fi constatat de toată lumea, spre enorma satisfacție a Puterii și a televiziunii sale. În principiu, televiziunea oficială se face vinovată de trei păcate capitale : *dezinformarea propriu-zisă, manipularea discretă și efectul anesteziant*. Nu susțin că o televiziune trebuie să aibă neapărat o intenție educativă – deși într-o societate traumatizată poate n-ar fi complet aberant –, dar ea ar putea avea un efect educativ limitîndu-se la informarea corectă și renunțînd la procedurile diversioniste.

Ar fi, desigur, exagerat să susțin, în spiritul *semanticii generale* a lui Alfred Korzibsky, că toate problemele de astăzi ale României sînt numai niște probleme de limbaj și de comunicare. Dar, pe de altă parte, ar fi nerealist să nu observ că aproape nici una din aceste probleme nu poate fi rezolvată înainte de a rezolva tocmai problemele ce țin de limbaj și de comunicare. Înainte, de pildă, de a încerca să rezolve problema acută a *culturii politice*, poate că n-ar fi rău dacă

intelectualii, organizațiile independente și politicienii de opoziție ar încerca să rezolve, mai întâi, probleme mult mai simple, care se referă la adresabilitatea discursului, transparența acestuia sau, de ce nu?, la capcanele pe care demagogia le poate presăra chiar în discursul lor.

V. Un optimism bine temperat

După conținutul și tonul acestei analize s-ar putea crede că sînt un sceptic sau un pesimist incorigibil. Adevărul este că mie îmi place să mă consider un spirit lucid și un optimist temperat, uneori prea bine temperat! Dar pentru a găsi soluții terapeutice pentru situația culturii politice și a spiritului public din țara noastră, cred că este necesar să analizăm starea de lucruri cu toată luciditatea posibilă, poate chiar exagerînd puțin. La o discuție pe o temă asemănătoare, care a avut loc anul trecut la București, în organizarea Grupului pentru Dialog Social și a Adunării cetățenești Helsinki, am fost chiar mai radical decît acum, acuzînd intelectualitatea românească de trădare. Trădarea intelectualilor, *la trahison des clerics*, cum spunea Julien Benda. Bineînțeles că exageram, exageram enorm. Pentru că, dacă lucrurile au evoluat în oarecare măsură în România, este în primul rînd meritul intelectualilor, în special al scriitorilor și artiștilor, dar și al foarte multor universitari, medici și chiar ingineri. Intelectualii au fost cei dintîi care au sesizat politica dubioasă pe care o promova Frontul Salvării Naționale. Ei au fost, alături de studenți, principalii susținători și moderatori ai Pieții Universității. Ei au inițiat nucleeele de societate civilă prin crearea Alianței Civice, a Ligii pentru apărarea drepturilor omului sau a Asociației „Pro-Democrația”. Revistele Uniunii Scriitorilor sînt cele care, în bloc, au respins orice iluzie legată de o posibilă „a treia cale”, cea gorbaciovistă, pentru societatea românească,

și asta cu multă vreme înainte de căderea lui Mihail Sergheevici. Tot intelectualii au creat exuberanta presă independentă de astăzi din România, poate cel mai însemnat câștig de pînă acum pentru societatea românească post-totalitară. În sfîrșit, și intelectualii au strigat pînă au răgușit „Jos comunismul!”. Ei, și aici e, de fapt, problema. Nu cred că mai este cazul să răgușim strigînd „Jos comunismul!”, pentru că acesta e, cu adevărat, jos. Important ar fi acum să reușim să intrăm într-o nouă fază a terapiei noastre anti-totalitare – trebuie să întreprindem disecția atentă a acestui cadavru, să-i descompunem mecanismele, să-l putem aduce în stare de perpetuă nefuncționare. Și, dat fiind specificul comunismului românesc în versiunea sa ceașistă, care e acela de a fi un fel de balaur cu două capete, unul comunist și celălalt naționalist, să avem grijă ca, odată cel comunist neutralizat, să nu ne trezim că celălalt e plin de vitalitate. Totalitarismul nu vine întotdeauna de la stînga, el poate veni și de la dreapta. Cum bine știm, din propria noastră experiență istorică.

Storkow, Berlin, 27 Martie 1992, *Simpozionul „Cultura și politică în România post-totalitară”*

Ce este acela post-capitalism ?*

(Paranteze la cartea lui Peter F. Drucker ¹)

O simplă agitație terminologică ?

Sînt mai multe decenii de cînd literatura sociologică, istorică, filosofică și estetică este asediată de o terminologie centrată pe prefixul *post*: post-istorie, post-modernism, societate post-industrială, post-comunism ș.a.m.d. De fapt, distanța temporală este încă și mai mare dacă ne amintim că Hegel vorbea despre sfîrșitul istoriei prin încarnarea napoleoniană, că Marx vedea comunismul ca o societate de dincolo de istorie sau că, de pildă, Kojève socotea că filosofia însăși s-a încheiat odată cu Hegel. Între timp, s-a văzut că măcar o parte din aceste constatări sau profeții n-au putut căpăta statutul definitivului. După Hegel, a venit rîndul lui Heidegger să fie considerat ultimul filosof. Teoriile convergenței celor două sisteme politice ale contemporaneității au căzut în desuetudine prin dispariția unuia din termeni. În ciuda afirmațiilor primilor teoreticieni, nici măcar *post-modernismul* nu s-a dovedit a fi o achiziție definitivă și certă, dat fiind că definiția sa diferă enorm de la un autor la celălalt, împotriva faptului că respectivii autori cred că vorbesc despre același obiect epistemic. Nici măcar nu este nevoie să ne întoarcem la cei dintîi autori pentru a constata asta – e suficient să citim în paralel doi autori mai recentî,

---

* „Xenopoliana”, 1-4, 1994.

1. Peter F. Drucker, *Post-Capitalist Society*, Harper Business, A Division of Harper Collins Publishers, New York, 1993.

precum Ihab Hassan¹ și Jean-François Lyotard². Cît privește *post-istoria* liniștită a lui Fukuyama³, acesta nu este contrazisă numai de autori precum Samuel P. Huntington, cu al său *Șoc al civilizațiilor*⁴, ci și de deloc banale evenimente politico-istorice ce se desfășoară din Cecenia pînă în Africa de Sud și din Bosnia pînă la frontiera dintre Peru și Ecuador.

Nu-mi propun, desigur, să elimin toate aceste contorsiuni teoretice și conceptuale. Nu pot eu lămuri, pe deplin, ceea ce n-au reușit legiuni întregi de istorici, filosofi, esteticieni sau sociologi. Mă interesează însă, aici, cîteva aspecte din aceste noțiuni și, mai ales, mă interesează problematica deschisă de ele. Mă interesează, cu osebire, raporturile dintre capitalism și post-capitalism, precum și cele dintre comunism și post-comunism. Mă interesează nu doar din rațiuni pur teoretice, ci și din motive foarte pragmatice, legate de tranziția pe care o parcurge astăzi umanitatea și, odată cu aceasta, țara noastră. Propun, prin urmare, o soluție de *bun simț*, în sensul cel mai cartezian al termenului. Să vedem, deci, ce este capitalismul, ce este comu-

-
1. Ihab Hassan, *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Post Modern Literature*, New York, Oxford University Press, 1971.
  2. Jean-François Lyotard, *La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*, Les Editions de Minuit, 1979. Ediția românească: Editura Babel, București, 1993.
  3. Francis Fukuyama, *The End of History?*, „The National Interest”, 1989. În 1992, eseul este dezvoltat în amplul volum *The End of History and the Last Man*. Se poate observa că, la interval de trei ani, semnul de întrebare inițial a dispărut. În românește, la Editura Vremea, în 1994, a apărut studiul din 1989.
  4. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilisations*, „Foreign Affairs”, summer, 1993. Textul a fost publicat, în franceză, în „Commentaires”, 66, Été, 1994, însoțit de comentariile unor remarcabili autori precum Daniel Bell, Alain Beçanson, Pierre Hassner, André Fontaine, William Pfaff, Giuseppe Sacco și Francis Fukuyama, specialiști în sovietologie, societatea post-industrială, „sfîrșitul istoriei” etc. În românește, studiul a fost publicat în serial, în revista „22”, în ianuarie 1995.

nismul prin raportare la acesta și, apoi, să vedem dacă post-comunismul și post-capitalismul sînt altceva decît spun paradigmele pe care le putem socoti clasice.

Paradigma politică a modernității

Deși oamenii fac politică de cînd există pe acest pămînt, *nașterea politicii*, în sensul propriu al termenului, este o achiziție destul de tîrzie. Ea premerge cu puțin lanțul Revoluțiilor cu care a început modernitatea. De abia după Cromwell, după revoluția americană și cea franceză putem vorbi despre politică *tale quale*, despre conștiință politică și despre o reflexie profesională asupra politicii. N-am de gînd să trec sub tăcere contribuțiile absolut remarcabile ale unor Platon, Aristotel, Machiavelli, Montesquieu ori Rousseau, dar ei nu sînt decît niște precursori, geniali, e adevărat, ai politicii profesionale, în sensul modern al termenului. Pentru că *modernitatea*, înainte de orice altceva, este o problemă pur politică. Ce anume au adus cele trei Revoluții care semnează actul de naștere al modernității?

Nici mai mult nici mai puțin decît *cadrlul valoric* – axiologic, dacă preferați – al politicii. *Legalitatea*, în sens constituțional și subsecvent, prin principiul subsidiarității, a sosit datorită lui Cromwell și Revoluției americane. *Libertatea, egalitatea și fraternitatea* sînt produsul Revoluției franceze. Acestea au și rămas, de altfel, valorile politice promovate de partidele politice moderne pînă în zilele noastre. Cînd aceste valori vor înceta să stea la fundamentul politicii, vom putea vorbi despre *sfîrșitul modernității*. Sau, ori de cîte ori o comunitate oarecare iese din acest cadru valoric pentru o perioadă anume de timp – cum e cazul comunismului sau fascismului –, ea a ieșit atunci, provizoriu, din paradigma ce definește modernitatea. Însă aceste valori nu pot fi părăsite decît tranzitoriu și, prin consecință, putem deduce că *modernitatea nu are sfîrșit*, că

post-istoria e o iluzie mai mult sau mai puțin vinovată, post-modernismul un chip al modernismului, iar post-capitalismul una din formele de manifestare ale capitalismului. El urmează capitalismului sălbatic, celui clasic și se asociază cu post-industrialismul ¹.

Prin urmare, nici un partid politic, în sens modern, nu poate face abstracție de cele patru valori politice majore. Este de semnalat că *legalitatea* are un fel de preeminență, că ea dă substanță celorlalte trei valori. Legalitatea stă la fundamentul *constituționalității*, ea garantează separația puterilor în stat și, tocmai în virtutea acestui fapt, asigură funcționarea normală a celorlalte trei valori. Nu există *libertate*, *egalitate* și *fraternitate* fără un temei legal, fără garanții constituționale. Dacă toate partidele moderne sînt fundamentate pe acceptarea acestor valori, ce anume le diferențiază, de unde apar deosebiri de doctrinare? Este o simplă problemă de *accent*. Dacă accentul cade pe *libertate*, vom avea partide de orientare liberală. Dacă acesta este pus pe *egalitate*, e limpede că vom distinge o orientare social-democrată. În sfîrșit, dacă va fi accentuată *fraternitatea*, ne vom găsi în fața unei orientări creștin-democrate. Accentuînd libertatea, partidele liberale vor promova mai ales spiritul de inițiativă economică, bazat pe proprietatea privată, sacră și inviolabilă, precum și întreg ansamblul drepturilor și libertăților individuale. Accentuînd egalitatea, partidele social-democrate vor fi adepții unor valori subsecvente precum dreptatea socială și echitatea, promovînd politici de redistribuire a bogăției prin asistență și protecție socială. Ar mai trebui spus că *egalitatea* are tendința de a evolua spre *egalitarism*, uitîndu-se că oamenii nu sînt egali decît în două privințe – în fața lui

---

1. Dintre teoreticienii „societății post-industriale” trebuie neapărat să-i amintim pe Alain Touraine cu *La société postindustrielle* (Edition Denoël, 1969) și pe Daniel Bell cu *The Coming of Post-Industrial Society* (New York, Harper and Row, 1973).

Dumnezeu și în fața legii. În toate celelalte privințe, oamenii nu sînt egali, ci foarte diferiți. Doar garantarea strictă a tuturor formelor de libertate – personală, economică, de opinie etc. – se opune, în fapt, în societățile democratice, transformării egalității de principiu în egalitarism. În ultima vreme, tendința este de a nu se transforma diferența în ierarhie și, de aceea, una din lozincile Consiliului Europei sună astfel : „Toți egali, toți diferiți”. S-ar putea ca respectiva lozincă să cunoască o carieră neașteptat de lungă. În sfîrșit, accentuînd fraternitatea, partidele de factură creștin-democrată încearcă să depășească egoismul individual, mizînd pe factorii ce conferă coeziune comunităților. Fraternitatea este concepută ca o solidarizare activă între cetățeni autonomi, iar nu cum se petrec lucrurile în regimurile comuniste și socializante, ca o solidarizare a dezmoșteniților și resentimentarilor.

De ce nu sînt partidele comuniste și fasciste niște partide moderne ? De ce regimurile comuniste și fasciste scot comunitățile din modernitate și, prin aceasta, le introduc în paranteze ale istoriei ? Pentru că ele nu respectă cele patru valori politice fundamentale. Legalitatea este înlocuită cu abuzul de drept, cu desființarea statului de drept, cu supunerea instituției justiției unor comandamente politice de natură totalitară. Libertatea este abolită și înlocuită cu autoritarismul și sclavia. În comunism, este desființată și libertatea economică, și cea politică, în vreme ce fascismul, mai pragmatic, se oprește la eliminarea libertății politice, păstrînd largi zone ale libertății economice. Nu este cazul să se facă tot felul de comparații între orori, dar e de precizat că *ieșirea din fascism* este mai ușoară decît *ieșirea din comunism*, tocmai din acest motiv : păstrarea libertății economice. Piața economică bazată pe proprietatea privată și pe inițiativa economică personală este păstrată, rămîne numai să fie recuperată și libertatea politică. În sfîrșit, comunismul înlocuiește egalitatea

de principiu cu *ierarhia de clasă*, iar fascismul cu *ierarhia rasială*. Principalele „motoare” ale acestor societăți devin două tipuri de ură – ura de clasă și ura de rasă –, care desființează înseși fundamentele fraternității. Sînt practic subminate valorile autentice de solidarizare comunitară. Între grupurile sociale, profesionale și etnice sînt introduse tensiuni și conflicte permanente, uneori veritabile rupturi și falii de netrecut. În asemenea societăți, viața nu mai are nimic normal, nu se mai petrece după criteriile cvasi-naturale ale societății capitaliste liberale. Pentru că asta înseamnă modernitatea – *capitalismul*. Și ceea ce distinge capitalismul de orice formă de totalitarism – caracterul său natural. De aceea, capitalismul *nu se construiește*, ci se dezvoltă după tendințe ce fac parte din natura intrinsecă a omului. Proprietatea, competiția, libertatea, compasiunea și solidaritatea etc. sînt tendințe naturale ale ființei umane normale, pe care modernitatea n-a făcut altceva decît să le conștientizeze și să le confere anumite *virtuți normative*. Din acest motiv, înainte de a fi un sistem politic și economic, *capitalismul* este, de fapt, un *model antropologic și axiologic*. În realitate, cel mai potrivit omului pentru că este construit *pe măsura omului*. Modernitatea, capitalismul, cele patru valori esențiale impuse de modernitate și natura umană sînt, deci, niște fenomene cu evoluție convergentă. Tipul de umanitate descoperit de modernitate, *cetățeanul*, este prin urmare, cel puțin pînă astăzi, *modelul umanității plene*.

Ce este, atunci, post-comunismul, adică regimul în funcțiune în unele din țările foste comuniste? Nimic altceva decît un *pre-modernism*, un *post-modernism* sau mai degrabă, un *extra-modernism*. Dacă ne raportăm la modul în care regimul *post-comunist* din România, de pildă, respectă cele patru valori clasice ale modernității, vom constata o mulțime de „originalități” care îl exclud de la modernitate. Democrația este atît de

originală încît i se potrivește numele găsit de Pierre Hassner, acela de *democratură*¹, un curios hibrid între democrația declarativă și sechelele dictaturii antecedente. Constituția nu garantează proprietatea privată, puterile în stat nu sînt în mod serios despărțite, libertatea cunoaște grave încălcări principiale și reale, economia de piață liberă nu există odată ce marea masă a proprietății aparține statului, pluralismul politic e mai degrabă o speranță decît o realitate, opoziția politică și intelectuală este privită ca un adversar impenitent și nu drept o alternativă ș.a.m.d. Prin urmare, *un regim post-comunist* are încă rădăcinile înfipte adînc în comunism, nu reușește să fie în mod decisiv altceva. De aceea, nici intrarea în modernitate, reintrarea de fapt, nu a avut încă loc. Cînd unii vorbesc deja de *post-modernitate*, de *post-capitalism*, noi nu am reușit încă să reînnodăm firul cu istoria și să reintrăm în normalitate. Pentru că, în ordine socio-umană, normalitatea înseamnă capitalism.

Dar ce este post-capitalismul ?

Discursul despre *post-capitalism* este frecventat de două categorii de autori. Cei dintîi, „progresiștii”, consideră capitalismul un stadiu istoric oarecare, care datează și va fi înlocuit cu un altul superior. Pentru marxiști, acest stadiu este comunismul care, de altfel, va instaura *post-istoria* și „regimul libertății”. În mod

---

1. Pierre Hassner a inventat termenul încă din 1990 și a încercat să caracterizeze societățile proaspăt „ieșite” din comunism din Europa de Est. Între timp, unele din ele – și, în primul rînd, Cehia – nu mai sînt post-comuniste, pentru că au devenit capitaliste, și nici democratură, ci democrații. României, din păcate, încă i se potrivește termenul fabricat de Hassner. De ce ? Pentru că rotația la guvernare încă nu a avut loc, pentru că proprietatea de stat e aproape exclusivă în industrie, iar procesul spontan de naștere a capitalismului este sufocat prin măsuri politice și fiscale.

curios, o astfel de viziune pacificatoare, paradisiacă în cele din urmă, ne poate veni și dinspre unii gânditori liberali. Pentru F. Fukuyama, post-istoria înseamnă instaurarea ordinii liberale pe tot mapamondul. Nu exclud că acesta trebuie să fie țelul inalterabil al omnirii, dar mă îndoiesc că istoria se va sfârși, chiar și atunci când democrației liberale nu-i va mai fi rămas nici un colțișor de pe Terra de cucerit. Altă categorie de autori consideră însă *post-capitalismul* ca unul din stadiile capitalismului, ca o vîrstă a acestuia¹. Poziția lui Peter F. Drucker este însă ceva chiar mai interesantă. Pentru autorul austro-american, *post-capitalismul* este ceva care urmează capitalismului, fără să mai fie capitalism, dar nu este nici comunismul marxiștilor. Seamănă, în oarecare măsură, cu teza lui Francis Fukuyama, dar mizează foarte mult pe dezvoltarea tehnologiilor și, îndeosebi, pe dezvoltarea cunoașterii și a tehnologiilor legate de aceasta. Pentru a vedea în ce măsură teoria lui Drucker asupra post-capitalismului rezistă, este necesară măcar o scurtă trecere în revistă a principalelor sale elaborări. Apoi, vom vedea dacă tipul de societate definit de el drept post-capitalist contrazice în vreun punct *paradigma modernității politice*, deci a *capitalismului*.

În opinia lui Peter F. Drucker, ultima sută de ani ar fi caracterizată printr-un set de schimbări majore care anunță trecerea de la „Vîrsta Capitalistă” și de la statul-națiune la „Societatea Cunoașterii” și la cea a „Organizațiilor”. Aceste schimbări ar fi globale, afectînd concepția despre lume, valorile sociale fundamentale, afacerile și economia, structurile sociale și politice. Sursa esențială a acestei noi societăți, denumită

---

1. În general, în această categorie intră doctrinarii „societății post-industriale”, cei ai tehnocrației și chiar cei ai teoriei convergenței sistemelor, în măsura în care vedeau posibilă un fel de „fuziune” a capitalismului cu „socialismul real”, datorită dezvoltării tehnologice.

post-capitalistă, ar consta în dezvoltarea cunoașterii și în conducerea grupurilor sociale de către cei numiți de Drucker „muncitori ai cunoașterii” (*knowledge workers*). Mai întâi, ar trebui observat că multe din tezele autorului american nu sînt absolut noi. „Muncitorii cunoașterii” sînt, de fapt, „tehnocrații” din teoriile clasice, care datează deja de vreo patru decenii. Ceea ce a devenit limpede între timp e faptul că *tehnocrații* nu pot înlocui întreprinzătorii economici și nici pe politicieni. Ei pot cel mult să-i ajute să ia decizii mai bune, mai prompte, mai corecte. Ei sînt niște „consilieri”, ceea ce vor fi și „muncitorii cunoașterii”¹. De ce? Pentru că nici politica, nici afacerile economice nu sînt supuse exclusiv unor acțiuni și decizii strict raționale : pasiunea, instinctul, flerul joacă – și, din fericire, vor juca și în continuare – un rol major în astfel de activități umane. Din fericire, omul nu este – și nu va fi niciodată – raționalitate pură. Iar epistemologiile cele mai recente nu mai ocultează acest aspect, ci, dimpotrivă, încearcă să îl ia în calcul. Pe de altă parte, *cunoașterea* este tocmai una din descoperirile majore ale modernității, care, între altele, este și epoca exploziei spiritului științific. Înainte de a fi o cucerire, călătoria modernilor și descoperirea noilor teritorii au fost un impuls spre cunoașterea acelor noi teritorii. Fie ele geografice, fie ale lumii micro-fizice sau macro-astronomice. Dezvoltarea cunoașterii nu poate fi o trăsătură a unui nou tip de societate. De fapt, ceea ce este caracteristic ultimelor

-
1. Ar mai trebui precizat că, în fapt, cunoașterea este tot o formă de capital ce se adaugă capitalului financiar, celui încorporat, forței de muncă și capitalului simbolic, descris cu atîta pasiune de un Pierre Bourdieu. Și, în cele din urmă, interesant – și productiv – este felul în care diversele forme de capital se asociază, se concurează și se produc una pe cealaltă. O economie a viitorului ar trebui să reușească să elaboreze o teorie a „pieței unificate” a capitalului. În cele din urmă, de pildă, piața bunurilor economice și aceea a bunurilor simbolice vor deveni o singură piață a liberului schimb.

decenii este doar *accelerarea cunoașterii*, un fapt important, desigur, dar nu o mutație copernicană. De altfel, pare a fi specifică autorilor din ultimii ani tendința de a anunța mereu transformări copernicane – de la Tofler la McLuhan și de la Francis Fukuyama la nu mai știu eu cine, toată lumea anunță „metamorfoze revoluționare”. Însă acestea, în realitate, nu sînt decît niște simple schimbări, accelerări, „evoluții”.

Însă obiecția cea mai importantă pe care i-o pot aduce lui Peter F. Drucker este una ce ține de esența cărții. Paradigma descrisă de autorul austro-american, interesantă în ansamblu și în foarte multe detalii, nu contrazice prin nimic *paradigma politică a modernității*, deci a *capitalismului*. *Legalitatea, libertatea, egalitatea, fraternitatea* nu sînt puse nicăieri în discuție. Iar dacă aceste valori nu sînt contestate, n-am ieșit din modernitate, nici din capitalism, nici din normalitate. Ceea ce Drucker numește *post-capitalism* este doar chipul capitalismului de astăzi din țările dezvoltate, probabil chipul cel mai răspîndit al capitalismului de mîine. Poate, cu puțin noroc, acesta va fi și *chipul capitalismului românesc*. Deocamdată, în această tranziție chinuită și excesiv de lungă, societatea noastră prezintă chipul mutilat al unui amestec de sechele comuniste profunde, mici zone de capitalism sălbatic și populism fără ideologie. Mă tem însă că drumul nostru către capitalismul dezvoltat – sau post-capitalism, dacă doriți – va fi mult mai lung și mai dificil decît ne-am imaginat cu toții atunci cînd am crezut că, într-o secundă, am și reușit să ieșim din comunism. Într-un fel, am ieșit. Dar nu în capitalism, ci în *post-comunismul* pe care ne străduim să-l înțelegem pentru a-l putea depăși. În acest moment, chiar simt nevoia să invoc intervenția lui Dumnezeu în istorie.

Puterea politică și „crimele” televiziunii*

Dacă ne-am lua după *Legea audiovizualului*, televiziunea din România – TVR, mai pe scurt – este o televiziune publică, deci ea aparține comunității și nu statului. De altfel, ea este finanțată în cea mai mare parte de către beneficiari prin intermediul *abonamentelor obligatorii* pentru toți deținătorii de receptoare TV. Să trecem peste „originalitatea” acestei finanțări, probabil unică în lume, ca și democrația noastră. Prin urmare, televiziunea ar trebui să se afle la dispoziția beneficiarilor. Din păcate, lucrurile nu stau așa. Televiziunea noastră „publică” nu se comportă nici măcar ca o televiziune „de stat”. În fond, statul cuprinde puterea și opoziția laolaltă. Televiziunea numită „națională” este în realitate o televiziune „de regim”. Rolul său pare a fi acela de a susține actualul regim din România, cu accent pe instituția reprezentată de dl. Iliescu, acest lucru petrecându-se încă de pe vremea când își atașase în coadă cuvântul „liberă”. Fiind o televiziune „de regim”, ea își supune beneficiarii aparenti – telespectatorii – la un *regim drastic*. Programele de televiziune sînt într-o ciudată și coerentă relație cu *alimentația rațională* promovată de dl. Mincu pe cînd era ministrul ceaușist al sănătății. Ceea ce ne propune TVR este, în cele din urmă, o *dietă*. Temîndu-se pentru sănătatea noastră, televiziunea nu ne oferă informații complete, nici programe care să ne tulbure. Informațiile sînt trunchiate, altele lipsesc cu desăvîrșire, în conformitate cu principiul magic că nu există ceea ce

---

* „Contrapunct”, ianuarie 1996.

nu apare pe post. Iar programele au un indiscutabil rol tranchilizant. Ca să nu mai vorbesc în generalități, voi preciza că principalele păcate de care se face vinovată TVR, deci principalele sale „crime” sînt : *dezinformarea propriu-zisă, manipularea discretă și efectul anesteziant*. Le vom discuta pe rînd, ba chiar utilizînd exemple.

Dezinformarea propriu-zisă

Este o operațiune deloc subtilă ce se manifestă prin proceduri clasice, ce pot fi găsite în toate manualele de dezinformare – de la *Arta războiului* a lui Sun-Tze și pînă la antologia comentată tipărită de Vladimir Volkoff sub titlul *Dezinformarea armă de război*. Sînt procedee pe care orice agent de influență le învață odată cu ABC-ul profesiei sale. În TVR, se mizează mai ales pe următoarele variante :

1. Informația care dispare

Este un procedeu utilizat cu precădere în emisiunea *Actualități* și în celelalte emisiuni informative. Cel mai adesea este utilizat pentru tratamentul informațiilor interne. Dacă informațiile externe cuprind elemente neconvenabile pentru puterea din România și, îndeosebi, pentru președinte, se aplică tratamentul și acestora. Este un procedeu ușor de depistat urmărind și alte surse de informare. Pentru informațiile interne – presa, radiourile și televiziunile alternative. Pentru cele externe – televiziunile străine ce pot fi urmărite prin cablu sau satelit în România.

Exemple : 1. Multă vreme, românii nu știau ce se întîmplă în Piața Universității, pentru că acolo se instalase „ceața”. Din aceleași motive, evenimentele de la Tîrgu Mureș din martie 1990 au fost filmate de o televiziune irlandeză, nu și de cea română. 2. În ciuda uriașului scandal din presa internațională, dar și românească, cazul bandelor de răufăcători români din Germania nu a existat pentru TVR. Și asta în ciuda faptului că a existat riscul deteriorării grave a relațiilor

cu Germania. 3. Cu prilejul manifestațiilor studentești din octombrie, la instigarea generalului Ion Pitulescu, forțele de poliție au intrat în forță în demonstranții pașnici. Nici măcar faptul că au fost violentați și mai mulți colegi din presă nu au putut determina TVR să menționeze evenimentul în vreuna din emisiunile sale informative. Declarația generalului privind poliția ca „forță de represiune” nu a provocat deloc frisoane colegilor noștri din TVR. Televiziunile alternative – ba chiar și cele străine ! –, aproape fără excepție, au difuzat informația.

2. Schimbarea accentelor

O manieră la fel de clasică de dezinformare, utilizată poate și mai des decît *embargoul asupra informației*. Prin televiziune, un fenomen devine altceva dacă unghiul de filmare, viziunea ori comentariul sînt parțiale. Un procedeu folosit cu succes încă de la „Revoluția în direct”, cînd a contribuit la victoria complotului asupra revoltei populare. A dat rezultate remarcabile cu prilejul Pieței Universității, dar și al diferitelor greve, demonstrații, mitinguri.

Exemple : 1. Dacă filmezi *Piața* de la înălțimea hotelului „Intercontinental”, spectatorul va crede că sînt puțini participanți, chiar dacă ei sînt mulți. Dacă filmezi frontal, efectul e invers. 2. În timpul manifestației maraton, poliția a dat dovadă de o incredibilă îngăduință față de pegra bucu-reșteană, astfel încît în marginea *Pieței* s-au fixat jucători de alba-neagra, traficanti, hoți de buzunare etc. Televiziunea nu a avut de făcut decît un singur lucru – pe care l-a făcut din plin ! – anume să filmeze „la margini”. Efectul asupra telespectatorului provincial a fost total. 3. Vizita lui Ion Iliescu la Iași în 1993. Cu acel prilej, președintele a ieșit de trei ori în balconul Prefecturii, dar nu a putut să vorbească din cauza huiduielilor cîtorva mii de protestatari. Totuși, seara la *Actualități*, vocea crainicului vorbea de primirea „entuziastă” făcută președintelui de ieșeni, în locul huiduielilor, telespectatorii putînd asculta o frumoasă bucată muzicală. Cu același prilej, televiziunea a filmat interpelarea dură făcută președintelui de un muncitor de la CUG, dar banda a rămas, probabil, pentru „bandoteca de aur” !

3. Relativizarea importanței știrilor

O procedură ceva mai subtilă de manipulare și, de aceea, poate și mai intens utilizată. Dacă în aceeași zi, are loc un important eveniment național sau internațional, în vreme ce președintele Ion Iliescu se întâlnește cu ambasadorul unei țări din lumea a treia, putem fi siguri că *Actualitățile* vor începe cu cel din urmă, în ciuda lipsei de semnificație. În ultima lună, doar la moartea lui Yitzhak Rabin și a lui Corneliu Coposu, TVR nu și-a început emisiunea informativă de seară cu o „știre” privindu-l pe Ion Iliescu. Nu e mai puțin adevărat că toate vizitele sale din ultimele luni au fost mediatizate în exces, chiar și atunci când se întâmplau lucruri importante în țară și în lume.

Exemple : 1. Dacă urmărești emisiunile informative ale TVR ai impresia că România este o țară în care se deschid mereu noi expoziții, se desfășoară simpozioane, se sfințesc diverse „obiective” – de la fabrici și uzine până la baruri și hoteluri. Bordelurile nu se sfințesc încă pentru că nu funcționează legal. Fabricile sfințite și nesfințite, dacă sînt de stat, se află mereu într-un proces de „redresare economică”, pentru că și-au găsit parteneri la export și surse de finanțare ! Dacă mergem în ritmul acesta, vom ajunge la producțiile record de pe vremea răposatului ! Oricum, sigur că, între o grevă și deschiderea expoziției unui pictor ceaușist obscur, TVR va alege ultimul eveniment. S-a întâmplat la Iași în octombrie – studenții erau în grevă generală, iar expoziția aparținea ministrului actual al – ca să zic așa ! – culturii.

Manipularea discretă

Probabil că, după decembrie 1989, cadrele din televiziune au fost supuse unui proces de reciclare. Altfel, nu-mi pot explica cum au ajuns și la unele „rafinamente” ce țin de manipularea discretă, de tehnicile subliminale. De aceea este și greu de combătut efectul nociv al televiziunii „publice”. Pe vremea lui Ceaușescu era simplu, era suficient să răstorni afir-

mașiile pe dos și obțineai informația corectă. Această tehnică utilizează mai ales grila de programe – în sensul difuzării anumitor emisiuni, filme, interviuri etc. în funcție de anumite situații ori evenimente.

Exemple : 1. Iarna 1990-1991 a fost o iarnă dură, resursele energetice erau pe sponci, ceea ce a determinat dispariția „agentului termic” și, în consecință, reapariția frigului ceaușist în apartamente. Exact atunci când noi sufeream mai intens de frig, TVR a programat filmul *La Vest de Java*, un film american vechi, nici mai rău nici mai bun decât alte filme americane vechi. De ce a fost programat ? Pentru că în respectivul film, protagoniștii, care treceau cu un vapor prin apropierea unui vulcan în erupție, sufereau îngrozitor de... căldură ! Chiar și eu, care sînt ceva mai vigilent, am ajuns la concluzia că de frig te mai poți apăra, dar de căldură nu ! 2. În timpul campaniei electorale din 1992, TVR a programat iarăși un film „catastrofic”. De data aceasta, turiștii dintr-un hotel de pe o insulă exotică trec prin împrejurări similare cu protagoniștii din *La vest de Java*. Numai că, de data aceasta, mesajul subliminal era altul. Cineva din grup „emană” – cam în genul d-lui Iliescu în decembrie 1989 – în șef al celor aflați în pericol. O parte din turiști îl însoțesc în tentativa de salvare, alții aleg alte soluții, o parte rămîn pe loc. Toți cei care n-au urmat „șeful”, fără excepție au murit, toți cei care l-au urmat au scăpat cu viață ! „Șeful” era, nu-i așa ? emanat „dintre ei, pentru ei”. Frumos exemplu de influență subliminală în toiul alegerilor pentru președinția României !

Efectul anesteziant

Cea mai mare parte a programului TVR este ocupată de seriale siropoase americane sau latino-americane, așa cum piața cărții este invadată de Sandra Brown și Sidney Sheldon. Emisiunile proprii sînt genul *Ceaiul de la ora cinci*, *Robingo*, concursuri muzicale ori enigmistice, „varietăți” deloc variate ș.a.m.d. Pentru televiziunea română nu există aproape nimic dramatic, trist, iar tragedia de orice natură nici măcar nu a apărut pe lume. Emisiunile „cu probleme” sînt expulzate pe

programul doi, care nu poate fi urmărit în întreaga țară, ori la ore târzii, când telespectatorul, obosit de lupta pentru supraviețuire, a adormit de mult, rămas în minte cu zîmbetul prezidențial de la ultimul telejurnal. Televiziunea română reușește astfel să nu reflecte mai nimic din realitatea noastră mizerabilă, deși pretinde că este cel mai rapid mijloc de reflectare a acestei realități. Imaginea globală este aceea a unei Româнии a expozițiilor și simpozioanelor, vizitelor și concursurilor edulcorate, a fabricilor de stat în continuă revenire de formă, a unei poliții politicoase și elegante, a unui domn Măgureanu care suferă la căpățiul lui Corneliu Coposu și nu are vreme să intercepteze convorbirile telefonice ale UDMR-ului și ale celorlalte grupări de opoziție, a încercărilor de intrare în structurile euro-atlantice în ciuda „comploturilor” și a tentativelor de reînviere a CAER-ului etc. etc. Un fel de „floricele pe cîmpii/ hai să le-adunăm copii”. Și peste toate plutește chipul de serafim terestru, cu zîmbetul pînă la urechi, al d-lui președinte Ion Iliescu...

Consecințe

Consecințele nu sînt greu de imaginat – menținerea în stare de infantilism civic și politic a populației românești pînă cînd „tranziția” se va fi încheiat. Tranziția însemnînd trecerea de la comunismul tribal la capitalismul oligarhic, mafiot, de factură sud-americană. Mexicanizarea României este în curs și asta se petrece nu doar cu complicitatea televiziunii, ci mai ales prin intermediul acesteia. Dar presa? Dar televiziunile alternative? Să nu ne facem nici un fel de iluzii. Ziarele independente ajung numai la cei care știu deja despre ce este vorba, iar televiziunile alternative nu sînt întotdeauna chiar atît de alternative. E suficient să afli cine sînt patronii și șefii acestora. Cum să cred în Tele 7 ABC, cînd a fost concepută, între alții, de Marcel

Avram și de cel – nume odios ! – care l-a popularizat pe Stoica la TVR și l-a propulsat pe Adrian Păunescu în Senatul României, la capătul unei emisiuni, pe postul public !, de aproape cinci ore ?

De altfel, putem recurge la datele oferite de instituțiile de sondare a opiniei publice. Un sondaj al IMAS din 1992, deci de acum mai bine de trei ani, a constatat că puterea de influență a TVR afectează 80% din populație, pe când presa scrisă are impact numai asupra unui procent de 18%. Anul acesta nu se întrevăd mari schimbări. O scădere a popularității presei scrise centrale este compensată de creșterea rolului presei locale, dar scorul televiziunii a rămas ca și neschimbat. Nu este, prin urmare, nici o șansă în afara scoaterii televiziunii de sub monopolul puterii și a transformării ei în ceea ce ar trebui să fie în conformitate cu legea – o *televiziune publică*, nu una *de stat*, și cu atât mai puțin una *de regim*. Iar acest lucru nu se va întâmpla înainte de alegerile din 1996. Prin urmare, nu se va întâmpla nici după aceea ! La doi ani de la intrarea în vigoare a legii, nici măcar nu s-a *completat consiliul de administrație*, atât de importantă este televiziunea pentru actuala putere din România, de fapt pentru Ion Iliescu, simbolul de nezdruncinat al transformării României într-o republică bananieră fără banane !

Addenda

1990 – Din primăvară pînă-n toamnă (Un jurnal vorbit)

Intenția mea a fost să introduc în această secțiune o selecție din zecile de interviuri pe care le-am acordat diferitelor publicații de-a lungul ultimilor șapte ani. Recitindu-le, am fost însă frapat de marea diferență de ton și atitudine dintre cele ce mi-au fost solicitate în 1990 și cele din următorii ani. Nicăieri nu am regăsit acuta stare de urgență din cele dintîi interviuri. Între timp, parcă lucrurile s-au mai așezat – și în ce mă privește, dar și în ceea ce privește situația din țară. Îmi dau, acum, mai bine seama că, de fapt, anul 1990 a fost decisiv pentru tot ce s-a întîmplat ulterior în România, inclusiv pentru schimbarea de regim din noiembrie trecut. Din acest motiv, m-am decis să mă opresc, deocamdată, doar asupra interviurilor din acel an. Mai ales că ele acoperă cam întreg anul din februarie și pînă la sfîrșitul lui noiembrie. Sau, cu titlul împrumutat din Caragiale, „din primăvară pînă-n toamnă”. Mulțumesc, desigur, tuturor jurnaliștilor care, atunci, au avut răbdarea să mă întrebe și să mă asculte. Lor le și dedic, de altfel, această secțiune.

Politica nu e pentru mine

– *Domnule Liviu Antonesei, ați fost un cunoscut opozant al regimului ceaușist. Ne puteți evoca acum, după Revoluție, cîteva momente din activitatea dumneavoastră de dizident ?*

– Nu știu cît de cunoscut sînt ca opozant ; dar, mai întîi, aș vrea să fac unele precizări terminologice. De acord ?

– *De acord.*

– Eu nu am fost niciodată membru de partid, deci nu a trebuit să fac dizidență de la această formațiune politică. Pe de altă parte, nu am fost niciodată marxist, deși am citit scrierile celor ce se revendică de la această orientare. Nefiind nici comunist, nici măcar marxist, în mod logic nu

am putut fi niciodată un adept al ceaușismului. Am avut și marele noroc că în 1971, când, după întoarcerea din China și Coreea, Ceaușescu a lansat mica revoluție culturală, eram deja în clasa a XI-a și aveam o oarecare conștiință politică. Am început să public în '73-'74, când ceaușismul se definise deja, dacă nu în cele mai sinistre excese, măcar în liniile sale esențiale. Nu am căzut, deci, în capcană, cum au pățit mulți în 1965 și, mai ales, în 1968 când, după episodul Cehoslovacia, au intrat în partid pînă și foști deținuți politici, cum ar fi, de pildă, Paul Goma. E drept, cel numit și-a revenit destul de rapid, iar în 1977 a inițiat una dintre cele mai importante mișcări de opoziție. Nu insist. Știe toată lumea despre ce este vorba. N-am fost, deci, un dizident, iar opozant direct am devenit destul de târziu, în octombrie 1989, când am semnat apelul privind nealegerea lui Ceaușescu la cel de-al XIV-lea Congres, inițiat de prietenul meu Dan Petrescu, care-și începuse opoziția directă încă din ianuarie 1988. Știți, celebrul interviu din „Libération”...

– *Știu, aș vrea să reamintiți însă pe cei care au semnat apelul anti-Ceaușescu din octombrie, publicat tot în „Libération”.*

– De la Iași, am fost deci Dan Petrescu, Gabriela Iavelschi-Amarandei, Eugen Amarandei, Luca Pițu, Alexandru Tacu, Filip Răduți, Lidia Ungureanu ; de la Cluj, doamna Doina Cornea și familia Sâmpăleanu ; de la București, poeta Mariana Marin ; de la Focșani, poetul Liviu Ioan Stoiciu. Au mai fost și alți semnatori căroră n-am reușit să le transmitem numele, dar și l-au transmis ei pe alte căi – poetul Gabriel Stănescu și soția sa, Virginia Lupașcu, din București. A mai semnat poetul Dorin Spineanu, dar n-am reușit să-i transmitem numele, mai erau și alți doritori, chiar după ce a avut loc Congresul, dar a venit revoluția și n-a mai fost necesară transmiterea numelor. Cum n-a mai avut rost să transmitem numele celor ce doreau să semneze „apelul celor 18”, în sprijinul lui Mircea Dinescu.

– *Erați destul de mulți.*

– Da... și, când a început Timișoara, mi-am dat seama că sîntem foarte mulți. Pînă la urmă, am fost aproape toți. Știți, am citit în „Opinia studentescă” o lozincă studentescă foarte amuzantă : „Armata e cu noi ; Securitatea e cu noi ; delatorii sînt cu noi ; cine sîntem noi ?” Nu-i adevărat ?

– *Cred că da. Pentru că veni vorba de Securitate, cum a reacționat după ce-ați semnat apelul ?*

– Altfel decât înainte.

– *Cum adică altfel ? Când înainte ?*

– Păi, în mai 1983, atunci când a început Securitatea să se intereseze de mine... De fapt, nu doar de mine, ci de scriitorii din Iași, mai ales de cei tineri, grupați în jurul revistelor „Dialog” și „Opinia studentescă”. Am fost percheziționați și anchetați mai mulți : profesorul Al. Călinescu și Luca Pițu, de la Universitate, Tereza și Dan Petrescu, Dan Alexe și Sorin Antohi, pe atunci studenți. Au mai fost anchetați și alți studenți, nu-i țin minte pe toți. Apoi, eu am fost dat afară de la „Opinia studentescă”, iar Al. Călinescu de la „Dialog”.

– *De ce ați fost anchetați ? Ce vi s-a reproșat ? De ce ați fost dați afară de la reviste ?*

– În ce mă privește, după șase ore de percheziție și șase de anchetă, am fost eliberat fără a înțelege prea bine ce mi se întâmplase. Știu că Dan Petrescu trimisese o scrisoare printr-un lector francez, iar aceasta a fost interceptată. În anchetă, a mai venit vorba de faptul că revistele erau prea des lăudate la „Europa liberă”. Oricum, atunci, cel puțin cu mine, s-au purtat civilizat, „fără violență”, ca să reiau o formulă folosită de mulțime la Timișoara și București. S-a întâmplat însă ceva ciudat – revistele nu prea mă publicau, am ieșit din planurile editoriale în care eram inclus cu volume etc. etc.

– *De aceea ați debutat târziu ?*

– Nu știu exact, dar e posibil. Și nu era necesar ca organele să dea dispoziții în acest sens, redactorii erau, adesea, foarte fricoși. Era suficient să afle că ai probleme ca să se eschiveze, să te evite.

În 1988, mi-a apărut cartea de eseuri de la „Junimea”. Putea să intre în tipar de la 18 ianuarie, dar a fost tipărită la sfârșitul lui iunie. Nu se găsea hîrtie, mi s-a spus. De fapt, în ianuarie apăruse interviul lui Dan Petrescu. Organele au început să se intereseze de mine și de alți prieteni care am continuat să-l frecventăm. Cartea stătea, devenisem tot mai iritat. În iunie, simțeam că nu mai rezist. Mă internasem la spital pentru o cură de somn. Într-o zi mi-a trecut prin cap o idee ce s-a dovedit a fi bună – am spus cîtorva persoane,

pe care le bănuiam de colaborarea apropiată cu organele, că voi da și eu un interviu, dacă nu apare cartea. S-a tipărit în șase zile ! Ceea ce nu se putuse face în aproape șase luni ! De fapt, ar trebui să mai amintesc că volumul ar fi trebuit să apară în 1987, dar a fost transferat în anul următor. De aceea, volumul de poezii de la Cartea Românească a fost amînat un an – nu aveai voie să publici două cărți într-un an, mai ales dacă nu te chema Mihai Beniuc sau D.R. Popescu... În sfîrșit, a apărut și *Pharmakon*-ul, dar mai înainte, pe 8 februarie, a trebuit să fac un memoriu comandantului securității, în care să protestez împotriva supravegherii telefonului și a corespondenței, precum și împotriva unor insulte ce mi le adresase un lucrător, cînd mi-am dat seama că mă ascultă...

– *De ce vă ascultau ?*

– Probabil, voiau să încalce – cu orice preț – Constituția ! Lăsînd gluma la o parte, mă ascultau deoarece fosta mea soție și fiica mea locuiau în aceeași clădire cu Dan Petrescu. Atunci, supravegheau, cel puțin așa cred, telefonul ei și nu pe al meu.

– *Pe-al dumneavoastră cînd au început să-l asculte ?*

– Bănuiesc că în mai, cînd am declarat public că refuz să mai public în presa românească atît timp cît există scriitori interziși. Știți, fuseseră interziși Ana Blandiana, Mircea Dinescu, cei șase semnatari ai scrisorii pro Dinescu (mai puțin Geo Bogza – și nu înțeleg de ce a acceptat să mai semneze, cînd colegii săi fuseseră excluși din viața publică), Al. Călinescu...

– *Deci v-ați început opoziția în mai...*

– Nu, atunci a fost vorba de un act de solidarizare profesională, în spiritul independenței de spirit care, îmi place să o cred, m-a caracterizat întotdeauna. Opoziția fățișă s-a produs abia în septembrie-octombrie, cînd am semnat apelul anti-ceaușescu.

– *Înțeleg că ați ajuns la acest act radical printr-o treptată acumulare de tensiune.*

– Da, cam așa este, dar ar trebui nuanțat. Pe de o parte, se tot acumau tensiunile – și în lumea culturală, și în viața cotidiană. Pe de altă parte, din motive foarte, foarte personale, eram un om fericit. Și-mi era rușine că eram fericit, cînd aproape toată lumea românească se afla în suferință.

A trebuit să iau atitudine ca să mă pun de acord cu mine însumi, ca să nu-mi fie rușine că sînt fericit.

– *Ați rămas fericit în continuare ?*

– Da, chiar mai fericit, mai mult, aveam o senzație de eliberare pe care n-o simțisem nici în adolescență. În plus, am avut prilejul să-mi dau seama că nu făcusem gestul numai pentru mine, ci și pentru ceilalți. Peste 250 de oameni și-au manifestat solidaritatea în cele mai diverse moduri – de la saluturi călduroase și pînă la ajutoare materiale în perioada în care am fost bolnav...

– *Ați fost arestat ?*

– Numai la domiciliu, începînd de pe 20 sau 21 decembrie, nu știu exact, pentru că nu ieșeam din casă de cînd „Europa liberă” își mărise programul la 24 de ore pe zi. Ascultam tot timpul radioul, toate posturile de la care puteam afla ceva. Pe 21 decembrie, Al. Călinescu, împreună cu soția și o prietenă, văzînd că iar nu-mi merge telefonul, au venit la mine să vadă dacă nu mi s-a întîmplat ceva. Erau șapte lucrători în jurul blocului, cu walkie-talkie. Vorbeau între ei : „Arestați-i”. Au trebuit să plece cu mașina. Și-au dat seama că nu se poate intra la mine. Mi-a povestit asta Al. Călinescu a doua zi, după-amiaza, cînd ne-am întîlnit la miting...

– *Cum v-ați îmbolnăvit ?*

– Cu ajutorul organelor de represiune. Pe 14 octombrie, după ce refuzasem, într-o convorbire cu conducerea Universității, să-mi retrag semnătura de pe apelul anti-ceaușescu, a avut loc un incident extrem de neplăcut. Am fost alergat cu o mașină pe cîteva străzi ale Iașului, cînd mă opream eram amenințat cu un lanț și un baston de cauciuc. Am fugit, urlînd „sînt scriitorul Liviu Antonesei” mai mult de un kilometru, pînă am întîlnit trei prieteni care m-au condus acasă. Totul începuse pe strada Ralet și s-a sfîrșit la Biblioteca Centrală. Mi-era frică de o înscenare – securistul a început, la un moment dat, să strige „prindeți hoțul”. În vremea aceea era foarte ușor să înscenezi ceva penal unui incomod. Cînd s-au întîmplat toate astea sufeream de o viroză care s-a complicat îngrozitor – am făcut bronhopneumonie violentă, cu febră, cu eliminare de sînge prin tuse, plămînul drept blocat cam două săptămîni ș.a.m.d. Imediat s-a vorbit în oraș, apoi în toată țara că Securitatea

a vrut să mă omoare. Nu știu dacă a dorit chiar asta, eram totuși prea cunoscut și prea se întâmpla totul în public. Probabil era o tentativă de intimidare – nu doar a mea, ci și a celor care asistau la toată povestea. Se dorea neapărat realegerea lui Ceaușescu și toată lumea trebuia speriată. S-a văzut asta și în perioada ce a precedat Congresul, și în timpul Congresului, și după, pînă a izbucnit revoluția. Cred că incidentul pomenit mi-a asigurat o anume protecție, mai mare cînd s-a vorbit și în străinătate despre el. La începutul lui ianuarie mi-au sosit zeci de scrisori trimise din Franța, de diverse persoane, care-și manifestau sprijinul, solidaritatea. Erau expediate la sfîrșitul lui noiembrie și începutul lui decembrie, au ajuns la mine tîrziu, dar cei care le-au interceptat au putut să-și dea seama că am o anume protecție internațională. Știam că sînt avertizate și principalele ambasade de la București în ce privește soarta semnatarilor apelului.

– *Ei ce-au pățit ?*

– Tratamentul a fost diferențiat. Cei mai cunoscuți, Dan Petrescu și Luca Pițu, au fost arestați la domiciliu aproape două luni. Mie mi se întâmplase ce v-am povestit înainte. Alții au fost anchetați zeci de ore în șir, fără pauză, de mai mulți lucrători care se schimbau, modificîndu-și și stilul de anchetă.

– *Vorbeați de solidaritatea oamenilor de bine...*

– Ei, da, asta a fost ceva fantastic. Mi s-au adus acasă medicamentele necesare, de negăsit în farmacii, alimente pe care, fără îndoială, trebuiau să le procure cu mare dificultate. Mi s-a trimis și un binoclu ca să pot urmări manevrele... următorilor, pentru că, mai ales în primele zile, foiau prin jurul blocului în care locuiesc, apoi s-au mai rărit... Au încercat să-mi intimideze cîtiva prieteni, logodnica, mă rog, tacîmul obișnuit. Important e că nimeni n-a cedat, că i-am simțit alături. Al. Călinescu, de pildă, îmi telefona zilnic, deși știa că e ascultat, mă vizita de cîte ori avea timp. După ce-am început să pot ieși din casă, pe 7 sau 8 noiembrie, îl vizitam și eu. Am trăit împreună, ca să zic așa, perioada pre-revoluționară. Cînd a început Timișoara, ne-am dat seama că nu mai e mult. Ne era și puțin teamă ; în principiu, urma să fim arestați, așa se procedea de

obicei în sistemele totalitare, cînd pămîntul nu le mai este sigur sub picioare...

– *Deci, a sosit 22 decembrie ; cum ați primit vestea revoluției ?*

– Știam ce se întîmplase cu o zi înainte la București, la mitingul pe care și-l organizase Ceaușescu. Mai auzisem și la posturile străine de radio cîte ceva. Simțeam că nu mai durează mult. A doua zi spre prînz, s-a comunicat instaurarea legii marțiale în toată țara și ciudata sinucidere a generalului Milea. Mi-era teamă de-o baie de sînge, care s-a și petrecut și care începuse deja la Timișoara pe 17. Credeam că fac infarct. Ce zi, Dumnezeu ! După o oră și ceva, am auzit vocea lui Dinescu la radio anunțînd fuga călăului. Am dat drumul la televizor și am urmărit revoluția în direct. Cînd a apărut Iliescu, am ieșit în stradă și m-am îndreptat cît am putut de repede spre centru. În Piața Unirii, primul miting. Foarte mulți oameni cu sticle de bere și vin – asta m-a întristat, am vrut să mă întorc acasă. Mai tîrziu, am aflat că special cineva dăduse ordin să se introducă băutura. Nu știu nici acum cine. Nu m-am dus acasă, ci la fostul consiliu județean de partid, acolo era alt miting. Ardeau sute de kilograme de maculatură – *opirili, portretili* etc. Pînă să-mi dau seama ce se întîmpla, m-am pomenit la Radio Iași să vorbesc. Nu mai vorbisem niciodată la un post de radio. Cred că am fost emoționat. Ceva ciudat se întîmpla și acolo. Eram dizidenți, oameni de bine, dar și securiști, și informatori pe care-i știam... Soția lui Dan Petrescu a spus : „Puțini am fost, mulți am rămas”. Chiar la pupitru era un ins care dimineața publicase în „Cronica” un articol despre marele geniu și fasciștii de la Timișoara. O mare confuzie care, din păcate, se păstrează încă, și nu doar la Radio...

– *De la radio unde ați plecat ?*

– Mai întîi la un miting studentesc din Piața Tineretului, unde am spus cam ce spuseseam și la radio. Textul a apărut în primul număr post-revoluționar al „Convorbirilor”. Apoi, două zile și două nopți am stat la sediul FSN, dovedindu-mă util mai ales în liniștirea mulțimii adunate în jurul clădirii pentru a proteja sau pentru a revendica diverse lucruri.

– *Sînteți membru al FSN ?*

– Nu, nu sînt. Am fost propus pentru ambele Fronturi de la Iași, dar a trebuit să refuz. Politica nu e pentru mine, cel puțin nu cea profesionistă. Am acceptat, la solicitarea domnilor Ion Caramitru și Dan Hăulică, să fac parte din Comisia Culturală de la nivelul Consiliului FSN pe țară, dar a trebuit să-mi dau și de acolo demisia.

– *De ce?*

– E simplu, pentru că anunțasem că nu voi intra în nici un partid, indiferent de nuanța sa politică. În momentul în care FSN s-a declarat grupare politică, eu nu mai aveam ce căuta acolo.

– *Sînteți deci împotriva Frontului?*

– Nu sînt nici împotriva Frontului, nici împotriva celorlalte partide, atît timp cît respectă regulile democrației. S-au făcut multe lucruri bune și nu puține greșeli. Important este însă că s-a ajuns la acordul istoric din 1 februarie, care a putut fixa cadrul unui dialog și posibilitățile instaurării unei democrații autentice – și nu originale, cum îmi era teamă la un moment dat.

– *Acum nu vă mai este teamă?*

– Oricum, mult mai puține. Cred că s-a evitat riscul unei scindări nedemocratice, pasionale a națiunii.

– *Vreau să ieșim puțin din politică. Deci, cum priviți viitorul culturii românești?*

– Nu putem ieși din politică. Tocmai o politică fundamentată pe valorile democrației poate asigura viitorul acestei culturi, precum și pătrunderea ei în lume. Am mari speranțe că putem deveni o mare forță culturală în această parte a lumii prin reluarea legăturilor firești cu perioada interbelică. Trebuie recuperată în întregime în ce are ea mai valoros, și nu doar pe fragmente. Și, de asemenea, prin instalarea unor relații la fel de firești cu spațiul din afară. E nevoie, în același timp, de o intensă concentrare asupra noastră și de o deschidere de nimic artificial împiedicată.

– *Planuri de viitor?*

– Aș vrea ca revista la care lucrez să devină una din cele mai bune din țară, un instrument al concentrării și deschiderii de care vorbeam. Avem o echipă foarte bună și destul de tînără. În rest, aș vrea să mai găsesc și timpul pentru a-mi scrie cărțile. Deocamdată, mai pot trăi din ce-am scris

înainte și n-am reușit să public, dar asta nu mai durează mult. Am nevoie de un climat de siguranță și de libertate și sper că îl vom avea cu toții. Altfel, degeaba s-au sacrificat atâtea vieți, degeaba a curs atâtea sânge.

(Interviu realizat de Răzvan Haritonovici,
„Pur și simplu”, anul I, nr. 7, 15 februarie 1990)

Despre infidelitate

– *Nu știu în ultimii ani câte autobiografii ai scris tu, dar cred că ar trebui să începem dialogul la care am convenit prin a prezenta, într-o formă pentru care singur vei opta, toate câte s-au petrecut în viața ta din, să zicem, 1975 și până acum.*

– Păi ar fi destul de simplu – dar să văd dacă reușesc asta. Probabil că primul eveniment important s-a petrecut în 1974, când a apărut „Opinia studentescă”. Am fost printre redactorii fondatori ai revistei, rămânând la ea, într-o primă fază, până în 1976 – când am terminat facultatea – ca redactor-șef adjunct. Apoi am continuat să colaborez cu „Opinia...” și cu „Dialogul”, care îmi erau reviste foarte dragi (de aceea și volumului de eseuri din '88, de la „Junimea”, i-am spus „Opinii, dialoguri”, ca un omagiu adus celor două reviste), și-am revenit la „Opinia studentescă” la sfârșitul lui '79 în calitate de redactor-șef adjunct și de coordonator (nestudent) al revistei. Așa a început o a doua etapă de presă studentescă care a durat până prin mai 1983. Adică până când, în urma unor incidente curioase cu organele de ordine, a trebuit să plec de acolo.

– *După scoaterea pe piață a numărului 4-5 din 1983...*

– ...numărul 4-5 era ultimul făcut de mine cu echipa de atunci, deși avusese loc ancheta „organelor”...

– *...în 18 mai.*

– Într-adevăr ! De altfel am și publicat un poem referitor la această dată în numărul respectiv al revistei. Poemul era deja scris, i-am schimbat doar titlul și l-am publicat...

– *Un titlu care se pare că a supărat pe cineva : „Comunicare mecanică, spre sfârșit de secol, privind pura sa mișcare autoreferențială, poem scris pentru a coborî la un prag suportabil noxele adunate de-a lungul zilei de 18 mai”.*

– În urma apariției acestui poem, se pare că au decis că e mai bine să mă dea afară. Probabil i-a iritat, știu eu? Poate altfel ar fi găsit alte metode, mai pașnice, deși mă îndoiesc, pentru că tot atunci i-au dat afară de la „Dialog” pe Alexandru Călinescu și pe Sorin Antohi. Cu toate că ei nu publicaseră nici un poem cu 18 mai...

– *Ce a urmat după concediere? Probabil că publicistul Liviu Antonesei era un nume cunoscut, care nu putea să dispară peste noapte.*

– Am continuat să public. Mi-au apărut două cărți (*Semnele timpului*, eseuri, Editura Junimea, 1989, și *Pharmakon*, poezii, Editura Cartea Românească, 1989, care fusese predată încă din '80-'81), circa o mie de articole (din '74 încoace) și câteva zeci de studii științifice în mai multe domenii învecinate, de la filosofia culturii la sociologia educației, pedagogie, filologie și altele. Cam acesta ar fi traiectul începînd din anii studenției și pînă la revoluție.

După revoluție, am intrat în colectivul de la „Convorbiri literare”, mai întîi în Comitetul provizoriu de coordonare, iar de la 1 februarie redactor-șef adjunct.

– *Legată de biografia ta tumultuoasă, aș avea o întrebare: există diferențe notabile între rezistența, în plan cultural, a individului și cea politică? Pentru că în ultimul timp Liviu Antonesei a fost prezentat în presă doar ca dizident.*

– Să fie clar: dizident n-am fost pentru că nu am fost nici marxist, nici membru de partid, iar opozant fățiș am devenit destul de târziu... De fapt, au existat câteva etape. Prima formă de rezistență era pur culturală: încercam să scot o revistă cît mai cinstită posibil, în cele două resorturi (de actualități și cultură). Lucrurile au mers cît au mers, în '83 nu s-a mai putut, probabil pentru că revistele erau date la „Europa liberă”, și apoi a fost ancheta de care ți-am vorbit. Deci, în prima etapă, era o încercare de a rămîne un intelectual cinstit care să-și facă treaba fără lozinci, fără hau-hau-uri... Cît s-a putut, s-a putut... Ei, dar s-a ajuns la un moment cînd, începînd din primăvara lui '89, foarte mulți scriitori au fost interziși. Dacă lucrurile ar mai fi durat, poate am fi fost interziși cu toții, într-o formă sau alta! Primul act de rebeliune (nu era nici de rebeliune, doar de solidarizare profesională) a fost în mai '89, cînd am refuzat

să mai public în presă (și am anunțat în scris acest lucru) atît timp cît mai există scriitori interziși. Poziția mi-a fost acceptată și, deși nu publicam, au continuat să apară articole despre cărțile mele.

Ei, dar tensiunile se tot acumulau. În viața culturală, scriitorii de mare valoare continuau să fie eliminați : Paleologu, Doinaș, Ana Blandiana, Alexandru Călinescu și așa mai departe... Ți-era și rușine : vedeai că unii oameni spun ceva. Nu puteai să stai și să nu spui nimic. Nu ajungea faptul că nu publici. În plus, începînd de la sfîrșitul lui august totul a devenit iritant : venea Congresul...

– *A urmat debutul tău în amfiteatrul social ca opozant politic. Scurta și senzaționala ta „carieră” de adversar al puterii a umplut ample spații în publicații vest-europene de renume și în emisiunile unor posturi de radio străine. De fapt, ca opozant cultural, cariera ta a început de foarte mult timp...*

– Cam de la început, din 1974...

– *Am vorbit despre activitatea desfășurată la „Opinia studentescă”. Grupajul de poezii apărut sub titlul „Ars amatoria” în numărul 5 din ’83. Există acolo un vers care poate fi motivul conversației noastre : „Tăcerea apasă între noi ca o dungă verticală”.*

– Îmi amintesc versul... Uite, la „Opinia...” a apărut, dar în volumul scos la Cartea Românească nu a mai apărut ! Deci acolo vigilența a crescut în progresie geometrică ! Mai ales după incidentele cu Blandiana de la „Amfiteatru”, nu se mai putea publica nimic.

– *Fișa ta biografică mai cuprinde un poem cu un titlu original și incitant...*

– Da, este vorba, cred, despre cel apărut în ultimul număr din ’82 al „Opinie...” : „Poem de dragoste în maniera neoromantică ușor malformată”. Era o poezie apocaliptică, dar și resurecțională.

– *Îmi voi permite să-ți citez un vers și apoi să te rog să rememorăm, împreună, traiectul tău ca opozant politic în ale culturii : „Un cancer temeinic săpînd fundația lumii”...*

– Știi ce e culmea ? Acest vers a mai apărut, cred, și în volum !

Este sigur un lucru : cînd scrii poezii nu te gîndești la ce scrii. Adică subconștientul vorbește. Și probabil că în sub-

conștientul meu funcționa convingerea că lumea în care trăiesc e o lume care se prăbușește, dar în același timp trebuia să existe și șansa resurecției. O poezie pesimistă, dar nu și fără speranță... În poezie nu e nimic conștient, decît, poate, construcția. Restul vine din tine, pentru că nu fabrici versurile. (Unii le fabrică. Treaba lor!) În partea de eseistică (literară sau filosofică) poate acționa și acolo subconștientul, dar nu în mod esențial...

– *Și atunci cum rămîne cu eseul „Fragmente despre poezie”, în care realizai o metaforă a morții și a poeziei?*

– Eseurile despre poezie sînt legate de poezie. Se scriu cam în aceeași stare. Cînd nu găsești forma versului, folosești forma teoretică. Dar există și o altă eseistică mai lucidă. M-am folosit de ea pentru a pune o serie de probleme ceva mai deschis. Tot în niște „Fragmente de poezie” iau, foarte clar, în discuție chestiunea acordului poetului cu puterea. Poetul nu are treabă cu puterea, nu este de partea puterii, el este ori neutru, ori împotriva puterii. Acela era un text mai exasperat.

– *Se poate vorbi de o școală a eseisticii la Iași?*

– Fenomenul a fost demonstrat! În toți acești ani și-au cîștigat un incomensurabil renume esești precum Dan Petrescu, Luca Pițu, Valeriu Gherghel, Dan Alexe (care acum este la BBC și am auzit că va trece la „Europa liberă”) și alții. De asemenea, paginile revistelor ieșene au găzduit și nume din țară, precum dl. Șora (care semna sub pseudonim, fiind interzis după afacerea cu meditația transcendențială) sau Dan Arsenie.

– *Caruselul istoric se învîrte amețitor de repede. Se produc schimbări în lumea culturală ce riscă să-i prindă nepregătiți pe cei angrenați în noul sistem pe cale de a se naște. În acest context s-a petrecut și transformarea revistei „Convorbiri literare” din lunar în săptămînal. A fost necesară o astfel de schimbare a regimului de apariție?*

– A fost necesară! Dacă în România s-ar fi produs doar trecerea de la o democrație la altă democrație, la o schimbare de putere parlamentară, ar fi fost foarte simplu. Deci ne-am trezit după 45 de ani de dictatură cu o economie la pămînt, cu o cultură maltratată cît s-a putut și, mai grav, cu o masă a populației complet depolitizată. În condițiile noi, trebuie să te ocupi de acești oameni, să-i informezi politic,

să le oferi comentariu politic și analiză politică, pentru că trebuie să-i educi politic. De aceea a trebuit să ne schimbăm profilul. Angajându-ne politic, am arătat că nu vrem să stăm departe față de procesul de construire a noii democrații. Nu se poate trăi într-un turn de fildeș !

– *Observ o trecere a ta de la polemistul literar la comentatorul politic. Este vorba de o reorientare a publicistului Liviu Antonesei ?*

– Cîtuși de puțin ! Dar polemica o faci în funcție și de contextul în care te situezi. Sigur, în vechiul regim era mult mai simplu să polemizezi pe chestiuni literare. Adevărul trebuie spus pînă la capăt !

– *Și atunci crezi cumva că rolul publicistului este de a educa politic ?*

– Este și acesta ! Dacă are competența necesară. Eu, care am făcut studii de sociologie și am o oarecare orientare în domeniu, măcar teoretic, este de datoria mea să fac și educație politică. Nici eu nu mă bag oriunde ! Mă pronunț acolo unde, cît de cît, mă pricep, fie în funcție de niște cunoștințe anterioare, fie datorită spiritului de observație.

– *Și nu ți-e teamă că vei fi acuzat de infidelitate față de literatură ?*

– Eu știu ? Cum să-ți spun, dragul meu, iubirea mea cea mai mare rămîne literatura. Eu sînt pentru dragoste, dar sînt momente cînd ești nevoit să faci loc rațiunii. Pentru ca noi toți să putem face literatură cum se cuvine mai tîrziu, trebuie acum să facem politică, să ne pregătim terenul pentru o societate în care vom face literatură fără a mai fi nevoie să ne preocupe politica – societatea aceea liberă în care se va reveni la diviziunea socială a muncii.

– *„România literară” a fost acuzată că este „rușinos de literară”. Nicolae Manolescu argumenta această poziție...*

– ...iar imediat după interviul de la televiziune (la care cred că te referi) a publicat un articol în „România literară”, ca urmare a incidentelor din 29 ianuarie și după cele din februarie, în care se întreba, de fapt, dacă există un drum către normalitate.

– *Datoria de a face educație politică mai ales, asumarea fermă și publică a unei astfel de datorii nu sînt în detrimentul educării estetice pur literare ? Întreb pentru că într-un recent interviu luat de Dumitru Țepeneag lui Alain*

Robbe-Grillet s-a vorbit de pericolul ca, din punct de vedere cultural, din occident să nu luăm doar restaurantele de tip McDonald.

– Pentru moment această fobie este falsă. S-a putut vedea și în ultimii ani ai comunismului că există o foame reală de carte bună. Avem un public educat și care așteaptă carte bună. Fără îndoială că va fi o explozie a subliteraturii (începînd de la aceea S.F. nu de cea mai bună calitate și cea polițistă și pînă la cea pornografică), dar nu cred că este un pericol imediat. Încă nu avem bunăstarea care îl îndepărtează pe om de cele spirituale... Eugen Ionescu spunea că „dacă există o salvare pentru cultura europeană, aceasta stă în tineretul din Est”. Tineretul reprezintă posibilitatea noastră de renaștere culturală. La Iași, în jurul „Dialogului” și al „Opinieii studențești” totdeauna a existat o mișcare culturală vie și dinamică. Bănuiesc, de asemenea, că și în jurul „Echinoxului” se petrece același lucru, sau la București, la „Phoenix”, și în multe alte locuri. Totul este să nu-i înșelăm, să nu le confiscăm Revoluția...

– Am dialogat timp de o oră. Să înțeleagă, acum, în final, cititorii acestui interviu că statutul publicistului Liviu Antonesei, de comentator politic, este tranzitoriu ? Infidelitatea este un travesti al unui rol pe care îl joci doar pentru că este dictat de scenografia socială a momentului ?

– Eu sper să fie tranzitoriu ! Nu sînt atît de pasionat de politică încît pînă la sfîrșitul vieții să fac doar asta. Dar o voi face cît va fi nevoie, adică pînă vom avea „normalitatea... normală” ! Apoi mă voi întoarce doar la literatură !

(Interviu de Ștefan Radu,
„Ateneu”, nr. 4, aprilie 1990)

Drumul istoriei nu este spre comunism

– Cine sînteți dumneavoastră, domnule Liviu Antonesei, și de ce candidați la alegerile din 20 mai ?

– Credeam că o să mă întrebați „ce am făcut în ultimii 5 ani ?”, dar, într-un fel, m-ați întrebat și asta. Deci, cine sînt ? Sînt un scriitor care, nemulțumit de ceea ce vede în ședințele CPUN-ului, de foarte mulți din „parlamentarii provizorii”, s-a decis să nu mai stea deoparte, să nu se mulțumească numai cu observarea fenomenului politic, ci

să încerce să participe efectiv la luarea deciziilor care ne privesc pe toți. Am studiat psihologia și sociologia la Universitatea din Iași, am lucrat în învățământ și în cercetarea științifică, iar în decembrie m-am transferat la „Convorbiri literare”, unde sînt redactor-șef adjunct.

– *Știm că ați lucrat mai mulți ani în presa studentască...*

– Da, între 1974 și 1983, în paralel cu studiile și activitatea profesională, am lucrat la „Opinia studentască” și „Dialog”. Am, deci, o anume experiență a presei și, tocmai bazîndu-mă pe această experiență, m-am decis să revin în domeniu. Consider că fiecare trebuie să lucreze acolo unde se pricepe. Cînd, în mai 1983, în urma unei anchete a securității, am fost eliminat din presă, am resimțit cumplit lipsa acestei activități, care e foarte dinamică, foarte vie. În momentul de față, cred că presa are o triplă însemnătate : informarea publicului ; formarea unei reale culturi politice, absentă după aproape 50 de ani de comunism ; controlul puterii pentru a nu ne întoarce de unde am plecat. Datorită acestei însemnătăți am părăsit cercetarea științifică, unde înregistrasem anumite succese, care-mi dădeau destule satisfacții. Împreună cu colegii mei de la „Convorbiri”, încercăm să dăm revistei, în acest moment de deschidere, un spirit mai tineresc, mai apăsător critic.

– *„Convorbiri literare” a fost revista „Junimii”, nu alta era linia revistei la întemeiere...*

– Perfect de acord, nu alta era linia la întemeiere, dar, din păcate, această linie s-a cam pierdut în timpul comunismului. Noi încercăm acum – nu-mi dau seama cu cît succes – să revenim la spiritul „Junimii”, care era unul eminamente critic în toate privințele și nu doar în ce privește literatura.

– *Vreți să spuneți că revista era, în ultima vreme, a „junilor bătrîni” ?*

– Nu neapărat, întrucît erau destul de mulți redactori cu spirit tînăr, numai că, din cauza politicii „de îndrumare” și a cenzurii, nu prea reaușeau să-și facă treaba în conformitate cu talentul lor real. Sper să nu devenim „junii corupți” !

– *Mi-ați răspuns de ce candidați, am văzut însă că sînteți trecut pe lista pentru Senat a Frontului Popular Român. Faceți parte din acest partid ?*

– Nu, nu fac parte, sînt un independent, dar Frontul Popular a avut deosebita amabilitate să-mi ofere un loc pe lista sa și, mai ales, mi-a oferit locul fără să mi-l condiționeze prin apartenență, ceea ce vine în întîmpinarea programului meu care, între altele, este axat pe drepturile individuale. Este vorba de drepturile individului în raport cu statul, cu colectivitatea. „Drepturile omului” este o formulă generoasă însă foarte generală, ea nu cuprinde – nu are cum – diferența, specificitatea individului singur. Părerea mea este că democrația trebuie să înceapă de la individ, de la insul singur, de la omul real. Într-o democrație autentică, nu majoritatea are întotdeauna dreptate, sînt momente în care și individul are dreptatea sa, iar democrația reală i-o și face. Majoritatea nu poate decide în toate problemele individului, ar însemna să înlocuim o formă de tiranie cu alta.

– *Domnule Antonesei, sper să nu uitați că a mai fost ucis o dată profetul și preferat/ales tîlharul !*

– Nu știu cît sînt eu de profet, dar sper că nu sînt tîlhar ! Sper să pot dovedi asta. Dar aș dori să detaliez puțin cîteva chestiuni ce țin de drepturile individuale. În genere, se susține că principiul democrației e acela al majorității, ceea ce e exact în oarecare măsură. Dar dacă, întotdeauna, majoritatea ar fi avut dreptate, omenirea ar fi rămas în stadiul primatelor, nici o invenție, nici un comportament novator n-ar fi fost cu putință. Sînt o mulțime de domenii în care principiul majorității n-are nici un sens – de la creația artistică, unde decide talentul, pînă la știință, unde decide competența. Principiul majorității este valabil numai în plan propriu-zis politic, iar acolo numai dacă avem de-a face cu cetățeni conștientizați politic, nu simple entități statistice, cum se întîmpla în comunism. Între altele, comunismul desființase, odată cu alte drepturi, diferența dintre public și privat, dintre personal și general, astfel încît, pentru a-și păstra cît de cît o viață personală, individul ajunsese să se dedubleze, să se schizofrenizeze – de teama represiunii, a „corecțiilor”, insul spunea una la serviciu sau în public și alta acasă sau între prieteni. Acest fapt a avut consecințe dezastruoase asupra individului, asupra autenticității sale și chiar asupra sănătății sale mintale. Ajunsesem un întreg popor de nevrozați ! Comportamentul individului, mai ales cînd era considerat deviant în raport cu norma

comunistă, era înregistrat de organele specializate, de securitate, de partid etc., iar apoi urmau represaliile. Știu bine despre ce vorbesc, întrucît am avut adesea parte de „avertismente”, amenințări ș.a.m.d. Eram înregistrați tot timpul, iar acest lucru este absurd. Convingerile personale, fie ele politice, filosofice sau artistice, nu trebuie să constituie o preocupare a statului. Individul trebuie apărut în această privință de posibilele abuzuri ale statului, întrucît individul este cel slab, pe cînd orice stat este puternic. El trebuie protejat, prin mijloace constituționale, cel puțin atît timp cît convingerile și acțiunile sale nu pun în pericol viața sau libertatea altcuiva, cît timp nu îndeamnă la violență, ură, distrugere.

– *Puteți fi concret?*

– Desigur. Uitați, de pildă, în vechiul regim, Securitatea aduna o mulțime de date despre indivizii considerați „periculoși”, iar aceștia erau sute de mii, poate chiar milioane. Cum știm cu toții, datele din aceste dosare erau culese prin mijloace ilegale, anticonstituționale – violarea corespondenței, ascultarea convorbirilor telefonice, ascultarea altor convorbiri, „turnătorie” ș.a.m.d. Acest lucru este absurd, în nici o democrație din lume nu se procedează așa fără riscul de a compromite puterea constituită. De pildă, în iarna trecută, Elveția a cunoscut o zguduire social-politică de mari proporții cînd s-a aflat că serviciile secrete dețin asemenea dosare despre cîteva sute de mii de cetățeni. Scandalul nu s-a încheiat nici acum. Statul însă culege date despre cetățean prin tot felul de mijloace, de aceea este foarte important ca individul să știe ce fel de date sînt adunate despre el, de către cine, în ce scop, pentru a se putea proteja împotriva abuzurilor posibile.

– *În acest scop ar putea fi folosite și instrumentele informatice?*

– Bineînțeles, în unele locuri s-au și constatat astfel de abuzuri. Tehnica informatică va pătrunde peste tot la noi în viața economică, în administrație, în viața de zi cu zi. Este normal să fie așa, acest instrument este strîns legat de evoluția întregii noastre vieți, dar, ca orice tehnică, poate fi folosită și spre binele individului și societății, dar și spre răul lor. Poate fi un mijloc foarte periculos de control și manipulare. De aceea, legea trebuie să fie foarte exactă și

precaută în această privință. Cum viitorul Parlament va fi și o Constituantă – sau, în primul rînd, o Constituantă – consider că ar trebui să se introducă articole speciale în Constituție în ceea ce privește drepturile individului la intimitate, periodicele îndosarieri și abuzurile informatice. Presupunînd că aş fi ales, bineînțeles că voi urmări cu atenție aceste aspecte.

– Am observat că în campania electorală se folosesc mai ales noțiuni colective, de genul muncitorime, clasa țărănească, intelectualitate. Dumneavoastră sînteți de partea cealaltă.

– E normal, eu stau de partea a ceea ce este viu și real, nu de partea abstractului. Noțiunile respective sînt viabile pentru știința socială și pentru cea politică, dar nu pentru politica efectivă, care trebuie să pornească întotdeauna de la individul real, de la omul din carne și sînge, înzestrat cu rațiune și sentimente. Nu clasa muncitoare suferă sau se bucură, nu intelectualitatea creează opere artistice sau științifice, ci muncitorul Ionescu sau intelectualul Popescu. Țăranul Ion poate fi foarte harnic, pe cînd țăranul Gheorghe mai leneș. Nu? În plus, chiar clasele și grupurile sociale sînt ceva mai multe decît cele 3-4 clase cu care operează gîndirea de factură marxistă sau marxizantă.

– Se vorbește foarte mult despre egalitate, în programele politice. Cum o definiți, în ce măsură este un concept viabil pentru o democrație?

– Egalitatea, în sensul egalizării, cum a fost utilizată în comunism, este un concept absurd, care nu are nimic de-a face cu democrația. În societățile democratice, singura egalitate posibilă este aceea în fața legii, egalitatea legislativă, deci. Mai există, desigur, și egalitatea în fața lui Dumnezeu. În plan pur omenesc, nu poate exista decît egalitatea de natură juridică, în rest, oamenii nu-s egali. Cum să fie egal un muncitor harnic cu unul leneș? Sau ce fel de egalitate poate exista între țăranul ce-și muncește ogorul de-a lungul anului și acela care așteaptă mila lui Dumnezeu sau a statului providențial? Importantă nu este deci această „egalitate” care conduce spre „egalizare”, de fapt, spre nivelarea de tip comunist, ci libertatea. Noțiunea centrală a democrației este libertatea – de opinie, de inițiativă economică, de opțiune politică, de creație artistică sau științifică,

de asociere sau separare ș.a.m.d. Numai libertatea permite construirea fiecărei ființe în funcție de aspirațiile și posibilitățile pe care le are. Doar libertatea favorizează pe muncitorul harnic, pe țăranul destoinic sau pe intelectualul care chiar are ceva de spus sau de făcut. Trăim cu toții cam la fel – și trăim foarte rău. Bine nu trăiau decât profitorii de criză – de la vîrfurile nomenclaturii comuniste la speculanții de ultimă speță.

– *E de înțeles că în numele așa-zisei „egalități” s-au putut petrece atîtea nedreptăți...*

– Desigur, această „egalitate” este chiar sursa nedreptăților. În loc de libertate, unicitate, diferență, care-s noțiunile centrale ale unei democrații, s-a tot marșat pe această „egalitate”. Un concept complet fals și periculos. Mai trist este faptul că această manieră de a privi lucrurile este utilizată în continuare de către „noua putere”, iar rezultatele sînt vizibile – o scădere teribilă a producției, chiar sub nivelul aceleia din perioada corespunzătoare a anului trecut. Nu știu din ce motive – probabil, electorale – au fost mărite salariile fără a ține seama de producție, au fost create artificial diferite tensiuni între grupurile sociale, a fost stopată în fașă inițiativa economică. Aceste fenomene sînt, desigur, și rezultatul folosirii cu obstinație a unei terminologii socio-politice învechite.

– *Dar această terminologie are un corespondent foarte puternic în mentalitate, nu ?*

– Ba da – și, din păcate, nu doar la nivelul populației, ci și la acela al așa-zisei „clase politice”. Se poate explica acest lucru prin faptul că este vorba de o terminologie folosită abuziv aproape 50 de ani și ea nu poate să dispară cît ai bate din palme. Cel puțin la nivelul masei. Eu sper că, pentru început, vor apărea schimbările la vîrf, deși foarte greu. Foarte mulți din politicienii noștri au aparținut acestui sistem de gîndire care pare mai greu de zdruncinat decît speram cu toții în primele două luni de după revoluție. Or, acest mod de gîndire e complet eronat, e mai mult fals, e foarte periculos și nu poate duce decît la creșterea tensiunii sociale și la dezastrul economic și poate politic.

– *Un ziarist de la BBC se întreba dacă nu sîntem atît de utopici încît să propunem programe în care să se prevadă schimbarea poporului. Dar nu cumva acest popor nu poate fi schimbat ?*

– În general, un popor nu poate fi schimbat, cel puțin nu într-un timp foarte scurt. Schimbările majore apar doar la zeci sau sute de ani. Nici nu este nevoie să fie schimbat ; poporul român are o mulțime de calități – inteligență, rapiditate în învățare, spirit de inițiativă în toate planurile – care trebuie puse în valoare. Nu poporul român trebuie, deci, schimbat, ci condițiile, cadrele de viață economică, socială, politică și culturală în care trăiește. Despre românii plecați în exil, am auzit că, în cele mai numeroase cazuri, s-au adaptat foarte bine la condițiile de concurență ale societăților de tip democratic, indiferent că erau muncitori, ingineri sau medici. Deci, nu problema calității trebuie avută în atenție, ci aceea a condițiilor care să stimuleze aceste calități. Ca orice popor, și al nostru are defecte pe care regimul comunist nu a făcut altceva decât să le exacerbeze. Este păcat să observi cum are loc manipularea lui tocmai în funcție de aceste defecte – lipsa de cultură politică și de informare în domeniu, un fel de invidie structurală concentrată în proverbul „să moară și capra vecinului” – în loc să-i pui în valoare indiscutabilele calități. Am însă o încredere absolută în inteligența acestui popor și în capacitățile sale de învățare, de redescoperire a spiritului de inițiativă și nu mă îndoiesc că, pînă la urmă, va ști să-și aleagă calea care-l favorizează pe termen lung, evitînd unele avantaje imediate ce sînt tot atîtea dezavantaje, dacă privim spre viitor.

– *În mai multe articole, ați mizat pe tineri, fiindcă în ei vedeți una din forțele necesare schimbării. Pe de altă parte, sînt voci care susțin că tinerii sînt „cumpărați”, că sînt victime ale manipulării. Ce spuneți de asta ?*

– Scuzați-mi expresia, dar o prostie mai mare rar mi-a fost dat să aud. Eu mizez pe tineri tocmai pentru că ei sînt cel mai greu de mințit, de cumpărat, de manipulat. Au demonstrat asta în decembrie – ei au fost primii care au refuzat minciuna comunistă și o refuză în continuare. Noi, adulții, cei mai mulți dintre noi, sîntem mai ușor de mințit, de manipulat, mai conformiști. Ei au ieșit primii în stradă – și asta cu prețul vieții – iar adulții, părinții lor, i-au urmat mai mult de rușine și dintr-un fel de egoism altruist – „dacă moare el/ea, mai bine să mor și eu”. Nu mă îndoiesc că, dacă vom greși din nou, ne vor judeca la fel de aspru ca și

înainte de 22 decembrie și vor avea dreptate deplină. Mai ales că acum nu mai avem nici o scuză – în fond ni s-a oferit, ne-au oferit o șansă să ne spălăm de păcate. Nu înțeleg de ce tinerii, fiind o forță și din punct de vedere electoral, nu și-au făcut un partid al lor, care să le reprezinte mai bine interesele decât oricare altul. În Ungaria, partidul tinerilor, creat cu numai o lună și ceva înainte de alegeri, a câștigat aproape 10 la sută din voturi...

– *Ați scris de mai multe ori despre vinovăția colectivă și despre vinovățiile diferențiate pentru ceea ce s-a întâmplat în timpul dictaturii comuniste. Credeți că cei ce s-au supus 30 sau 50 de ani pot hotărî pentru tineri care, oricum, sînt mai puțin vinovați, ba chiar au spălat o parte din vina generală? Ce valoare are votul celor „prea supuși”?*

– Cum să vă spun, mi-ați pus o întrebare extrem de dificilă. Ceea ce e limpede este faptul că, în orice democrație, un vot este un vot, orice vot are aceeași valoare cu oricare altul, iar valorile cumulate ale tuturor voturilor vor decide, în funcție de felul în care vor fi cumulate, drumul pe care-l vom parcurge – la democrație reală ori la un nou totalitarism, poate nu chiar purpuriu, ci numai roz bombon. Fiecare este liber, are dreptul să voteze după cum îi va dicta conștiința. Nu mă îndoiesc că acei indivizi care au, într-adevăr, o conștiință morală și politică vor vota gîndindu-se mai degrabă la viitorul țării decât la aproximativele facilități ale prezentului, la un anume confort datorat inerției și nu inițiativei. Prezentul ni se înfățișează ca un moment în care inițiativa a reapărut în politică, în viața socială, culturală, dar aproape deloc în cea economică. Avem o economie stagnată imposibil de vindecat prin măsuri cosmetice. Părerea mea este că electoratul ar trebui să sprijine forțele ce mizează pe o schimbare rapidă, iar nu pe cele care doresc să păstreze structurile economice învechite. Mă opresc aici – nu mi-am propus să influențez electoratul, fiindcă s-ar putea să se dovedească mai matur decât credem noi, ci numai să semnalez niște probleme.

– *Să revenim la o chestiune pe care am mai abordat-o. Sînteți, deci, un candidat independent pe lista Frontului Popular. De ce?*

– Păi, din mai multe motive. Mai întîi, pentru că, așa cum e redactată *Legea electorală*, un independent nu are

nici o șansă în alegeri decît dacă se asociază cu un număr destul de mare de alți independenți cu care se poate înțelege în ce privește programul. Nu am găsit așa ceva. În plus, cu Frontul Popular am anumite coincidențe de program – începînd de la integrarea culturală a românilor din alte părți, cum ar fi Basarabia și Bucovina, pînă la orientarea economică neoliberală. Eu aș fi un fel de liberal sau mai degrabă neoliberal, independent, deoarece consider că și individul are dreptul să participe la viața politică, nu numai partidele.

– *Știm că ați fost la București, la Adunarea generală a scriitorilor, că ați fost ales în Consiliul de conducere al Uniunii Scriitorilor. Dar nu despre asta dorim să vă întrebăm, ci despre atmosfera politică din București. Cam cu cine votează lumea ?*

– Este o întrebare foarte dificilă. Am stat patru zile în București, dar am fost mereu în ședințe și în discuții cu colegii mei, scriitorii. Nu am putut deci sonda electoratul, care este mult mai divers decît o mie și ceva de scriitori. După ce m-am întors, am văzut în presă cîteva liste de independenți pentru circumscripția București (cu Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Petru Creția, Octavian Paler, Radu Popescu ș.a.), oameni extraordinari, care s-au implicat în politică nu din orgoliu, ci pentru că doresc binele țării. Cred și sper că au șanse destul de mari de a fi aleși în Senat și în Adunarea Deputaților. Sînt de părere că unii dintre independenți, tocmai pentru că nu sînt politicieni propriu-zisi, iar în momentul de față avem destul de puțini asemenea politicieni abilitați, reprezintă o sursă reală pentru țară. Cum s-a întîmplat și în alte țări din vecini – Polonia, Cehoslovacia, chiar U.R.S.S., unde mulți scriitori și, în general, intelectualii au simțit nevoia să iasă din „turnul de fildeș”, care, altfel, riscă să devină rapid un „turn de scrum”.

– *Credeți că, odată cu Ceaușescu, a murit și comunismul ?*

– Este ceva foarte ciudat aici. În principiu, comunismul a decedat în România, de fapt, cum spunea poetul Mihai Ursachi, comunismul este născut mort. În sensul că această doctrină, fiind fundamental împotriva vieții, este ceva mort ca proiect social. Din păcate, pe cît este el de mort, și ca

principiu, și ca efect al revoluției din decembrie, pe atît sînt de îndărătnice zvîcolirile sale de factură neocomunistă. Această agonie, ce se prelungește precum aceea a balaurului cu șapte capete, riscă să ne facă să pierdem o mulțime de timp, în loc să trecem la proiectarea viitorului nostru social și economic. Riscăm să pățim ce-a pățit Polonia, care a pierdut aproape zece ani pînă cînd s-a decis să treacă la reformele structurale. Iar dacă Polonia a avut măcar scuza pretextului internațional nefavorabil, noi nu avem nici o scuză. Sperăm din toată inima că România va fi scutită de aceste zvîcoliri, iar acum sper că ele nu se vor prelungi prea mult. România, în situația ei economică, nu-și mai poate permite să irosească vreo zece ani. Ne-ar scoate complet în afara Europei, în afara istoriei reale a continentului și a lumii.

– *Ce e neoliberalismul, ce înseamnă reformele economice, la noi a mai funcționat o economie liberală?*

– La noi, în perioada dinainte de război, a funcționat o economie cu caracteristici liberale. De fapt, un fel de liberalism destul de bine încadrat în protecționism, tocmai datorită slăbiciunilor structurilor economiei naționale, care era în plin proces de construire pe fundamente industriale. După aceea au venit comunismul, centralizarea, industrializarea forțată și prost echilibrată ș.a.m.d., așa că, în multe privințe, trebuie să o luăm de la capăt, în altele, să reconvertim diferitele unități productive. Economia liberală presupune două aspecte majore : proprietatea și circulația. Proprietatea poate fi de mai multe feluri : privată, de stat, prin asociere, iar neoliberalismul implică toate aceste tipuri de proprietate cărora, prin mecanismele pieții libere, le permite să funcționeze în strînsă legătură cu principiile productivității maxime, ale rentabilității și plusvalorii reale. O economie de piață cere muncă, iar nu simulacrul muncii. Trebuie să se renunțe la „noi ne facem că muncim, ei se fac că ne plătesc”. Cine muncește, acela chiar este plătit. Nu cred că românii le este frică de muncă, cred că sînt victimele unei mentalități economice învechite și neproductive, mentalitate, din nefericire, foarte bine speculată de inamicii schimbării. Să fie limpede – nu mă refer la specialiștii autentici (economisti sau ingineri etc.), ci la cadrele mai degrabă politice decît economice.

– *Dar o economie liberă, de piață, nu poate induce șomaj, inflație, chiar înstrăinarea unor valori economice și nu numai ?*

– Să le luăm pe rînd. În comunism, există un șomaj mascat atît de ridicat încît poate rivaliza cu orice cifre din economiile libere. În plus, spre deosebire de acele economii, acest șomaj nu se bucură de asigurările sociale necesare, iar nivelul de viață este coborît la nivelul cel mai de jos și pentru cei care muncesc, și pentru cei care șomează. Este unul din efectele cele mai vizibile ale egalizării de care am vorbit. Este foarte posibil ca, în procesul de reformă economică, să apară în unele domenii șomaj, dar să nu uităm că, la noi, sectorul terțiar este foarte puțin dezvoltat și poate absorbi o cantitate de muncă uriașă. Cum bine se știe, toate serviciile sînt în suferință cronică ; or, în economiile dezvoltate, sectorul acesta este cel mai dezvoltat. În plus, nu cred că, pentru început, vom avea un șomaj superior celui deja existent și, oricum, trebuie asigurate garanțiile sociale ale acestei situații. Cum știm cu toții, în lume, în toate țările dezvoltate, economia de tip liberal și statul social nu se exclud – nici în Statele Unite, nici în Franța, R.F.G. sau țările scandinave.

– *Dar inflația ? Vom „beneficia” oare de efectele ei ?*

– Cum adică „vom beneficia” ? Dar deja „beneficiem”. La „piața neagră”, un dolar a ajuns la 150-160 de lei, deși cursul oficial este de circa 21-23 de lei. Mă și întreb cum a fost stabilit acest curs. În condițiile măririlor recente de salarii și ale altor facilități bănești, nici nu avea cum să apară inflația. Mai ales că totul se întîmplă pe fondul unei scăderi a producției (în unele domenii pînă la 50-60 la sută față de anul trecut). De fapt, trecem printr-o *stagflație*, adică o stagnare economică însoțită de inflație, fenomen economic extrem de periculos, care va da mult de furcă viitorului guvern. Circulă foarte mulți bani neacoperiți în producție și, în ciuda faptului că s-au făcut unele importuri, nici măcar în produse. De aici, inflația...

– *De ce credeți că a fost pusă în funcție „fabrica de bancnote” ?*

– La început, fără îndoială, pentru a îndrepta diverse nedreptăți comise, mai ales în ultimii ani, de regimul

comunist. Apoi, însă, s-a intrat într-un cerc vicios, toată lumea a început să aibă revendicări bănești, iar „noua putere” nu a știut cum să reziste, dorind cu orice chip să-și păstreze avantajul electoral obținut prin luarea unor măsuri foarte populare, foarte necesare, dar pe care le-ar fi luat oricine i-ar fi urmat echipei lui Ceaușescu la putere. Nimic nu este mai ușor pentru cineva aflat la putere decît să pună în funcțiune „fabrica de bani”, mai ales că efectul inflaționist nu e vizibil imediat, ci după cîteva luni. Cum pînă la alegeri mai este încă puțin, efectul electoral a fost obținut, dar va fi dificil pentru viitorul guvern să controleze efectul inflaționist inevitabil. Problemele economice s-au complicat în aceste patru luni, în loc să se simplifice.

– *Credeți că asistăm la o inflație de ideologie ? Sînt atît de multe ideologii cîte partide există ?*

– Cu siguranță nu. Există acum peste 80 de partide, dar ideologiile sînt doar cîteva. De altfel, și pînă la alegeri, dar și după aceea, vom asista la dispariția unor partide, la regroupări și cartelări. E și absurd să ai circa 4-5 partide de nuanță liberală, tot cam atîtea de factură social-democrată sau ecologistă. Iar ideologii clare și distincte, nu, asta nu prea avem.

– *Dar idei credeți că sînt ?*

– Cu tristețe trebuie să constat că nu prea sînt. N-am întîlnit prea multe programe riguroase de reformă economică, de pildă. Poate e firesc, mai întîi ar trebui văzut cu exactitate care este situația, de fapt, a economiei românești. Or, acesta e un proces care cere timp. E de sperat că măcar partidele serioase sînt preocupate în momentul de față de acest lucru. Altfel, riscăm să mai pierdem o mulțime de timp. Pe de altă parte, cred că în perioada de tranziție de 2-3 ani este necesar un guvern de coaliție, alcătuit îndeosebi din experți. Parlamentul să elaboreze și să adopte Constituția și cadrul legal necesar schimbării, iar guvernul să încerce să găsească soluțiile optime pentru trecerea la o economie de piață.

– *Dacă idei nu prea sînt, iar bani în circulație sînt mulți, care va fi viitorul imediat ? Dar cel mai îndepărtat ?*

– Păi, din păcate, viitorul imediat a cam început să se vadă. Magazinele de stat sînt destul de goale, iar banii merg pe „piața liberă”, adică la bișnițari. Și asta încă nu ar

fi rău, dacă aceștia ar avea spirit de inițiativă economică, de întreprindere și investiție. Din păcate, ei au mai degrabă spiritul speculației decît pe acela al inițiativei economice propriu-zise, care e mai mult decît asta. Dacă acest proces ar funcționa ca o „acumulare primitivă a capitalului” ar fi excelent, dar, cum am mai spus, nu funcționează în acest sens. Legea liberei inițiative, recent adoptată, ca și mărirea dobînzilor la depunerile C.E.C. nu cred că vor putea stopa procesul inflaționist. Legea e prea restrictivă – nu-s neapărat guvernul și parlamentul actual de vină, sînt structuri provizorii care nu pot lua măsuri legislative radicale –, iar lumea nu va economisi prea mult întrucît nu e vorba de abundență de produse, ci dimpotrivă. La conferința de presă din 28 aprilie, primul ministru a vorbit de o lege complementară pentru autonomizarea întreprinderilor de comerț interior și exterior, iar dacă am înțeles bine și pentru cele productive. Acesta ar putea fi un prim pas, dar nu ne putem opri aici. Trebuie să avem încredere în spiritul de inițiativă, să redăm demnitatea cuvenită și sentimentul priorității. Eu, cum spuneam, am mare încredere în inteligența și forța de absorbție a noului ale acestui popor...

(Interviu realizat de Gabriela Gavril și Dorin Spineanu, „Timpul”, nr. 17 și 18-19, mai 1990)

„Implicarea scriitorului mi se pare necesară”

– *Am în față un text în care Havel scrie că trăirea în adevăr nu are numai trei dimensiuni – existențială, poetică și morală – ci și o inechivocă dimensiune politică. Ce puteți spune despre această dimensiune politică a trăirii întru adevăr – ca să-l implic și pe Noica – la un scriitor român trăitor în anul de grație 1990 ?*

– Ceea ce spune Havel este foarte adevărat, mai ales că o spune și dintr-o experiență personală, nu numai din teorie, fiindcă de cel puțin 13 ani, Havel a încercat să împace aceste trei dimensiuni, de care amintiți, cu cea politică. Nu trebuie să uităm că Havel a făcut politică în Europa răsăriteană atunci cînd foarte puțini oameni o făceau. De fapt, ceea ce se numea oficial politică, în acest spațiu, nu era politică. Un singur partid nu înseamnă politică. Ea începe acolo unde există grupuri cu interese

diferite, recunoscute ca atare, și cu activitate politică diferențiată. Deci, fără îndoială, constatarea lui Havel, care vine, cum spuneam, din propria sa experiență, câștigă întreaga mea adeziune. Aici aș vrea să spun câteva cuvinte despre rolul scriitorului într-o societate de tranziție, pentru că noi nu sîntem o societate democratică, deocamdată. Eu sper că vom ajunge la democrație. Nu este exclus ca tranziția să aibă loc spre o nouă dictatură. Nu doresc asta, cred că nici un om bine intenționat n-o dorește, dar există posibilități și pentru așa ceva. Or, într-o astfel de perioadă, implicarea scriitorului mi se pare absolut necesară. Sînt momente în care scriitorul nu are dreptul la turnul de fildeș. Într-o societate democratică, într-adevăr democratică, și care oferă garanții pentru menținerea democrației, scriitorul poate sta liniștit în turnul de fildeș, poate juca rolul lui Mallarmé. Dar într-o societate de tranziție, cum este a noastră, părerea mea este că nu are acest drept. Iar dacă scriitorul nu va înțelege asta, nu va avea dreptul să intre vreodată în turnul de fildeș. În ceea ce mă privește, am încercat să împac partea „literară” din mine cu partea „politică”. În ultimul timp nu prea am reușit, partea „literară” a cam rămas în spate, dar cred că scriitorul trebuie să-și asume și acest risc. Am făcut mai multă publicistică politică decît literatură, iar singura poezie pe care am scris-o din decembrie încoace a fost una de reacție la ce s-a întîmplat cu Piața Universității, cu toți acei nevinovați arestați după evenimentele respective.

– *Văd că ați pornit-o spre următoarea întrebare pe care vreau să v-o pun, plecată și ea de la o constatare a lui Havel: cele mai multe semnale pe tărîm politic în anii trecuți n-au venit de la politicieni, în sensul tradițional al cuvîntului, ci de la oameni pentru care politica nu era o profesiune: scriitori, ingineri, matematicieni, muncitori etc. Mă refer la lumea din fostul, pînă mai ieri, bloc sovietic. Cum vă explicați?*

– Este normal să se întîmple așa. Sîntem o societate în care timp de 50 de ani nu s-a făcut politică. Dat fiind că nu s-a făcut politică, n-am avut politicieni profesioniști. Aceasta este o evoluție comună în Europa de Est. Nu trebuie să uităm, de pildă, că și în Uniunea Sovietică cei care sprijină

reforme nu sînt politicieni propriu-ziși, dimpotrivă, așa-ziși politicieni din aparatul comunist sînt cei care le împiedică ; cu excepțiile de rigoare. De aceea au apărut în față oamenii activi din societate, în special intelectualii și tinerii. Același lucru s-a întîmplat și la noi, adică principalele forțe politice active nu sînt așa-ziși politicieni moșteniți de la vechiul regim, ci un număr de intelectuali, între care scriitori și un număr de oameni foarte tineri, de diverse condiții – studenți, muncitori și chiar elevi din clasele mai mari. Eu cred că iarăși este un fenomen firesc, pentru că cere timp construirea unei clase politice propriu-zise. Fără îndoială că acest lucru se va întîmpla, dar pînă îl vom vedea cu ochii noștri trebuie să ne asumăm sarcina de a face politică. Mărturisesc, eu am avut ezitări în ce privește acest lucru. Eram dispus, chiar din vechiul regim, să fac politică de opoziție și am crezut că în calitate de scriitor mă voi limita la o privire critică asupra evenimentelor politice, fără să mă implic direct, adică în cadrul unei grupări sau al unui partid politic. Mi-am dat seama înainte de alegeri că e foarte greu să păstrez o astfel de poziție și am acceptat să particip la aceste alegeri, fără să intru în partidul respectiv, pe lista Frontului Popular din Moldova. N-am cîștigat și m-am bucurat. Chiar m-am bucurat, pentru că, văzînd cum arată Parlamentul ieșit după 20 mai, m-aș fi simțit singur și foarte trist acolo. Și nu mă refer numai la FSN, ca să fiu sincer. Din păcate, nici celelalte partide n-au avansat niște fețe foarte prizabile. Cu excepțiile de rigoare, firește.

Sînt acolo și oameni care, mie cel puțin, îmi plac foarte mult, de pildă, domnul Rațiu. Și domnul Cîmpeanu îmi place. Dar, în general, nu știu cum s-a făcut că Parlamentul actual arată, estetic, ca să spun așa, și prin comportamente, mai rău chiar decît CPUN-ul, or, acela era la nivel de Caragiale, după părerea mea. Acum sîntem chiar înainte de Caragiale, sîntem în faza fanariotă propriu-zisă, nu în faza ultimului ocupant fanariot.

– *Și mergînd mai departe, cum ați caracteriza situația actuală din țara noastră? Cum vedeți structurat cîmpul politic?*

– Eu cred că în momentul de față începem să găsim un drum, adică a fost o perioadă extrem de bulversată înainte

de alegeri și după aceea, pînă la evenimentele din 13-15 iunie, care au reprezentat o explozie majoră, îngrozitoare. După acele evenimente, după șocul suportat de societate – mă refer la cea de-a treia invazie minerească – au început să se așeze lucrurile: în sensul că opoziția, atît cea a partidelor, cît și cea nepartinică, și-a dat seama că tranziția este dificilă și că trebuie să se încerce o organizare a cîmpului politic. Aș remarca în acest context cîteva evenimente care mi se par a defini în mod pozitiv constituirea societății civile, pe de o parte, și activitatea partidelor, pe de altă parte. Mă refer în primul rînd la modul în care a reușit societatea să reacționeze după 13-15 iunie, prin acele marșuri de protest extraordinare de la București, dar și de la Iași, Cluj, Constanța și din alte orașe, adică societatea a dovedit că nu este dispusă să se lase îngenuncheată de nimeni. Acesta este nivelul societății civile. Tot aici aș vrea să remarc că acele marșuri n-ar fi fost posibile dacă nu s-ar fi cristalizat nuclee de societate civilă, respectiv, Liga Studenților, Societatea „Agora” de la Iași, Forumul „Astra” de la Brașov, Societatea „Timișoara”, nuclee care, sper eu, se vor amplifica și vor prezenta o garanție pentru procesul democratic din România. Dacă trecem la nivelul partidelor, am observat și acolo cîteva elemente pozitive, în afară de cele negative. Negativă ar fi, în principal, înmulțirea lor, inclusiv prin sciziparitate. Astfel am ajuns la vreo 4 partide plecate de la țărăniști și la încă vreo 4 de la liberali. După părerea mea, acest proces este aberant și ar fi de dorit să se încheie. Un partid țărănesc puternic și un partid liberal puternic ar fi de preferat față de 4-5 partide de aceeași nuanță. Eu înțeleg că sînt niște orgolii politice, niște ambiții, însă speranța mea este că acestea se vor mai domoli și lumea va înțelege că, pentru a fi puternică, opoziția are nevoie de partide puternice, nu de multe partide. Cu cîte partide avem cred că sîntem pe primul lor în lume, dacă le raportăm la numărul de alegători. Dar nu acesta trebuie să fie obiectivul nostru. Noi trebuie să fim pe primul loc în lume la democrație. Or, democrația nu se obține prin împărțirea forțelor de opoziție, ci, dimpotrivă, prin concentrarea lor în grupuri puternice de presiune, atît partinice cît și nepartinice. De aceea spun că am sesizat cîteva elemente favorabile și aici. E vorba de alcătuirea Forumurilor Demo-

cratice Antitotalitare. Aceste forumuri, după mine, încearcă practic să introducă o coeziune a opoziției partinice și nepartinice. Este un proces pozitiv, numai că este necesară o foarte mare atenție. Această uniune în forumuri a opoziției este puternică numai dacă nucleeele sînt puternice. Să nu ne imaginăm că dacă partidele vor fi slabe, opoziția va fi puternică pentru că există forumuri antitotalitare. Eu cred că partidele politice trebuie să treacă la o organizare riguroasă a lor. Pentru că partidele înseamnă organizare. Din această cauză eu nu m-am înscris în nici un partid, pentru că sînt o fire mai anarhică, nu sînt dispus să accept o disciplină de partid. Dar cine vrea să facă parte dintr-un partid, acceptă o disciplină de partid și atunci trebuie să facă politica partidului respectiv. Observînd cam ce este la București și ce este în restul țării, îmi dau seama că dacă nucleeele centrale ale partidelor sînt relativ active și puternice, în provincie lucrurile stau altfel. Știu că la PNT-CD există acele cercuri de studii, și asta este foarte bine, partidul trebuie să-și pregătească cadrele, deoarece opoziția nu trebuie să considere că va sta totdeauna în opoziție. Ea va trebui la un moment dat să-și asume anumite sarcini și pentru asta trebuie să aibă oameni pregătiți în toate domeniile. Ce înseamnă un partid? Cadrele, membrii, simpatizanții și votanții. Trebuie lucrat la toate aceste nivele. Or, dacă la București, de pildă, se cristalizează ceva și la țărăniști, și la liberali, pentru că, să fim sinceri, acestea sînt partidele cele mai puternice în momentul de față, în provincie este aproape un vid. Dar țara nu-i numai Bucureștiul. Nu avem nevoie, în perspectivă, numai de un guvern, avem nevoie și de administrații locale. Dacă lăsăm FSN-ul să-și formeze cadre la acel nivel ori să recupereze cadre din vechea putere, nu am făcut nimic. Eu, de pildă, am vizitat în Iași sediile partidelor și nu am fost mulțumit nici de țărăniști, nici de liberali. N-am văzut activitatea de pregătire a cadrelor, de informare. Este de neconceput ca un membru al PNT-CD să nu știe istoria și doctrina partidului. Atunci ce fel de membru al acestui partid este? De aceea spun că la nivel local ar trebui făcute centre de documentare în ce privește politica partidului respectiv și cursuri de cadre. Și ca să închei bucla de unde am pornit –, vorbeam de opoziția partinică și nepartinică –

spun că încă un fenomen pozitiv este și încercarea de unire a independenților într-un viitor Forum Civic, în care vor intra Societatea „Timișoara”, Forumul „Astra”, GDS, alte grupări de societate civilă. Noi am ratat această etapă, am ajuns direct la partide și se pare că am luat-o prea repede înainte. Acum trebuie să ne întoarcem puțin înapoi, pentru că se pare că nu avem încotro. Iar acest Forum Civic sigur că ar putea intra în alianță cu opoziția partinică fără probleme, pentru că sînt grupuri care într-adevăr doresc democrația. Cred că ar fi o alternativă viabilă. Eu văd viitorul câmp politic structurat în FSN și sateliții săi, partidele serioase de opoziție și gruparea independenților. Ar fi un câmp de putere cu trei centre care mi se pare rezonabil.

– *Ce-ați face dacă ați fi directorul unui post de televiziune ?*

– Eu ? Dacă aș fi directorul unui post de televiziune ? De stat sau independent ?

– *Să le luăm pe rînd.*

– N-aș putea fi directorul unui post de televiziune de stat pentru că ar însemna să fiu un director care ține de firul scurt, cum este dl. Valeriu. Acest rol mie nu-mi place și n-aș vrea să fiu în locul dumnealui. D-lui Valeriu poate că-i place, îl privește, dar eu n-aș vrea să știu că mă sună dl. Roman sau dl. Iliescu sau dl. Cutare și-mi spune de ce am dat cutare lucru sau de ce nu l-am dat.

– *Totuși conducerea televiziunii susține că nu lucrează în acest fel.*

– Nu este deloc adevărat. Eu am asistat la întrîlnirea membrilor GDS cu dl. Virgil Măgureanu ; or, în cadrul acelei întrîlniri, dl. Stere Gulea, regizorul, a spus foarte limpede că nu crede în independența televiziunii față de putere, pentru că era în biroul d-lui Valeriu cînd cineva foarte important a sunat la telefon. Nu și-a dat seama exact cine era, dar era cineva atît de important încît dl. Valeriu era foarte politicos, ba, mai mult, s-a ridicat de pe scaun cînd a vorbit la telefon. Deci e limpede că eu n-aș putea fi directorul unui astfel de post de televiziune. Dacă ar fi un post independent, ar fi cu totul altceva. Cred că aș putea face un post de televiziune independent în care să se dea voie și guvernului să vorbească pe el, adică să fie exprimate toate opiniile. Din fericire sau din păcate, nu voi avea grija aceasta, dar

nu este exclus ca prin iarnă să am pe cap un post de radio : este vorba de un post trimis din Statele Unite, de Universitatea din Boston. Au trimis deja partea de studio, urmează să vină aparatura de emisie. Și chiar americanii au pus problema așa, ca timpul să fie împărțit în mod egal între guvern, opoziție parlamentară și altfel de grupări.

– *Există o tendință a guvernanților de a limita activitatea posturilor independente numai la sfera relaxantă, mai mult sau mai puțin culturală.*

– Nu vi se pare normal ? Cine are televiziunea și radioul are puterea. După alegeri a apărut o glumă foarte frumoasă și adevărată care spunea așa : „Felicitări d-lui Răzvan Theodorescu pentru câștigarea alegerilor”. Televiziunea și radioul sînt principalele mijloace de informare în România. Guvernul, respectiv FSN-ul, controlîndu-le, controlează alegerile. Le-au câștigat pe cele de la 20 mai și există riscul să le câștige și pe următoarele, deși au mai pierdut din popularitate. În mod firesc, de altfel oricine pierdea în situația actuală. Deci, dacă FSN-ul păstrează monopolul informației, nu se poate vorbi de democrație, pentru că aceasta începe de la demonopolizarea informației.

– *Este cunoscut faptul că inocularea și cultivarea fricii în masa socială a fost o roțiță importantă în mașinăria infernală numită comunism. Cum vedeți dumneavoastră acest fenomen ?*

– Eu aș spune că dacă există un câștig al societății românești după evenimentele din decembrie, este relativa dispariție a fricii. Nu trebuie să uităm că înainte de 22 decembrie, înainte de a începe la Timișoara, frica era maladivă și generală în România. Eu am făcut niște lucruri, am fost un opozant, dar nu spun că nu-mi era frică. Am făcut ceea ce am făcut în ciuda fricii.

Eu cred că după 22 decembrie această frică s-a mai redus în masa socială. Cel puțin în decembrie și ianuarie ea dispăruse complet. Caracteristică pentru perioada aceea era euforia. Nu știu dacă mai țineți minte cum arătau fețele oamenilor, toți păreau mai frumoși, chiar dl. Iliescu și dl. Roman. Toți păream mai frumoși : pînă spre sfîrșitul lui ianuarie, cînd a apărut sciziunea corpului social. Eu nu spun că n-a reapărut frica, după Tîrgu Mureș, după 13-15

iunie, dar ea nu mai poate câștiga. Adică, oricum am lua-o, frica nu mai poate fi ce-a fost. Câștigul pentru România nu-i economic, dimpotrivă, stăm mai rău decît sub răposatul, ci este această eliberare de frică. Este, de altfel, principala armă a societății de a ajunge în sfîrșit la democrație. Au dispărut inhibițiile, au dispărut reflexele de teamă. Eu nu spun că nu se mai ascultă telefoanele, că nu se mai supraveghează corespondența, a recunoscut și dl. Măgureanu la întîlnirea de la GDS că se fac astfel de lucruri. Nimănui nu-i mai este frică de asta. Eu, de exemplu, discut la telefon orice, scriu orice, deci nu-mi este frică, și nu numai mie, nici chiar oamenilor obișnuiți. Și zic că acesta este cel mai bun semn și cea mai bună garanție că vom avea pînă la urmă o societate normală, fără frică.

– *Cîteva fraze despre presă. Impresia mea este că de un univers concentraționar am trecut și trecem încă „sprijiniți” de cîteva publicații, printr-o fază de mahala concentraționară.*

– Fără îndoială, este normal, după ce presa a fost ținută 50 de ani în chingi, acum s-a eliberat. S-a eliberat cum a știut ea, deci fiecare ziarist în parte, fiecare publicație în parte s-a eliberat, dar după părerea pe care a avut-o înainte. Cei care au fost niște oameni liberi în interiorul lor, chiar dacă nu și în exterior, s-au manifestat ca niște adevărați oameni liberi. Cei care au fost niște slugi ale vechii puteri au devenit slugi ale noii puteri sau slugi ale unor interese obscure, cum se întîmplă cu „România Mare”, de exemplu, despre care nu poți să spui că e a noii puteri, fiindcă îi dăunează pînă și ei. Principalul câștig al presei este chiar eliberarea ei, manifestată în forme atît de diferite. Aceasta nu trebuie să ne îngrijoreze, este normal să fie așa, anormal ar fi să încercăm să restrîngem libertățile acestei prese. Trebuie să avem răbdare, timpul va cerne, cititorul se va educa și va ști ce trebuie să facă. După părerea mea, nu este nevoie de o lege a presei, pentru că este absurdă. Codul penal trebuie să prevadă pedepsele pentru delictе de calomnie, de dezinformare ș.a.m.d. și este absolut suficient. Chiar și cel ceaușist le prevedea. Dar din păcate nu funcționează sistemul nostru juridic, ca să spun așa, lumea însă nu s-a obișnuit. În Statele Unite nu este nici o

problemă : te-a denigrat un ziar, te-a calomniat, îl dai în judecată. Dacă ai dreptate, ai câștigat, dacă nu... Asupra libertății presei nu trebuie să se facă nici un fel de presiuni. Și mă îngrijorează următorul lucru : dacă sub răposatul o instituție era criticată în ziar, era obligată într-un anumit termen să dea un răspuns, să confirme sau să infirme cu argumente critica respectivă. În momentul de față, poți critica absolut orice și nimeni nu se simte dator să răspundă. Și ar trebui prevăzută tot în Codul penal obligativitatea răspunsului la niște critici sau acuzații precise.

– *Într-o convorbire cu Ion Buduca, acum câteva luni, el a imaginat următorul scenariu : puterea scoate un ziar de scandal sau dă voie să apară o revistă de scandal, cum este „România Mare”, condusă de niște oameni pe care-i știm foarte bine, sperînd ca o parte a corpului social să ia atitudine împotriva ei, ceea ce s-a și întîmplat, legitimîndu-i astfel puterii dreptul de a interveni asupra unor publicații. Ce părere aveți ?*

– M-am gîndit și eu la un astfel de scenariu. M-am gîndit de ce a trebuit să apară „România Mare” și dacă a fost o inițiativă privată a domnilor Barbu și Vadim Tudor sau a fost chiar o indicație guvernamentală. Dacă este o indicație dată pentru a justifica eventualele luări de atitudine din partea puterii în sensul restrîngerii libertății presei, mi se pare un lucru foarte grav. Sper din toată inima că nu este așa sau, dacă la început a fost așa, sper că au renunțat la acest gînd văzînd ce efecte catastrofale pot să aibă astfel de măsuri asupra străinătății și asupra opiniei publice din țară. Chiar dacă acest scenariu ar fi real, părerea mea este că nu există pericol în momentul de față și în felul în care merg lucrurile acum. În ceea ce privește „România Mare”, deși este o publicație fascistă, nu poate fi interzisă prin hotărîre guvernamentală. Însă, după cîte știu eu, statul este obligat să se sesizeze cînd este vorba despre propagandă fascistă. Eu cred că ar fi trebuit exclusă și propaganda comunistă tot aici, pentru că aceste două extremisme mi se par la fel de grave. Cît despre Eugen Barbu, Uniunea Scriitorilor l-a dat afară, din păcate n-a putut să-l dea și pe Vadim Tudor, pentru că nu era membru. Chestiunea cu plagiatul nu era principala acuză, nici chiar ceea ce a făcut

înainte la „Săptămîna”, dar ceea ce face el în ultimele luni, adică ațîțarea urii între naționalități, este de netolerat, iar unele articole sînt net fasciste. Uniunea, ca instituție, s-a simțit datoră să se departajeze de o astfel de atitudine, însă opinia mea este că ar trebui să se sesizeze Procuratura, ca organ de stat.

– Totuși, „România Mare” este o revistă care se cumpără.

– Nu numai că se cumpără, dar se pare că are tirajul în creștere. Este un instrument de infectare a corpului social cu ură de rasă, cu ură interetnică, și asta este foarte grav. Nu trebuie să uităm un lucru. Avem neînțelegerile pe care le avem cu maghiarii. Bun, aceste probleme trebuie rezolvate prin dialog, prin analiză, prin explicații, nu prin ațîțarea urii. Nu avem ce face : istoria a decis că România și Ungaria sînt țări vecine, că românii și ungurii din Transilvania vor locui împreună, indiferent că noi sîntem mai demult aici și ei au venit mai tîrziu. Nu putem să-i omorîm pe unguri, domnule, și nici să distrugem noi Ungaria. În momentul de față, altul e climatul în lume și trebuie să găsim modalitățile cele mai civilizate de a coabita. Eu nu spun că nu sînt extremiști unguri, sînt și în Ardeal, și în Ungaria, și în diaspora lor, dar vom putea rezolva problemele între extremiști. Cele două comunități nu sînt formate, în marea lor majoritate, din extremiști, ci din oameni de treabă. Și atunci cred că problemele comunităților se rezolvă prin dialog între ele și de către fiecare, în interior, încercînd să-și tempereze extremiștii.

– *La „România Mare”, dar și în paginile altor publicații de aceeași coloratură – „Phoenix”-ul din Oradea, de exemplu –, în afară de bîrfa vulgară care-l face curios pe cititor, se speculează instinctele primare, pornirile atavice și în aceasta cred că rezidă o explicație a faptului că lumea cumpără astfel de producții.*

– Fără îndoială. Eu nu vreau să insult nici poporul român, nici pe cel maghiar, sînt niște popoare brave amîndouă, dar nu trebuie să uităm că țările acestea nu au cunoscut politica în ultimii 50 de ani. Deci, în mod firesc, cetățenii nu au o cultură politică. Acesta este motivul pentru care mie mi s-au părut prea rapide alegerile din România, românii sînt niște oameni foarte inteligenți, dar, neavînd

exercițiul democrației și al politicii, nu puteau să acționeze toți inteligenți din punct de vedere politic și în spirit democratic. Eu cred că acest lucru va fi câștigat în timp, pentru că procesul democratizării va continua. Cum vă spuneam și în discuția anterioară acestui interviu, eu sînt optimist pe termen lung. Or, ceea ce fac anumite persoane și anumite publicații mi se pare foarte grav, adică să speculezi defectele unui popor, în loc să-i pui în valoare calitățile. Poporul român are o mulțime de calități. Învăță repede, este inteligent, este harnic, drept dovadă că toți românii care au mers în societăți normale s-au descurcat. Deci, problema este să-i oferi omului cadrul în care să-și poată arăta calitățile, nu să profiți de defectele lui, cum s-a întîmplat în campania electorală, cum se întîmple și cu ceea ce face „România Mare”. Mi se pare criminal, absolut criminal că riscăm să mărim niște prăpăstii pe care ar trebui să le acoperim : între clase, între naționalități ș.a.m.d.

– *O ultimă întrebare, care se adresează de astă dată poetului Liviu Antonesei : care este locul poeziei în această lume tensionată ? Ajută sau nu poezia cu ceva ?*

– Mi-e foarte greu să vorbesc acum despre poezie, simt că am trădat-o în ultimul timp. După părerea mea, poezia este importantă în orice fel de societate. Să nu uităm că sub dictatura comunistă poezia a fost unul dintre puținele fenomene care ne-au permis să fim liberi. Atît cei care o scriau, cît și cei care o citeau. Poezia adevărată, vreau să spun, nu gîfîelile naționaliste botezate poezii patriotice și nici osanalele. Eu cred că poezia este o silabă a zeului, deci este miezul existenței. Prin poezie înțeleg ceea ce este poetic în tot ce este omenesc, nu numai poezia ca gen. Îmi pare foarte rău că nu am mai scris poezii în ultimul timp, poate nu am avut dispoziția necesară sau poate poezii scrii cînd nu ești ocupat ; or, eu am fost și mai sînt un om foarte ocupat. Și chiar mă întreb, dacă eu, scriitorul, n-am reușit să scriu, oare cei care citeau, mai citesc ? Chiar sînt curios dacă mai poți citi poezie.

(Interviu de Al. Ganea,
„Dreptatea”, 24-25 octombrie 1990)

**„Ori schimbăm cursul în România,
ori pierim !”**

– *Dragă Liviu Antonesei, în ultima vreme ai o imensă activitate publicistică. Chiar crezi că scrisul va salva omenirea ?*

– Și înainte aveam o anume activitate publicistică. E drept însă că era concentrată mai mult pe subiecte literare și culturale. Schimbarea ar fi, deci, nu numai cantitativă – acum scriu într-adevăr mai multe articole – ci și de substanță, în sensul că mă axează mult pe publicistica politică. Problema ar fi de ce fac asta, eu care sînt un scriitor. Chiar de ce-o fac ? Trebuie să am un scop – nu ? – pentru care m-am apucat de publicistica aceasta politică. Și scopul nu este greu de ghicit. Părerea mea este că țara noastră trece printr-un moment extrem de dificil, printr-o perioadă de tranziție. Deci, în primul rînd, publicistica politică informează publicul larg asupra a ceea ce se întîmplă în cîmpul politic românesc. În al doilea rînd, nu trebuie să uităm că sîntem o națiune care vreme de 50 de ani nu a făcut politică și această presă politică, vrînd-nevrînd, are și un rol educativ, de inițiere în politică, de descifrare a mecanismelor politicii și nu în ultimul rînd, zic eu, ea încearcă să opună un fel de obstacol puterii. Pentru că orice putere are tendința de a se întinde cît are loc. Orice putere, oricît de bine ar fi intenționată ea în principiu.

– *Într-un dialog mai vechi, spuneai că puterea se întinde pînă întîlnește un zid. Scriitorii pot constitui acel zid ?*

– Da ! Este vorba de un anumit tip de societăți și culturi cum este și a noastră, unde cîmpul literar este foarte extins, unde literatura este foarte importantă, unde scriitorul are importanța sa, nu ? În culturile foarte dezvoltate, cu o democrație pe deplin instaurată, scriitorul nu are, neapărat, acest rol. Dar în culturile de tipul celei în care trăim noi, nu ?, în care literatura are o importanță, zic eu, chiar excesivă, iar tradiția democratică este aproape nulă, scriitorul, într-adevăr, trebuie să fie un zid împotriva puterii.

– *Deci, acum, în România, scriitorul trebuie să fie un oponent al puterii. Neapărat ?*

– Nu neapărat. Scriitorul ar putea fi și un consilier al puterii, numai dacă puterea ar fi dispusă să asculte sfaturi,

să se lase consiliată. Din păcate, puterea din momentul de față care, în opinia mea, este într-un raport de continuitate cu cea precedentă, este prea puțin dispusă să asculte sfaturile cuiva și atunci, vrînd-nevrînd, scriitorul trebuie să se situeze în opoziție față de respectiva putere. Pentru că este o putere prea arogantă, prea sigură pe sine, deși mare lucru nu a făcut pentru destinul acestei țări, cel puțin deocamdată. Din promisiunile din decembrie foarte puține s-au îndeplinit, nu numai din cauza puterii, ci și din cauza societății în ansamblu, care reacționează destul de greu și complicat la necesitățile de schimbare, inevitabile, de altfel. Ori schimbăm cursul în România, ori pierim – nu încapе îndoială ! Intelectualitatea și scriitorii pot constitui o fracțiune de opoziție mai importantă decît partidele existente în momentul de față.

– *Apropo de consilierea puterii, știu că, în ianuarie, ai fost numit într-o comisie culturală a FSN-ului.*

– Da, am fost numit responsabilul subcomisiei animare culturală-tineret în FSN, în Frontul inițial creat în decembrie. Am răspuns pozitiv, la început, acelei solicitări, pînă mi-am dat seama despre ce era vorba. Adică mi-am dat seama că, în fond, FSN-ul încearcă să atragă de partea sa intelectualii care fuseseră în opoziție, dizidenții, ca să-și facă un paravan. Mi-am dat seama de lucrul acesta pe 23 ianuarie, cînd s-a pus problema participării FSN-ului la alegeri. Pe 23 ianuarie, am fost toată ziua la București, în ședință cu dl. Caramitru, care lipsea din cînd în cînd, mergea la ședința Biroului executiv al Frontului, cînd decidea participarea la alegeri. Or, despre participarea la alegeri am aflat de la televizor, în momentul în care am fost acolo nici nu mi s-a spus despre ce este vorba. În momentul acela, sigur că am fost nemulțumit, mi-am dat seama că nu este un lucru curat și mi-am dat pe loc demisia, pe care am făcut-o publică.

– *Ion Caramitru era președintele acestor comisii, nu ?*

– Era președintele comisiei culturale în întregime. Asupra bunei sale credințe eu nu mă pronunț, nu mă pot pronunța cu certitudine. E foarte posibil să fi fost un om de bună-credință. De altfel, știi că a fost singurul din tot Comitetul Executiv care s-a opus manifestației din 29 ianuarie. Dar, zic eu, ar fi putut să-mi spună, pe 23, atunci, că se discută

în Comitetul Executiv prezentarea la alegeri a Frontului. Așa ar fi fost corect.

– *Ai fost singurul care ți-ai dat demisia ?*

– Nu. Și-au dat-o unii, chiar mai celebri decît mine : d-na Ana Blandiana, d-na Doina Cornea, dl. Dumitru Mazilu, dacă țin bine minte. Foarte mulți și-au dat demisia din Front, în momentul respectiv.

– *Și totuși părerea mea este că rămîi un mare optimist. Spun asta gîndindu-mă că ai participat pe 24 august la crearea Forumului Democratic Antitotalitar din Moldova. Ești unul dintre membrii fondatori.*

– Eu sînt un optimist pe termen lung. Adică, în ce privește destinul acestui popor, cred că pe termen lung trebuie să fim optimiști. Vrînd-nevrînd, acest popor va găsi drumul cel bun spre democrația adevărată și nu văd cum ar putea să nu-l găsească, dat fiind că în toate țările din jur aceasta este direcția. Nu mai sîntem în momentul '46, să zicem, cînd lumea mergea spre comunism. Acum toată lumea merge spre democrație și fără îndoială că și România va merge spre democrație. Din păcate, mai greu decît am sperat în decembrie, mai greu decît am sperat cu toții. Dar asta nu înseamnă că, în cele din urmă, nu ne vom găsi drumul.

Cît privește FDA, este o inițiativă pe care vreau să o salut. Adică, după o perioadă în care opoziția s-a tot împărțit prin sciziparitate și am ajuns la peste 100 de partide, acum a început, în sfîrșit, tendința inversă. Nu există opoziție serioasă cu 100 de partide. Cîteva partide ar fi fost suficiente, dar bine construite. Cît privește acest Forum, eu sînt optimist, însă în măsura în care și nucleeele constitutive vor fi puternice. Forumul nu poate fi puternic dacă nucleeele sînt slabe, dacă partidele și celelalte asociații sînt slabe. Adică Forumul nu poate suplini nucleeele din care este alcătuit. El poate numai să le unească. De aceea cred că și partidele și asociațiile de societate civilă trebuie să se organizeze în continuare, căci numai astfel opoziția va fi puternică. Și este foarte limpede despre ce este vorba. Dacă mîine FSN-ul s-ar prăbuși, nu ar mai exista, noi, în România, nu am avea alternativă. Este îngrozitor, dar așa este. Nu avem o forță capabilă să-și asume conducerea țării.

– Știi că, inițial, la discuțiile premergătoare construirii Forumului Democratic Antitotalitar din Moldova au participat și reprezentanții FSN-ului din Iași. De altfel, ei nu au semnat Proclamația de la Iași, dar au reușit totuși să creeze o diversiune, dovadă că FDA Iași nu a fost invitat la Brașov tocmai pentru că cineva a avut impresia sau s-a creat impresia că la Iași și FSN-ul face parte din Forum.

– Știu că a avut loc această dezinformare pe parcurs. Am auzit că prietenul meu Vasile Gogea, într-un interviu dat la „Europa liberă” sau la BBC, spunea că Forumul Antitotalitar de la Iași ar avea în componență și FSN-ul. Nu este adevărat, eu voi încerca să-l anunț pe calea cea mai rapidă că a fost greșit informat. Nu, eu am fost la ședința aceea, FSN-ul nu a semnat, știu foarte bine. Dar mai cred că s-a făcut o greșeală. FSN-ul nu trebuia expulzat din sală înainte de momentul semnării, pentru că ar fi fost o probă foarte interesantă. Documentul Forumului era clar antitotalitar și pro-democratic, nu ? Ce se întâmpla dacă organizația FSN-ului Iași semna, dacă i se punea în față ? Dacă semna, organizația din Iași intra în dizidență față de propria grupare politică și ar fi fost foarte interesant.

– S-ar fi întâmplat ca în previziunile lui Silviu Brucan referitoare la opoziția din cadrul Frontului...

– Da. Probabil ar fi avut loc un fenomen de fracționare. De altfel, eu mă îndoiesc că FSN-ul va putea rămîne în forma de acum. Părerea mea este că, așa cum arată în momentul de față, este o umbrelă mult prea largă, cuprinde cel puțin 4-5 tipuri de persoane, deci cel puțin 4-5 fracțiuni potențiale.

Dar nu trebuie să uităm că avem o mulțime de oameni de treabă – nu ? – în acest Front. Ei, ce-o să se întâmple, cum o să poată sta pe un loc toate aceste categorii atît de diferite, cu interese diferite, cu formații diferite și cu mentalități diferite ? Părerea mea este că prăbușirea Frontului sau împărțirea lui este iminentă. Din păcate, nu avem alternativă. Adică, în momentul în care acest lucru s-ar întâmpla, noi nu avem ce să oferim, opoziția nu poate oferi acum o alternativă de conducere. Nici măcar o alternativă de opoziție coerentă nu poate oferi. Deci, eu într-un fel am și inventat, la un moment dat, un fel de zicală, în stilul Frontului : „Doamne dacă ne iubești/ Frontul aperi și păzești !”

– *Dar poate că, Doamne, nu ne mai iubești !*

– Eu nu spun să-l păzească mult, pentru eternitate, Doamne păzește !, dar măcar vreun an de zile, pînă cînd se va constitui o alternativă. Pentru că România trebuie guvernată.

– *Se vorbește mult la noi de inexistența unui Havel (trăim un fel de complex Havel). De altfel, cred că așa se și explică revenirea în actualitate a unor (foști) staliniști ca Bîrlădeanu și Brucan. În cazul lui Silviu Brucan, se pare că funcționează perfect proverbul care spune că cine cunoaște trecutul (apropiat) poate ghici viitorul și, mai ales, se situează bine în prezent. Mie mi se pare aproape rizibilă audiența de care se bucură Silviu Brucan. Începe să fie ascultat de toți, cu sfințenie. Nu mai este nimeni care să ne poată lămuri ?*

– Aici este foarte interesant că nu avem un Havel. E un vechi complex al românilor de acum. Înainte de Havel, am avut complexul „Solidarității”. Noi nu am avut o „Solidaritate”. Intrăm aici într-o problemă care ține de specificul evoluției României de după război. Spre deosebire de celelalte țări din Est, în care prăbușirea legală a comunismului a fost precedată de organizarea societății civile, sub forma „Cartei 77”, în Cehoslovacia, a sindicatului „Solidaritatea” și a comitetelor civile în Polonia, sub forma diverselor grupări de opoziție din Ungaria, în România a fost exact invers. În România, înainte de decembrie '89, nu exista o societate civilă. Asta și din cauza tipului de opresiune mai intens la noi decît în țările din jur, dar probabil și din cauza unor carențe ale populației noastre. Și atunci, practic, prăbușirea legală și chiar insurecțională a comunismului din decembrie ne-a surprins complet nepregătiți, astfel încît, în mod absolut firesc, a ajuns la Putere o grupare, zic eu, de tip neocomunist-reformist (de tipul reformismului de la Praga din '68) condusă de dl. Iliescu, pentru că era singura alternativă cît de cît constituită, singura formă de organizare existentă. Ei, după aceea, timp de 9 luni, ce se întîmplă în România ?

– *Ce se întîmplă ?*

– Există o încercare a opoziției de a se constitui ca atare, și o încercare de trezire a societății civile. Fenomenul

este real, dar cam lent, cum a constatat și prietenul nostru Dan Petrescu, într-o discuție pe care am avut-o cu el în august, dar fenomenul este în curs. Adică nu trebuie să uităm cum a reacționat societatea civilă după evenimentele din 13-15 iunie. Au apărut protestele colective, presa independentă a reacționat destul de bine și de ferm, au apărut mitingurile, marșurile care, în cele din urmă, au dus la eliberarea lui Marian Munteanu, la eliberarea lui Nica Leon și la reactivarea comisiei parlamentare care analizează evenimentele din 13-15 iunie.

– *Mulți au văzut în dezvoltările lui Brucan și Militaru, referitoare la complotul anticeaușist și la implicațiile lui directe în decembrie '89, publicate în august, o încercare de debarcare a lui Ion Iliescu.*

– Eu nu știu dacă este o încercare de debarcare a lui Ion Iliescu, dar, oricum, aceste dezvoltări trebuiau să aibă loc. Presa independentă și publiciștii străini deja spusese lucrurile acestea. Noi înșine, în țară, am spus lucrurile acestea de nenumărate ori. Că a existat un complot care s-a cuplat cu revolta spontană. Ceea ce este de reproșat este că aceste dezvoltări vin prea târziu. Dacă în momentul accederii la putere, Iliescu și echipa lui recunoșteau că au pregătit un complot și că au profitat de revolta populară pentru a prelua Puterea, pentru binele țării, nimeni nu le-ar fi reproșat nimic. Ceea ce li s-a reproșat tot timpul a fost minciuna, secretomania tipic comunistă.

– *Dl. Iliescu nu s-a referit niciodată la existența complotului.*

– Nu. Însă, practic, în mai multe interviuri a încercat să arate că aceasta nu există, dat fiind că Frontul ar fi o emanație a Revoluției. Sigur că dl. Iliescu ar fi putut să aleagă mai cu grijă cuvintele, pentru că emanație sună destul de timpit, te trimite și la ceva neplăcut.

– *Apoi, când emanația „a căzut”, ideea emanației a căzut, dl. Iliescu s-a declarat, brusc, dizident din '71.*

– Da, asta este interesant ! Dizident din '71 – pe mine mă face să râd. Este ca și cum ne-am imagina că Ceaușescu era atât de timpit încât să pună dizidenți în funcții de prim-secretari de județe sau chiar de miniștri. Căci după aceea, Ion Iliescu a fost ministrul apelor, dacă nu mă înșel.

– *Imediat au apărut reacții. Mă gîndesc la afirmația lui Radu Nicolae, participant la complot, care spunea că Ion Iliescu era privit ca un înalt demnitar comunist și nu ca dizident.*

– Dar asta a și fost. A fost un înalt demnitar comunist aflat într-o oarecare controversă cu Ceaușescu, întrucît avea alte opinii. După părerea mea, Iliescu este tipul de comunist asemănător cu Dubcek din '68, într-adevăr un comunist reformat. Ceea ce s-ar chema comunistul cu față umană, numai că dumnealui a pierdut trenul istoriei, n-a reușit să-și dea seama că un comunist cu față umană este o contradicție în termeni, este lemn de fier – așa ceva nu se poate. Comunism cu față umană nu există. Cu mască umană, da ! Între timp, și Dubcek s-a lămurit că așa ceva nu există și a devenit președintele parlamentului cehoslovac, al unui parlament democratic, nu comunist.

– *Apoi s-a produs și reacția lui Silviu Brucan, care a declarat la un post de radio străin că Ion Iliescu n-a făcut nici măcar parte din complotul anticeaușist.*

– Este foarte interesant ce se întîmplă cu luările de poziție ale d-lui Silviu Brucan. Dl. Brucan însuși este un personaj care are semnificația lui aparte. El sigur a fost în complot, sînt lucruri știute, a și recunoscut asta. Acum înțeleg că vrea să-l schimbe și pe Kim Ir Sen, că a fost în Coreea de Sud și a trimis o scrisoare cu dizidenții nord-coreeni lui Kim Ir Sen. Știu eu dacă este atît de multilateral încît să se ocupe de debarcarea, întîi, a lui Ceaușescu, acum a lui Kim Ir Sen, poate chiar și a d-lui Iliescu, dacă-l țin puterile, mă rog. Eu nu pot decît să-i doresc succes, dat fiind că nici mie nu-mi este extrem de simpatic dl. Iliescu. Îl suport atît timp cît nu avem alternativă. Dar în momentul în care s-ar contura o alternativă serioasă, n-aș avea nimic împotrivă ca dl. Iliescu să se retragă la o binemeritată odihnă.

– *Ion Iliescu a fost prim-secretar la Iași. Aici a lăsat o foarte bună impresie. Am stat de vorbă cu mulți oameni care l-au cunoscut, încercînd să văd ce fel de om era. Mulți din acești oameni se arată nedumeriți de evoluția actualului președinte și susțin că s-a schimbat mult. Și nu în bine. Ei afirmă că Ion Iliescu a fost cu totul altfel în perioada ieșeană.*

– Eu însumi am o impresie foarte bună în ce-l privește pe dl. Iliescu în calitate de demnitar comunist. Cît despre această categorie de oameni – demnitari comuniști –, dl. Iliescu era *nec plus ultra*, adică era, probabil, cel cu care se putea discuta cel mai rezonabil.

– *Așa mi-a declarat și Dumitru Mazilu, care îl considera pe Ion Iliescu un om bun, sufletește.*

– Da, e posibil. Deci, dacă România ar fi dorit să rămînă în cadrul comunismului, dl. Iliescu ar fi fost alternativa cea mai fericită la Ceaușescu, fără îndoială. Dar cum România, înțeleg eu după ce văd că se întîmplă în țara asta și după ceea ce declară chiar guvernul, vrea să se îndrepte spre democrația autentică și către economia de piață, dl. Iliescu este mai degrabă o frînă decît un factor catalizator, dat fiind că domnia sa nu a reușit să se desprindă de mentalitatea comunistă. Mă rog, eu înțeleg că 45 de ani a trăit în ea, a activat în ea, dar, din păcate, frînează procesul de democratizare a României și de avansare către economia de piață. Din păcate, văd alternativa în momentul de față. Mai înainte, vorbeai de complexul Havel. Nu știu, probabil că un Havel nu avem. Avem însă foarte multe personalități care, probabil, sînt prea puțin dispuse să cedeze una în favoarea alteia. Și atunci nici una nu reușește să se impună. Ca să nu mai vorbesc de faptul că există o întregă campanie împotriva personalităților, în general, în România. În afară de personalitățile Frontului, toate trebuiesc compromise, atacate, făcute de rîs. Nu cumva cineva să ridice capul mai mult decît media. De ce i-o fi puterii frică de personalități, eu nu înțeleg ! ?

– *La fel era și campania ceaușistă !*

– Este exact tipul de campanie ceaușistă și mi se pare ciudat că se păstrează în continuare. Și în special în publicațiile Frontului, care susține că nu are nimic comunist în el.

– *Mie nu mi se pare atît de ciudată această stare de lucruri, din moment ce unii membri din complotul de acum celebru declară ei înșiși că, prin 1984, au renunțat la Ion Iliescu deoarece acesta vorbea de schimbare, dar numai în cadrul sistemului.*

– De acord, sigur că da ! Complotul asta avea în vedere. Însă intențiile complotului au fost depășite de revolta

populară care a strigat „Jos comunismul!”. Dacă ții minte, pe 22 decembrie, când au ieșit în balcon Dăscălescu, apoi Verdeț, lumea a strigat – „Fără comuniști!”. Când a ieșit Ion Iliescu în balcon, din nou s-a strigat „Fără comuniști!”. După jumătate de oră, a început să se tragă, a început „spectacolul teroriștilor”, despre care sper că vom afla, cândva, ce a fost cu el. Și multe greșeli ale acestor conducători ai noștri îmi par cele ale unor oameni care au fost scoși dintr-un scenariu prestabilit. Ei aveau, deci, stabilit un complot de înlăturare a lui Ceaușescu și de aplicare a unui comunism de tip perestroika-glasnosti-Gorbaciov. Nu? Presiunea de jos a fost atât de puternică încât Revoluția a fost dusă acolo unde trebuie – la anticomunism. Ajungînd, însă, la anticomunism, complotiștii nu erau pregătiți pentru așa ceva, după cum nici noua putere nu a fost pregătită pentru aceasta. Eu uneori îi consider, în multe lucruri, de bună credință. Dar au fost depășiți de evenimente.

– *Oricum mi se pare exagerată pretenția lui Silviu Brucan când spune că numai datorită complotului s-a putut striga, în România, pe 22 decembrie, „Armata e cu noi!”.*

– Aici este ceva dificil de analizat. Probabil, va trebui să așteptăm ani de zile, poate zeci de ani pentru a afla dedesubturile complotului și ale Revoluției, în general. Problema este următoarea: armata ar fi tras în fața unei revolte generale, în fața a zeci de mii de oameni? În absența complotiștilor, armata ar fi tras? Este foarte posibil ca însăși armata să-și fi dat seama că nu poate lupta împotriva propriului popor.

– *Sigur că da, din moment ce nimeni nu-l revendică pe generalul Milea ca fiind participant la complot! Deci a fost spontană reacția lui.*

– Și nu trebuie să uităm altceva. La Timișoara s-a tras pe 17, s-a tras pe 18, s-a tras pe 19. Pe 20 decembrie armata nu a mai tras, deși la București nu începuse încă nimic. Deci este foarte posibil ca armata să nu mai fi tras, fără nici un aport al complotiștilor.

– *Deci afirmațiile recente ale complotiștilor Brucan și Militaru s-ar putea constitui, în fapt, într-o tentativă de legitimare a puterii actuale. Mai ales că înaintea declarațiilor celor doi, „Adevărul” pregătise oarecum terenul, minimalizînd în chip ridicol pînă și pe martirii Revoluției.*

– Am mai spus că Silviu Brucan încă din mai începuse să dea declarații nonconformiste, în raport cu apartenența sa la Front. Chiar înainte de alegeri, dacă ții minte, în presa străină. Și în „România liberă” a dat un interviu, după vizita sa în America – dar și la Moscova, să nu uităm! –, un interviu destul de dur la adresa Frontului și la adresa guvernului. Dl. Brucan este atît de abil încît eu personal nu cred că sînt în stare să descifrez jocul domniei sale. Dar se poate presupune că ultimele dezvăluiri făcute de dl. Brucan și de dl. Militaru urmăreau și ceea ce ai spus tu, adică o eventuală debarcare a d-lui Iliescu. Numai că aici se pierde din vedere un lucru – relativa popularitate pe care dl. Iliescu încă o are în rîndul maselor. Adică o debarcare forțată a d-lui Iliescu ar crea cu siguranță un conflict. Singurul mod în care dl. Iliescu ar putea ieși din scenă, spre binele țării, ar fi o retragere benevolă, dacă se poate chiar pe motiv de boală. Dar dacă dl. Iliescu se retrage, ce alternative avem la președinție?

– *Pe Andrei Pleșu.*

– Eu știu!? Alții ar spune Gabriel Liiceanu. Eu însumi m-am gîndit la eventualitatea monarhiei, pentru că nu uit că în Spania a ținut. Dar în Spania, Franco, vreo doi-trei ani, a pregătit succesiunea lui Juan Carlos. Pe cînd aici, populația noastră a devenit atît de republicană, în ultimii 50 de ani, încît este foarte posibil ca numai însăși ideea monarhiei să creeze o altă explozie...

– *Ții minte că s-a propus, la un moment dat, un Referendum cu privire la PCR și nu a mai avut loc. Nu s-a făcut – și mi se pare mai grav – un referendum național pentru alternativa : Republică sau Monarhie.*

– Dar acest lucru trebuie neapărat făcut, pentru că primul articol din Constituție va trece forma de stat a României : Republică sau Monarhie. Or, asta nu poate să decidă decît poporul, în ansamblul său, numai prin referendum. Un astfel de referendum neapărat trebuie să aibă loc.

– *Dar nu am auzit de vreo intenție, în acest sens.*

– Nici eu nu am auzit. Dar nici nu am auzit ca Parlamentul, care este și Adunare Constituantă, să fi făcut ceva în legătură cu Constituția. N-am auzit că ar fi început să lucreze la Constituție, să discute Constituția.

– *Încă din februarie spuneai că alegerile sînt programate mult prea repede, că nu vom avea maturitatea necesară votului...*

– *Și nu s-a văzut asta pe 20 mai?*

– *După opinia mea, s-a văzut cu asupra de măsură. Cred că nici tu nu te-ai așteptat la o așa confirmare, necum să o dorești. Dar tot în februarie spuneai că te miră faptul că partidele de opoziție sînt de acord cu programarea alegerilor. Crezi că partidele au căzut, pur și simplu, în plasă?*

– Nu. Eu suspectez partidele că le-a fost teamă ca nu cumva să cîștige alegerile, pentru că nu erau pregătite să conducă țara. Deci, senzația mea este că partidele au preferat ca FSN-ul să scoată castanele cele mai fierbinți din foc, opoziția încercînd, probabil, să se consolideze între timp, să beneficieze de efectul de nepopularitate pe care Frontul, vrînd-nevrînd, trebuia să-l acumuleze și, de fapt, îl acumulează, pentru a veni în poziție de salvatori. Din păcate, pînă în momentul de față, opoziția mi se pare destul de slabă și dacă cumva Frontul se prăbușește, Doamne ferește!, nu avem nici o soluție de guvernare. Adică riscăm să alunecăm spre anarhie ori spre o dictatură militară. Sau, eventual, o dictatură militară, după un ocol printr-o perioadă de anarhie. Dar speranța mea este că opoziția își va da seama între timp că trebuie să fie puternică, trebuie să fie unită și că nu poate rămîne mereu în opoziție.

– *Nevoia ta de dialog, constat din nou, este imensă, pustiitoare chiar. Dacă, imediat după Revoluție, ai acordat multe interviuri, în ultima vreme ai început tu însuși să angajezi discuții în pagini de revistă. Mă gîndesc la convorbirile cu Magistrul Ursachi, la dialogurile cu Dan Petrescu și Vasile Gogea, la interviul cu un cetățean german de origine română...*

– Ba chiar și cu un miner am avut un dialog extraordinar.

– *Pe care l-ai publicat în „Opinia studentescă”. Discuția ta cu minerul de la Făget-Rodna a fost, pentru mulți, stupefiantă. Ce te-a mînat la luptă?*

– Voiam să văd cum gîndesc minerii, voiam să ajung la ceea ce explică evenimentele din 13-15 iunie, pe cont propriu.

– *Am impresia că a fost primul interviu cu un miner, după dezastrul național din iunie. Abia după aceea am găsit în „Expres” și în alte publicații interviuri cu mineri. O vreme, parcă, tuturor le-a fost frică să se apropie de ei.*

– Da, întâmplător, primul interviu luat unui miner a fost acela de care vorbim acum, luat de mine. M-am bucurat pentru asta și, mai ales, m-am bucurat să văd că minerii nu sînt neapărat fiarele acelea care păreau pe 14-15 iunie. Sau, măcar, că nu sînt toți așa.

– *Deci tu, imediat după nefastele evenimente, te-ai gîndit să dai minerilor dreptul la cuvînt, nu numai la bîta.*

– Dar este normal să fie așa, pentru că, altfel, prăpastia se adîncește. Interesul României este să dispară toate aceste prăpăstii între grupări sociale și între etnii.

– *Mă gîndesc, acum, la Ana Blandiana, care, la Brașov, în septembrie, avea lacrimi în ochi cînd Marian Munteanu s-a îmbrățișat cu liderul minerilor. Numai pe 22 decembrie am mai văzut-o așa de fericită pe Ana Blandiana.*

– Este bine așa. Nu ura trebuie să ne dirijeze pe noi. Și este foarte bine că Marian Munteanu s-a îmbrățișat cu liderul minerilor pentru că, rămîn la părerea mea, toate aceste sciziuni, toate aceste prăpăstii au fost create artificial, numai ca să putem fi conduși mai bine. Sau, mai exact, ca să putem fi stăpîniți mai bine, puși sub tutelă mai bine.

– *Tot bătrînul principiu divide et impera este la modă ?*

– Da ! Este un vechi principiu al oricărei puteri care abuzează : să dividă ca să poată domni. Or, eu sînt bucuros că societatea începe să realizeze lucrul acesta și că, în măsura în care toți sîntem de bună-credință, vom reuși să acoperim aceste prăpăstii dintre noi. Este absurd ca intelectualii și muncitorii să nu poată comunica, ca studenții și minerii să nu poată comunica. Să nu uităm că, dacă schimbările au fost posibile în Polonia încă de acum 10 ani, de la primele mișcări ale „Solidarității”, acestea s-au datorat faptului că acel Comitet pentru apărare al muncitorilor, format din intelectuali, a lucrat mereu în contact cu muncitorii, adică a format o alianță între intelectualii opozanți și muncitorii din Polonia. Altfel, „Solidaritatea” nu ar fi apărut.

– *Tot o diversiune au fost și evenimentele de la Tg. Mureș, din martie ?*

– Fără îndoială. Este foarte limpede că a fost o diversiune. Să nu uităm că pînă la evenimentele din martie de la Tg. Mureș în țară se cam striga peste tot „Jos FSN!”, „Jos neocomuniștii!” sau „Iliescu și Brucan/ Vor regim totalitar!” ș.a.m.d. Apoi au apărut evenimentele de la Tg. Mureș și imediat lozinca dominantă a devenit „Ardealul – pămînt românesc!”, ca și cum ar fi putut pune cineva în discuție această stare de drept. Să fim serioși, or fi unii exaltați în Ungaria, să spunem, care or ridica unele pretenții la Transilvania, dar acest lucru nu este posibil. Nu este posibil din motive internaționale, pentru că nu poți muta niște frontiere fără să riști a se muta și altele – și asta știu bine toate statele europene – iar, pe de altă parte, dacă două milioane de unguri ar pune o problemă României, la 23 de milioane de cetățeni, atunci ce-ar însemna 6 milioane de români din Transilvania pentru Ungaria? Să fim serioși. Nu există nici un pericol maghiar real, după părerea mea. Eu nu spun că n-or fi exaltați și acolo, cum sînt și la noi, de pildă, „România Mare” cu Eugen Barbu și V. Tudor, exaltații lor – exaltații noștri, dar, în mod obiectiv, problema nu există.

– Crezi că „România Mare” este numai exaltată?

– „România Mare” este o chestie diversionistă, pusă la cale, probabil, de fosta Securitate sau, poate, de actuala Securitate tot pentru a crea probleme și tensiuni, pentru ca omul să se simtă în nesiguranță. Este o diversiune groaznică, josnică.

– Mie mi se pare că „România Mare” a beneficiat de foarte multă publicitate din partea celorlalte publicații. Eu, sincer să fiu, am cumpărat un număr al acestei reviste așteptînd să văd modul în care E. Barbu și C.V. Tudor își cer scuze pentru răul făcut în ultimii ani. Cînd am văzut, însă, că, dimpotrivă, „băieții” intrau cu și mai mare furie în dansul lor demential, în stare de delir, am închis frumos paginile spunîndu-mi că „așa ceva nu există”. Dar apoi celelalte publicații, protestînd, luînd atitudine, le-au sporit – pur și simplu – tirajul. Lumea o caută acum, spre regretul meu.

– Este foarte adevărat că lumea o caută, dar asta nu din cauză că celelalte publicații și-au spus cuvîntul. Pentru că

sînt lucruri foarte grave acolo în privința căroră nu poți să nu-ți spui cuvîntul. Cînd vezi niște minciuni atît de deșănțate și niște diversiuni groaznice, împreună cu un limbaj suburban, incalificabil, nu poți să nu iei atitudine. Din păcate, faptul că „a prins” este adevărat. Dar nu trebuie să uităm că avem publicul pe care îl avem, avem educația politică pe care o avem, în România, după 50 de ani de comunism. Să nu uităm cîți securiști, cîți activiști citesc cu satisfacție „România Mare” !

– *Culmea este că „România Mare” dă dovadă de... mari naivități, deși face un joc politico-securist foarte exact, bine orchestrat. Într-unul din numere am citit o scrisoare către D. Popescu-Dumnezeu prin care N. Manolescu solicita ajutorul acestuia pentru a putea pleca în străinătate. Deși C.V. Tudor anunța deasupra scrisorii compromiterea totală a lui N. Manolescu, eu nu văd nimic compromițător.*

– Nici eu. Eu n-am văzut respectivul „document” din „România Mare” pentru că o citesc rar, ca să nu mi se facă greață, dar faptul că Manolescu îi scria lui D. Popescu pentru a obține un pașaport spun că mai degrabă îl disculpă, înseamnă că nu avea relații cu o anumită instituție mult mai compromițătoare, la care E. Barbu și C.V. Tudor aveau uși deschise. De aceea ei nu au fost nevoiți să-i scrie lui D. Popescu pentru un pașaport, pentru că-l obțineau mult mai ușor, nu ?

– *Așa cred și eu. Dar C.V. Tudor, negăsind altceva și supărat foarte pentru că „România literară” a publicat celebrele lui dedicații sărutmînist-dreptiste pentru Emil Bobu și Nicu Ceaușescu, a recurs la scrisoarea către D. Popescu.*

– Da. Am văzut și eu acele dedicații și ele spun totul despre calitatea morală, umană și scriitoricească a lui C.V. Tudor. Da, C.V. Tudor este în întregime în acele dedicații. Este total, complet și chiar cu asupra de măsură în acele dedicații.

– *Dacă pînă acum, vrînd-nevrînd, au fost, totuși, amintiți d-nii Brucan și Iliescu, cred că ar fi păcat – și nedrept – să nu-mi spui nimic despre tînărul lor emul, Petre Roman.*

– Despre dl. Petre Roman am o părere excelentă. Să nu uităm că, spre deosebire de Dăscălescu – ultimul premier

comunist –, domnia sa știe vreo 6 limbi străine. Cu limba română – este adevărat – îi vine ceva mai greu. Chiar zilele trecute l-am ascultat într-un interviu televizat, luat de un alt om extraordinar, dl. Cornelius Roșianu, iar în acel interviu, numai în primele 10 minute, am reușit să notez câteva expresii ale d-lui Petre Roman, cum ar fi : „însăși fenomenul”, „însăși caracterul”, „cererea și oferta impune”, precum și „dumneavoastră însăși”. Dar e dreptul d-lui Roman – avem libertatea de opinie – să-și aleagă formulele pe care le preferă – și Ceaușescu făcea la fel. Bine, asta-i o exagerare, era un interviu luat pe viu. Altceva aș vrea să-i reproșez d-lui Roman, și anume ditirambii pe care i-a adus televiziunii, la începutul interviului unde vorbea despre „profesionalismul televiziunii”. Să mă scuze dl. prim-ministru : poți să spui orice despre TVR, dar nici într-un caz că suferă de profesionalism.

– *Scuză-mă și tu, dar ți-aș aminti că aproape în fiecare interviu televizat dl. Roman face acest lucru.*

– Domnule, este dreptul lui, libertatea sa – eu nu am nimic împotriva. Dar, revenind la lucruri mai serioase, aș fi bucuros dacă dl. Roman, care pare un om dinamic și energic, ar fi ceva mai ferm în aplicarea propriului program de guvernare, expus în luna iunie.

– *Acum Petre Roman este și liderul FSN-ului.*

– Nimeni nu-l împiedică. Dar eu aș dori, dacă-i stă în puteri, să accelereze efectiv programul de reforme. Și nu numai prin vorbe. Că, prin vorbe, în fiecare zi dl. Severin ne anunță că programul de reforme se accentuează, dar nu văd nimic accentuat. Mai mult, văd că Parlamentul face tot felul de ședințe în care discută despre presă, despre Silviu Brucan și despre orice vrei și ce nu vrei și mai puțin despre legea privind reforma, care sînt esențiale.

– *Cînd ți-am propus, cu câteva zile înainte, această discuție, mi-ai promis că-mi vei răspunde la orice întrebare.*

– La orice întrebare la care pot răspunde, la care sînt în stare să răspund.

– *O.K. ! Trecînd peste problemele politice care, normal, sînt cele ce ard mai tare, mă interesează, poate chiar mai mult, opinia ta în privința lui Noica, acum. Mi se pare, și nu m-am așteptat, că Noica trece printr-un con de umbră*

în momentul actual, deși ar fi timpul să se vorbească mult despre el, apărându-i recent și trei cărți.

– Noica, din păcate, ca întreaga cultură, a intrat într-un con de umbră pentru că politica a ocupat prima scenă. Însă, probabil, nu se putea altfel. Pe de altă parte, este foarte bine că i-au apărut aceste trei cărți. Eu sper să fie reeditate toate cărțile sale de dinainte de război.

– *N-a apărut încă Mathesis, care este debutul său.*

– Da. Da și atâtea altele. Că sînt vreo douăsprezece cărți ale lui înainte de război. Probabil că pe măsură ce vor apărea în continuare cărțile lui, Noica își va ocupa locul pe care îl merită. Fără îndoială, Noica are locul său în cultura română, de unde nu-l poate scoate nimeni. Din păcate, pînă și Festivalul „Alecsandri”, care era aniversar, a trecut oarecum neobservat. Și atîtea alte evenimente culturale. Este explicabil tocmai prin această invazie a politicului, de care, zic eu, nu are rost să ne plîngem pe moment. Era normală și firească, după o lipsă de jumătate de veac.

– *Culmea este că citeam, nu mai țin minte prin ce gazetă, un atac la adresa lui Noica. Și numai Valeriu Gherghel, în „Convorbiri literare”, cu mare finețe și cu o vădită amară stinghereală de a se afla într-o asemenea delicată postură, a scris în apărarea filosofului.*

– Noica este o mare personalitate. Orice mare personalitate poate suporta orice fel de atacuri, fără să fie știrbită. O personalitate adevărată are această calitate de a rezista și laudelor excesive, și criticilor, oricît de nedrepte.

– *Deci, nu te-ai despărțit de Noica.*

– De Noica nu te poți despărți. Eu n-am fost niciodată un discipol obedient al lui Noica, dar sînt atîtea lucruri în Noica de care avem nevoie. De care cultura română are nevoie și de care orice om de cultură român are nevoie.

– *Am insistat pentru că mi-era teamă ca, pe linia acelei scrisori a Marianeî Șora din Epistolar, să nu asistăm la un proces de îndepărtare de Constantin Noica. Înclin să cred că fenomenul Noica este deosebit de complex și abordarea lui timidă acum nu face decît să amîne, de fapt, o discuție amplă pentru mai tîrziu, cînd lucrurile se vor mai fi așezat.*

– Fără îndoială că această discuție va avea loc. Noica este prea important pentru cultura românească, iar faptul

că el a putut exista în perioada aceasta de sfârșit a comunismului, ca scriitor și ca om de cultură activ, a avut o importanță asupra căreia noi încă nu putem mărturisi, pentru că nu înțelegem dimensiunile importanței lui Noica.

– *În viață Noica fiind, cineva spunea că majoritatea discipolilor săi (a celor care au luat lumină) nu se cunosc între ei și că sigur, cândva, ei se vor întâlni și se vor mărturisi.*

– Eu sper să se întâmple asta chiar pe pământ și chiar în viață fiind. Da, nu ar fi rău să se poată întâlni toți cei care au învățat ceva de la Noica, nu neapărat cei care i-au fost discipoli de primă mână sau timp îndelungat. Dar părerea mea este că există un grup mare de tineri oameni de cultură care moștenesc ceva de la Noica. Și ei au ceva în comun.

– *Nu știu dacă este o întrebare delicată una legată de Andrei Pleșu. Am observat că o serie întreagă de intelectuali, unii chiar de mare forță, au început să-l privească altfel, cu neîncredere parcă. Tu ce gândești despre Andrei Pleșu ?*

– Ce pot să-ți spun despre Andrei Pleșu ? Una din cărțile apărute sub comunism care mie mi-a plăcut enorm a fost *Minima moralia* a lui Pleșu, despre care am și scris unul din articolele mele, zic eu, cele mai bune. Încercam să surprind o anumită mutație în câmpul cultural românesc, care, dacă vrei, parcă prevestea Revoluția ce urma să aibă loc. O schimbare de mentalitate există în cartea d-lui Pleșu. Și nu numai acolo, ci și în *Jurnalul de la Păltiniș*, și în *Scena literaturii* a lui M.D. Gheorghiu, și în alte câteva cărți ce anunțau parcă schimbarea din România. Eu am fost foarte bucuros deci când a apărut *Minima moralia*. Ce să-ți spun despre Andrei Pleșu ? După părerea mea, el se află într-o situație extrem de inconfortabilă. Să nu uităm că el, lângă Noica, spre deosebire de Liiceanu, a fost discipolul neobedient. Or, în momentul de față Pleșu este ministru într-un guvern n-aș spune eu de cea mai bună reputație.

– *Tocmai de aici se naște întrebarea...*

– Există un mare risc pentru Pleșu, dacă va ieși cumva compromis din această colaborare. Este posibil ca el să fie acuzat, cândva, de colaboraționism. Eu nu aș face asta. Eu sînt convins că el a mers acolo și a rămas acolo cu bune

intenții, încercînd să facă ceva bun pentru cultura română și pentru viitorul ei. Dar riscurile bănuiesc că și le-a calculat singur. Adică, dacă el rămîne acolo, înseamnă că știe ce face. Eu nu sînt un om care să-i poată da sfaturi lui Andrei Pleșu !

– *Pleșu însuși scrie, comentîndu-l pe Eminescu și reluîndu-l pe acesta, „pe cine să lăsăm în locul nostru” ?*

– Eu cred că știe foarte bine ce face rămînînd în guvern.

– *Eu nu sînt chiar surprins de poziția lui Andrei Pleșu. Chiar în Minima moralia se găsește un capitol intitulat „Judecata morală și problema destinului” în care se afirmă că „a avea nostalgia unei structuri, a unui alt spațiu și a unui alt moment e a dormita anemic la periferia destinului, a rezolva false probleme. Și apoi completează : „aceasta este, într-adevăr, condiția regală a spiritului : să aleagă liber situația pentru care a fost ales”.*

– Putem vedea aici o explicație anticipată a poziției în care se află acum Pleșu. Asta confirmă ceea ce spuneam eu mai înainte că Pleșu știe foarte bine ce face acolo unde este, cu riscurile pe care și le-a asumat, fără îndoială.

– *Aici aș vrea să te întreb de ce noi ne-am gîndit la Liiceanu și nu la Pleșu pentru o posibilă alternativă la președinția României ? Pe cînd, vezi, Pleșu este cel care-și asumă locul și rolul pentru care a fost ales ?*

– Nu-mi dau seama de ce. Într-adevăr, cînd se discuta alternativa pentru președinție, nu mi-a trecut prin cap numele lui Pleșu poate pentru că-l știam discipolul neobedient din *Jurnal* și nu-l vedeam într-o funcție publică. Și, culmea, chiar după ce este ministru – deci într-o funcție publică – tot nu mi-a trecut prin cap că ar putea fi un președinte, timp în care mă gîndesc că Liiceanu ar putea. Este foarte ciudat, într-adevăr !

– *Eu chiar așa îl văd pe Pleșu, ca făcîndu-și, acum, ucenicia pentru rolul (funcția) ce va să vină.*

– E o posibilitate. În momentul în care poate fi președinte al României, în procesul de tranziție, un fost activist al PCR, de ce n-ar putea fi președinte un intelectual liber de comunism ? Și încă un intelectual adevărat. Cum să-ți spun, din punctul acesta de vedere, mi se pare perfect coerent ceea ce presupui tu. Însă Dumnezeu știe !

Deși ar cam trebui să știm. Să nu uităm că, peste mai puțin de 2 ani, avem alegeri.

– *După interviul lui Dan Petrescu din „Libération”, întâlnindu-mă cu dl. Luca Pițu, ne-am povestit unul altuia despre diverse reacții la acest interviu. Luca Pițu era foarte entuziasmat de atitudinea unei fete, din clasa a V-a, care s-a dus la bunică-sa și i-a spus : „bai să facem și noi ceva, bai să-i facem un pulover omului ăstuia care luptă pentru poporul român” – era vorba de Dan Petrescu. Această fetiță se numește Andreea. O cunoști ?*

– Ba bine că nu o cunosc. O cunosc foarte bine. E fiică-mea. Și într-adevăr, mama a trebuit să facă un pulover atunci pentru Dan, ea i l-a dus. Apoi ne-a ajutat foarte mult, pe mine și pe Dan. Când Dan era arestat la domiciliu, iar eu zăceam la propriul meu domiciliu, Andreea realiza comunicarea dintre noi, transportând diverse bilețele pe sub nasul securiștilor care păzeau casa lui Dan și al celor care stăteau în jurul blocului meu.

– *În dialogul pe care l-ai avut cu C. Pricop ai spus că nu mai puteai să taci, când prietenii tăi luaseră, deja, atitudine. Dar și Andreea, alături de prietenii tăi, te-a „silit” să iei atitudine, nu ?*

– Ba chiar în dublu sens. Când vezi că un copil are curaj și începe să-și dea seama de ce se întâmplă pe lume, îți dai seama că este capabil să te judece și nici într-un caz nu vrei să apari într-o lumină proastă față de propriul tău copil. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că lumea în care trăiam noi, una imposibilă, insuportabilă, nu o puteam dori copiilor noștri. Nu ? Și atunci era firesc să se întâmple asta.

– *Într-un interviu acordat ziarului „Pur și simplu” din Bacău spuneai că mulți oameni au fost solidari cu tine în perioada dificilă din toamna anului '89. Tot acolo subliniai că dl. Al. Călinescu te vizita și îți telefona zilnic, deși știa că există riscuri mari.*

– Da, într-adevăr, foarte mulți prieteni au fost alături de mine când nu mi-era ușor și chiar oameni pe care nu-i cunoșteam și-au manifestat solidaritatea, sprijinul sau măcar simpatia, dar, dacă e să fim cinstiți, trebuie să recunoaștem că dl. profesor Călinescu a fost cel mai aproape și a riscat cel mai mult. Îmi telefona, deși știa că sîntem ascultați, mă

vizita de cîte ori avea timp. Să nu uităm că el deja era sub interdicție de semnătură și amenințat, în repetate rînduri, cu concedierea. De pe 20 decembrie mie iar nu-mi mergea telefonul, eram arestat și la domiciliu și totuși pe 21 seara a încercat să mă viziteze. Nici n-a coborît bine din mașină și vreo 7 „lucrători” s-au aruncat asupra lui și a doamnei. Cum să nu-i fiu recunoscător ?

(Interviu realizat de Dorin Popa,
„Cronica”, nr. 41, 42, octombrie 1990)

Cuprins

Prefață	5
---------------	---

CURRICULUM VITAE

Elogiu bunicii, cărților, câtorva profesori și muzicii rock	9
--	---

O PROSTIE A LUI PLATON. ÎNCERCARE DE SPOVEDANIE

O prostie a lui Platon. Încercare de spovedanie	19
Douăsprezece note finale la „Încercarea de spovedanie”	33
Post-scriptum din 1997	40

INTELECTUALII ȘI POLITICA

Adam Michnik în ianuarie	43
O „clasă” politic instabilă	55
Întoarcerea fantomelor trecutului	62
Vacile, intelectualii și serviciile secrete	68
Ce pot aduce intelectualii ?	74
Ce este un intelectual ?	80
Artiștii, mitul revoluției totale și alte mituri	85
Un interludiu – lumea fără Cioran	91
Scriitorii. Politica. Presa	97
Regimul Iliescu prin simbolul său central sau evaluarea situației printr-un studiu de caz	103

UN CVARTET – INTELECTUALUL
ȘI PROBLEMELE SALE

Cultura politică în România post-totalitară	113
Ce este acela post-capitalism ?	126
Puterea politică și „crimele” televiziunii	136

ADDENDA

1990 – Din primăvară pînă-n toamnă (Un jurnal vorbit)	145
--	-----

În colecția PLURAL
au apărut

1. Adrian Marino – *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*
2. Lev Șestov – *Noaptea din grădina Ghetsimani*
3. Matei Călinescu – *Viața și opiniile lui Zacharias Lichter*
4. Barbey d'Aurevilly – *Dandysmul*
5. Henri Bergson – *Gîndirea și mișcarea*
6. Liviu Antonesei – *Jurnal din anii ciumei: 1987-1989*
7. Stelian Bălănescu, Ion Solacolu – *Inconsistența miturilor: Cazul Mișcării legionare*
8. Marcel Mauss, Henri Hubert – *Teoria generală a magiei*
9. Paul Valéry – *Criza spiritului și alte eseuri*
10. Virgil Nemoianu – *Micro-Armonia*
11. Vladimir Tismăneanu – *Balul mascat*
12. Ignățiu de Loyola – *Exerciții spirituale*
13. *** – *Testamentum Domini* (ediție bilingvă)
14. Adrian Marino – *Politică și cultură*
15. Georges Duby – *Anul 1000*
16. Vasile Gogea – *Fragmente salvate (1975-1989)*
17. Paul Evdokimov – *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*
18. Henri Bergson – *Materie și memorie*
19. Iosif Sava – *Radiografii muzicale. 6 Serate TV*
20. Gabriel Andreescu – *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească*
21. Stelian Tănase – *Revoluția ca eșec*
22. Nikolai Berdiaev – *Sensul istoriei*
23. Françoise Thom – *Sfîrșiturile comunismului*
24. Jean Baudrillard – *Strategiile fatale*
25. Paul Ricoeur, J.L. Marion ș.a. – *Fenomenologie și teologie*
26. Thierry de Montbrial – *Memoria timpului prezent*
27. Evagrie Ponticul – *Tratatul practic. Gnosticul*
28. Anselm de Canterbury – *De ce s-a făcut Dumnezeu om*
29. Alexandru Paleologu – *Despre lucrurile cu adevărat importante*
30. Adam Michnik – *Scrisori din închisoare și alte eseuri*
31. Liviu Antonesei – *O prostie a lui Platon. Intelectualii și politica*

PLURAL M

1. Émile Durkheim – *Formele elementare ale vieții religioase*
2. Arnold Van Gennep – *Riturile de trecere*
3. Carlo Ginzburg – *Istorie nocturnă*
4. Michel de Certeau – *Fabula mistică*

În pregătire:

*** – *Marele Inchizitor. Dostoievski și noi*

Mircea Carp – *Vocea Americii în România (1969-1978)*

Nicolae Breban – *Riscul în cultură*

Jean Delumeau – *Păcatul și frica*

Ștefan Afloroaei – *Cum este posibilă filosofia în Răsăritul Europei*

Cicero – *De divinatione*

Iosif Sava – *Invitații Eutherpei. 7 Serate TV*

Adriana Babeți – *Despre arme și litere*

G.W. Leibniz – *Eseuri de teodicee*

Claude Karnoouh – *Dușmanii noștri cei iubiți*

Marcel Mauss, Henri Hubert – *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*

Marc Bloch – *Regii taumaturgi*

Raymond Trousson – *Istoria gândirii libere*

În curînd : A TREIA EUROPĂ, o colecție coordonată de
Adriana Babeți și Cornel Ungureanu • Michael Pollak – *Viena 1900*
• Carl Schorske – *Viena, sfîrșit de secol* • J. Le Rider – *Mitteleuropa*

Bun de tipar : martie 1997 Apărut : 1997

Editura Polirom, B-dul Copou nr. 3 • P.O. Box 266

6600, Iași • Tel. & Fax (032) 214100 ; (032) 214111 ;

(032) 217440 (distribuție) • E-mail : polirom@mail.cccis.ro

Tiparul executat la Polirom S.A. 6600 Iași

Calea Chișinăului nr. 32

Tel. : (032) 230323 ; Fax : (032) 230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din prețul de vânzare și se adaugă acestuia. Sumele se virează la ASPRO, Cont nr. 45.108.012.108, BCR, filiala sector 1, București